

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.12 2004 • ANUL XIV • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 12 (114) 2004
decembrie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

Grigore CANȚĂRU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEȘLEAGĂ, Mircea BORGILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS (consilier juridic), Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (București), Gheorghe STOG (Bălți), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:
Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md

Adevărata vitejie
trebuie botezată în mare
trebuie să aducă ceva din alizeu
trebuie să lase câmpurile de bătaie
să crească-ntru iubire și-ntru cărți

Odysseas ELYTIS

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235-9111

LECTORI: Elena ISTRATI, Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 067, Tipografia „Balacron”, mun. Chișinău, Calea Leșilor 10

Coperta I, IV: Pictură de Iorga Nicolae

Revista *Limba Română*

Contribuții importante la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubrici permanente – *Sociolingvistică, Lecțiile istoriei, Analize și sinteze, Poesis, Comunicare și limbaj, Știință și filozofie, Permanența clasicilor ș.a.* – susținute de specialiști notorii din Republica Moldova, România, Franța, Grecia, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățământ, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista *Limba Română*

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile “Poșta Moldovei” și “Moldpresa”. În România – la Rodipeț (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Așteptăm pe adresa **Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova** cărți nou-apărute și reviste de cultură, pentru a fi prezentate și recenzate.

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Materialele nepublicabile nu se recenzează și nu se restituie.

SUMAR

- ARGUMENT**
Vasile ROMANCIUC. Roata istoriei
5
- ANALIZE ȘI SINTEZE**
Constantin CIOPRAGA. Cezar Ivănescu – neliniști și mitologii
6
Ana BANTOȘ. Paul Goma: realitatea ca document
14
Diana VRABIE. În căutarea autenticității
21
Viorica MOLEA. Inerența frazeologismelor în limbajul artistic
26
- LITERATURĂ UNIVERSALĂ**
Walt WHITMAN. Cântec despre mine
33
- ȘTIINȚĂ ȘI FILOZOFIE**
Ernst CASSIRER. O cheie pentru natura omului: simbolul
38
- POESIS**
Spiridon POPESCU. Sunt mai puțin c-un vers; Scrisoare către George Bacovia; Fragment dintr-o scrisoare pierdută; Poetul; Și cum lăuntru meu; Eminescu; Sisif și pasărea măiastră
41
- PARADIGME**
Cristina FLORESCU. *Volumul* – paradigmă temporală
44
- LIMBAJ ȘI COMUNICARE**
Stelian DUMISTRĂCEL. Dicton și slogan
46
- SOCIOLINGVISTICĂ**
Gheorghe MOLDOVANU. O tipologie sociolingvistică a limbilor
54
- ANIVERSĂRI**
În Republica Moldova cultura se află într-un cumplit impas... Dialog: Alexandru BANTOȘ – Ion CIOCANU
64
Nicolae DABIJA. Criticul generației noastre
73
Mihail Gh. CIBOTARU. Principialitate plus îndrăzneală
75
- CUM VORBIM, CUM SCRITEM?**
Ion CIOCANU. „Variantele” unor cuvinte în deserviciul... nostru
79
Ion MELNICIUC. Să apelăm mai des la dicționarul explicativ (II)
82
- CO-LABORATOR**
Magda MAREȘ. Text, arhitext, paratext
87
Victoria BARAGA. Gabriel

García Márquez: lectura lumii latente

92

Elena PRUS. Proxemica literară ca personalizare a spațiului

95

Viorica POPA. Fenomenul analogiei în lingvistica românească

100

Lucia CEPRAGA. Despre terminologia economică în limba română (1830-1918)

105

Sofia SULAC. Titlul – element al structurii textului ziaristic

109

PROFILURI

Ana BANTOȘ. Gheorghe Vodă: între solitudine și solidaritate

111

Să nu dăm cu piciorul în ceea ce a zămislit Dumnezeu. Dialog: Alexandru BANTOȘ – Petru ȚARANU

115

RECENZII

Ion CIOCANU. Cu creionul în mână...

126

Claudia PARTOLE. Neologismul în creația lui Eminescu

131

Rita RĂILEANU. *Limba română în Basarabia (1812-1918)*

134

CONCURS

Concursul „Moștenire”

136

IN MEMORIAM

Vasile MELNIC

138

DINTRE SUTE DE REVISTE...

Vatra, Convorbiri literare, Timpul

140

AUTORII NOȘTRI

144

ROATA ISTORIEI

Dacă am reuși să scoatem
toate bețele
din roata istoriei,
am putea înarma cu ele
o oaste îndeajuns de mare
ca să bată măr,
până la capitulare,
legiunile
falsificatorilor de trecut!

Dacă am reuși să scoatem
toate bețele
din roata istoriei,
am putea înjgheba din ele
o caravană de plute care,
populate cu amiralii minciunii,
ar deschide navigația
pe Apa Sâmbetei!

Dacă am reuși să scoatem
toate bețele
din roata istoriei,
am putea-o feri
de ambiția clovnilor care,
deprinși cu mersul pe o singură roată,
ar cerca
să readucă-n arena circului
roata istoriei!

Vasile ROMANCIUC

Constantin CIOPRAGA

CEZAR IVĂNESCU – NELINIȘTI ȘI MITOLOGII

I

Ce răsuciri interioare (și nu numai) în biografia poetului de la **Baaad!** Impulsuri din toate zările: ecouri de clasicitate elină și reverie romantică, un tempo rememorativ, elegiac și răbufniri tonale dure, insule de *pax magna* și accente de „blues” american – toate vorbind despre un posedat de miraje. Poet în tot ce atinge! Eros și Thanatos, iluminări de gânditor nesistematic și aleanuri afective în frazare folclorică, antinomii întemeind un *confubulatirium* antrenant, plin de surprize, toate (de o neistovită sinceritate confesivă) acționează în nesfârșite modulații variaționale. „Sunt un poet comun, / un individ comun ca orișicare (...) / Posed o fabuloasă experiență / a sărăciei (...) / am mers după frumusețe ca un halucinat... / Dacă individul acesta zis Poetul / nu ne zice dacă trăim în frumusețe și măsură / ori în greșală și desfrâu, / atunci despre ce naiba să ne zică?” (*Impotrivire*). Trăsătura particularizantă: poemele sale reprezentative invită prompt la lectură, după cum se și lasă ascultate; concomitent, acționează la el (ca și la alți moldoveni) *dedemultul* și *departele*, de unde o scenografie plasticizantă (turnuri, cavaleri,

castelane), reverberații, ceremonii și simbolisme, invariante și ecouri cu tente patetice înlesnind înscrierea în trans-temporal. Frapează indicatori ai misterului, vibrații introducând în hinduism, în apocalipsă ori în diverse medievalități; un extatism de tip bizantin coexistă cu tumultul modern al privilegiilor lăuntrice. Privirile evocatorului în transă merg admirativ spre câte un „grande” hispanic, spre vreun principe toscan ori spre vreun înțelept oriental; el însuși devine *Don Cezar* – ca într-un lamento cu acest titlu la moartea unei fetițe de unsprezece ani. Smerenie și „iactanță” diferențiază un personaj complicat, cu zeci de măști, anxios, afectuos și lucid, asediat de dubii. Poetul în totul este imaginea fidelă a Omului.

De la întâia poezie (*Luceafărul*, 1959) până la debutul editorial cu al său **Rod**, vor trece nouă ani. După încă șapte ani, Marin Preda îi edita la Cartea Românească **Rod III**; în 1977, urmează **Rod IV**. Senzația făcea în 1979 la **Baaad**, „poeme, poeme dramatice, poeme în proză”. Într-un număr din *Contra-punct* (1996, decembrie), vorbind despre sine la persoana a treia, poetul preciza concis: „Deși de 500 de pagini, volumul nu este decât un sfert din forma originală a cărții, carte pe care autorul o consideră cea mai importantă operă a sa”. În același 1979, apărea **Muzeon**; de menționat în continuare **Doina** (I, 1983; II, 1987); **Sutrele muțeniei** (1994) și **Rosarium** (1996).

Poezia, crede autorul **Baaad**-ului, se cere cântată; așa procedau aezii, rapsozii, poeții medievali ai iubirii: trubaduri, menestrelți, minne-

sangeri, baladiști. „La începutul anului 1971 – aflăm din amintitul *Contrapunct* –, susține spectacole de muzică și poezie însoțit de propria-i orchestră «Baaad». Spectacolele conțin poeme de Pindar, Rutebeuf, Villon, Lorenzo de Medici, Baudelaire, Edgar Allan Poe, Henri de Regnier, Eminescu, Bacovia și poeme ale autorului puse pe muzică și cântate de el”. De altfel, poetul va apărea pe scenă și mai târziu în ipostază de *cantautor*, în modul parizianului Georges Brassens. Nu o dată, Cezar Ivănescu exaltă puterea tonifiantă, taumaturgică, a muzicii. De cinci ori se repetă în *Assunta (Anabasa lui Eminescu)* o invocare-miraj: „Muzică, alină-mi Sufletul, cu suferință alina-îmi voi Moartea!”. Texte intitulate *Colind*, *Bocet*, *Madrigal*, *Motet* subliniază programatic afinități cu cântul.

Clipa subiectivă, clipa metafizică, clipa creativă, acestea, consonante, întemeiază un ceremonial vizual și melodic specific, un discurs de orizonturi unduitoare în care fuzionează apriorisme și imagini născânde. Poetul **Baaad**-ului, direct, perceptiv și cerebral, trece metodic de la senzație la meditație; o demonie intensă, iscoditoare, neadormită, îl propulsează din real în ficțional. În esență, **Baaad**-ul său, o *lume în lume*, juxtapune într-o rețea de un irealism mitic transcendențe și eternități iluzorii; acolo unde ochiul lui Sadoveanu, bunăoară, se lovea de monotonie și plictis, Cezar Ivănescu, oscilând între prezentificare și trecut, propune secvențe gânditoare, imprimând actului mnemonic rezonanțe empatice. Departe de a fi un paradis pierdut, tărâmul

pismuit numit **Baaad** e, se-nțelege, sursă de melancolie; lipsit de aura unui *joc secund mai pur*, **Baaad**-ul său, asimetric, încremenit într-un timp închis, întreține (în subtext) o mitologie crepusculară. Subcurenți de adâncime sugerează zădărnicia. „Timpul, noi îl știm, nu se măsoară, / îl căutăm prin spini, prin iarba verde, / într-un mușuroi care se mișcă...” (**Metanoia**). Memorialistul, un virtuoz al construcțiilor mentale, fabulează liber: la **Baaad**, i s-a înfipt în creier „Gândul Morții”; odată l-a ispitit acolo „Nenumita”; o conversație aspră cu un medic e, în fapt, un dialog despre „Moarte”; unei aeriene Ilen i se recomandă cinic: „Îmbracă trupul Morții în câmpie...”.

Hipnoticul inventator al unui **Baaad** fantasmagoric – acum în cea mai bună formă – se retrage într-un simbolic **Turn** (titlu al câtorva poeme); act inițiativ, o astfel de *ascensio* afirmă nevoia de perspective largi. „Fixat pe un centru (centru al lumii), turnul e un mit ascensional și, precum clopotul, traduce o energie solară generatoare” (Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dictionnaire des symboles**, 1982). Cezar Ivănescu se lasă în voia simbolismelor arhaice, cu solemnitățile lor semi-ermetice, drapându-se în călăuz știutor:

Turnul se numea

Turnul Prințului Fericit,

Turnul Perfectiunii Violate,

Turnul Unghiului,

Turnul Cavalerului Plâns,

Turnul Copilului mort, turnul

Blând, Turnul Palid,

Turnul Iubitorului Marții:

Blum-blum se auzea Viermele

căzând cu capul de

*marmora treptelor: fratele
meu, nu-ți pot veni în
ajutor! Luminează-ți fața!*

Privește-mă-n față.

Trimiteri retorice similare, grandilocvente, figurează la Minulescu, la Emil Botta și Constantin Tonegaru. Netemător de redundanțe, tumultuosului Cezar Ivănescu colosalizarea îi stă bine; e în natura sa de imaginant la modul planetar. Într-atât iubirea cheamă neconținut moartea, încât departajarea devine cvasi-imposibilă. Acționând într-un simultaneism inextricabil, radical, cu antecedente în straturile ascunse ale Eului însingurat, forța lor în contrasens deconcertează, devastează și marchează. Angelicele frumuseți dantesco-petrarchiste licăresc în depărtări; sunt niște idealități pan-umane. Enigmaticele fete de la **Baad**, cu nume neobișnuite (ca la Dimitrie Stelaru) – Stribi, Mil, Magnoline, Briene, Rimaya, Ilen, Lo(lita), Dora, Sakti –, apariții vibratile, hieratice, nu atenuază conștiința finitudinii; ca atare, discursul liric se clatină sub arcu lucidității în alertă. Pe scurt, contemplatorul de la **Baad**, nereținut, încorporează ipostaze ale iubirii din toate timpurile și din toate spațiile, punând în pagină, în spiritul lui Denis de Rougemont (din **Les Mythes de l'amour**), afecțiune dezinteresată (*agapé*), iubire gingașă (*storge*), dar și dorință intensă (*pathos*). Psihanalizabil, erosul acesta, agitat, motiv de confesiune zigzagată, sfârșește într-un miraj romantic plurifuncțional, miraj rezumabil în ideea de demonie carnal-spirituală. Eminesciana iubită „fără corp” e, în **Jeu d'amour**, ființă fără nume,

Nenumita: „aceea care nume n-a- / aceea care nume n-a- / aceea care nume n-are, / cărei-i ziceau Aletheia / cei vechi m-o voi numi așa / o voi numi aceea care! // aceea care su-râzând, / aceea care Totu-având, / aceea care nume n-are, / în somnul meu Moartea visând, / cea care mă omoară-având / în gând mereu pe-aceea care!”. Însumare fluctuantă de cânt, de sublim și mister, feminitatea astfel văzută rezonează cu permanentele năluciri ale comentatorului savurând minunea, asediat însă de întrebări.

Nu desenul primează, nici cromatica, nici, ca la alții, atracția ochilor, ci tentația de a surprinde acel *nu știu ce ori nu știu cum* al partenerei, misterul cu care adoratorul tinde să se întregească. Anticul androginism platonician funcționează la el ca nostalgie a unei completitudini ideale, de substanță interioară. Dacă trei inși compun o treime, contopirea cu partenera dorită nu devine *duo* ci *doime*. „Noi de-atunci suntem doime / și în tine și în mine / și suntem Acela amândoi” (**Jeu d'amour** – Daenă). Dincolo de schimbările de scenariu, năzuința fuziunii absolute, temă gravă, se repetă întruna; axa existenței transcende sistematic din individual și terestru într-o priveliște-sumă, într-un spațiu plenitudinar opunând destinului banal un antidestin.

Câteva texte cu același titlu, **La Nymphette**, nu au nici o atingere cu lasciva Lolita, „nimfeta” de doisprezece ani din capodopera lui Vladimir Nabokov. La Cezar Ivănescu, corpul „fragil” al nimfetei e semnul inocenței: „Trup alb de fată care nu vei muri, / suflet care

n-a gustat știința morții...”. Regimul dicțiunii, incantatoriu, seamănă a cuminecare șoptită: „Te-am dorit mult, / încă de pe când iubirea era pentru mine castitate; / atunci să fi venit, / te urmam fără pic de durere, / la gândul că această însoțire a noastră / avea să fie de scurtă durată, / pe-atunci nu concepeam / iubirea fără moarte...”. Retrospecție suavă, până la un punct superba elegie (una dintre cele mai mișcătoare din poezia noastră) se alătură afectiv eminescienei *Mortua est*. Și încă ceva: în filigran se citește (în-toarsă pe dos) grațioasa prezență a Sburătorului. Nu copila imploră venirea acestuia, ci dimpotrivă: „Tu ești singura / care mă poți / salva / dar – atenție! – / rolurile sunt inversate, / căznește-te să mă ridici în brațe și, ca o libelulă, dă din picioare, / să te ridici ca mine deasupra orașului!”.

Alteori, trubadur medieval și imnograf zbuțuit, poetul peregrinează într-o geografie deschisă; canțonele sale nu sunt, la drept vorbind, ale unui *amoroso* de tip instinctual. Conflictul dintre iubire și Marea Trecere acaparează; canțona devine elegie erotică ori pur și simplu dramă.

Vechiul madrigal trubaduresc, însoțit de un *envoi*, era adresat unei destinatoare nominalizate. Baladistul moldav declamă grav, încordat, tentat de binomul iubire-moarte – ca acest madrigal din **Jeu d’amour**: „Tu ești cea mai frumoasă, / ia-mă, ia-mă și mă du, / tu mă duci mereu acasă / ori mă duci spre Moarte tu, / tu ești, tu cea mai frumoasă, / ia-mă, ia-mă și mă du, / tu mă duci mereu acasă / ori mă duci

spre Moarte tu?”. Viziune similară într-un alt **Jeu d’amour (Romeo și Julieta)**: „Atâta știu morminții bine, / ne-au omorât și ne-au culcat”. Iubire merita **Bătrâna Ezo**, octogenara, căci „numai ea știa să-și poarte / în tinerețe carnea / de galbenă albină, ca morții”. Persistă în „sângele” evocatorului **Rimaya**, adolescentă din orașul acela bolnav: „O voi numi Rimaya / și-n numele ei voi pluti, / ca un sicriu de nufăr, / până ce mă va opri cu pieptul ei o lebădă!”. Melancolia devenită ectenie se dizolvă în cânt, notă definitorie a ciclului **Jeu d’amour**. Refrenele, necesare puncte de sprijin, creează în alt poem (**Balada lui Mil**) un dispozitiv sonor târăgănat, cu legănări romanțioase:

*Hai, vino Mil, o dată,
să ne uităm în jos,
Pe stradă trec acuma femeii
cu sân frumos,
Pe stradă trec acuma femeii
cu sân frumos! (...)*

*Și-așa seară de seară,
unul mai norocos
o să-ntâlnească Moartea –
acea cu răs frumos,
o să-ntâlnească Moartea –
acea cu răs frumos!*

Nici un alt poet (cu excepția Ilenei Mălăncioiu) nu monologhează atât de intens despre moarte. Iubirea e aversul unei medalii, moartea reversul! O psihanalistă, Marie Bonaparte, sublinia concis: „Una dintre trăsăturile cele mai constante ale lui Eros e că îl târăște după sine pe fratele său Thanatos” (**Chronos, Eros, Thanatos**, 1952). Pe spații ample, Cezarul poet pare un *desperado* (rareori îmbunat),

la care tensiunea dintre iubire și dispariție ține de sentimentul incompletitudinii funciare, motiv de angoasă cronică; stare asociată inevitabil tragicului. „Moartea mea e programul meu zilnic, / împărțită pe ore, o măsur și-o privesc față în față... / de n-ar ??? imprezibilă (...) / acesta-i jocul care-l joacă și Divinul (...); accept și eu; cu mine însumi plin de cruzime!” (**Gladiator**), Mazochism? La acest joc straniu se gândea și Arghezi – un Arghezi mâhnit – la înlăcrimatu-i **De-a v-ați ascuns**. Un sonet al „satanicului” Baudelaire, **Mortul vesel** („un mort libre et joyeux”), pare să-i fi sugerat lui Camus ideea unui eseu, **La Mort joyeuse**, grevat de sarcasm și absurd. Din aceeași perspectivă, la Cezar Ivănescu s-au ivit câteva *doine*, spovedanii de o acută tristețe: **Moartea peste tot, Dor de moarte, Bucuroasa moarte**.

Neliniștile lui Cezar Ivănescu, un damnat *sui generis*, sunt finalmente ale condiției umane: niște *universalii*; obsedante, ele se regăsesc, divers, la Novalis, la Baudelaire și Rilke, la mulți alții. Prins în **Labirintul singurătății**, Octavio Paz dezvoltă (în eseu cu acest titlu) o constatare curentă: „Nașterea și moartea sunt experiențe ale singurătății; ne naștem singuri și tot singuri murim...”. Însă, ca și „domnul” Martin Heidegger, complicatul Cezar Ivănescu se împotrivesc morții și „complicilor” ei, sfidând. Soluție înșelătoare! Pe Hemingway și Malraux – războiul, situație-limită, îi deprinsese să moară. Totul e absurd, clamează existențialiștii, de vreme ce totul eșuează în moarte, dar conștiința

(„cugetul care vede totul”) respinge felurit spectrul neantului. Filozofarea, gândea scepticul Montaigne, propune înscrierea în legile cosmice: „A filozofa înseamnă a învăța să murim” (**Eseuri, XX**).

II

Tristețe la **Baad**, dezolare în **Doina** și în alte texte, pagini în care limbajul depresiv își aliază programatic intelectul; – hiperluciditatea singuraticului (retras în **Turn** pentru autocunoaștere) amplifică ineluctabil mâhnirea. Nici un sprijin în „Natura care nu-nțelege” (**Toamnă**). În substanța lor intimă, risipitele sau compactele cântări despre moarte, niște *tristia*, sunt fragmente de monolog narativizat, recital de constante și variabile. Pigmenți de înțelepciune de pe Nil („Cartea morților”) și ecouri din Buddha, catastrofisme din Apocalipsă, trimeri la „Marele Ordona-tor”, la „Nirvana” și „Karma” sau la „Ultimul Dibuk” (ebraic), acorduri biblice despre „Gog” și „Magog”, despre „Sfânta Vergură” ori despre „cămașa lui Hristos” – acestea, cumulate, conduc la ideea de murire și regenerare în etern. „Moartea-și primblă iar trăsura / prin turcitul București” (**Doina** – Melodie fără sfârșit). Dacă în **Rosarium** preva-lează dicțiunea megaliniară, pre-slăvirea Madonei, în **Doina** prioritar e spectrul dispariției. La centenarul **Doinei** lui Eminescu (prilej de encomion), Cezar Ivănescu se înfățișă cu un serial. Modul lirico-epic al lui Arghezi vârstnic, „întors la brazdă” și autor de *doine* (**Doină din frunză, Doină din fluier, Doină pe nai**), e și modul cu alte particularități al lui

Cezar Ivănescu, la care acea *ratio cordis* din folclor e mai puternică. Pe suprafețe ample, doinele ivănesciene sunt notive de egologie. Doinitorul se melancolizează, se gândește și resemantizează; limbaj spontan, întoarcere la izvoarele cuvântului, resignare și ironie se leagă strâns. „Jumătate bunu-s, jumătate nu-s...”; „Zac întins ca morții în sicriu”; „Nu pot ține-n mână cartea / sunt bolnav, mânca-m-ar moartea”.

Doină (din frunză) pare să sugereze inutilitatea cuvintelor. Alternează o **Doină** (Țara-nenoroc), o **Doină** (Țara de miraj), **Doina** (Negură) și **Doina** (Groază); sunete grave emană **Doina** (Pax Magna) și **Doina** (Moartea peste tot). Câteva texte cu subtitlul „oralități” sunt niște cantilene în registre stilistice consacrate, păstrând linia arhetipurilor, dar depărtându-se de simplistul lamento: – „Nu-l mai plângeți pe acela / care vecinic singur nu e, / plângeți-l pe cel ce n-are / Moartea și Moldova lui” (**Doină – Dorul de Moldova**). Partituri ca aceasta, în prelungirea tiparelor populare, se ridică la filozofare, la reflecții pe tema omenescului agresat: „Nu-s nici viu și nici nu-s mort, / dar mă strânge trupul tot! (...) am zăcut bolnav în tine, / dar acum zăresc lumine, / Soarele s-o înălța, / vine moartea și mă ia, / Soarele s-o înălța, / vine moartea și mă ia!” (**Bucuroasa moarte**).

Credinciosul V. Voiculescu e ortodoxul în absolut; Argezi, psalmistul, se sfâșie între adorație și îndoială; Cezar Ivănescu (în al său **Rosarium**) se autoculpabilizează: dă semne de umilitate, de pietate și pocăință, vizează lepădarea de sine

dar se simte împresurat de demoni; chinuit, așteaptă grația divină, tinde spre puritate și redempțiune, crede în mizericordie și în apostolul Pavel, însă conștiința izbăvirii întârzie. Accente înălțătoare sunt dedicate Mariei-Fecioara. Un ciclu, **Către discipoli**, se deschide la modul jeligor patetic: „cine vrea mă scuipă, / scuipă cine vrea, / eu mereu tot urcu, / urc pe Golgota...”. Pe ultima pagină a ciclului, izbucnește, într-un fortissimo deznădăjduit, conștiința tragică; existența e singurătate și neputință:

*Ca o icoană veche suferindă și
ca obrazul meu cel cancerat
de suferința cărnii, suferință e
tot ce-aici am strâns și adunat,
acolo unde nu te-ajută nimeni,
eu voi merge cum am învățat;
acolo unde nu te-ajută nimeni,
acolo toată viața mea am stat;
acolo unde nu te-ajută nimeni,
acolo toată viața mea am stat;
acolo unde nu te-ajută nimeni,
acolo toată viața mea am stat.*

Pe un fundal mai senin se succed **Sutrelle muțeniei**, aceste scurte inscripții (unele mai reci, abstracte), însumând norme orientale de conduită. Sanscritul *Sutra* e totuna cu *aforism*, cu *reflecție*; în subtitlul multor „sutre” se repetă termenul *Tao*, trimitere la doctrina taoistă chineză ca esență a ordinii universale, ordine materială, cosmică, dar și ordine spirituală. Câte o inscripție are sonorități de psalm biblic. „Ferește-mă, Tu, Doamne, / Și-omooară-mă, de vrei, / Tu care vicinic Viața / ne-o dai și n-o maiiei...” O altă *Sutră* (a șaptea) e litanie condensată, ritual apologetic asociind timbrului psaltic termeni de

filozofie modernă: „Doamne-al ipseității / și al quidității, / al bunătății / și / Rostitor / al / Deității!”

Despre *quiditate* glosase odinioară Camil Petrescu, fervent admirator al fenomenologiei lui Edmond Husserl.

III

Mai mult decât la Nichita Stănescu (partener de generație), la autorul **Baaad**-ului citatul livresc de mare diversitate se înscrie într-o dialectică a contopirii regionalului cu universalul. Tentația dezmarginirii, peregrinările imaginare la nivel planetar, conexiunile cu psihisme extrem-orientale intră la drept în poetica sa personală. „Efortul meu de o viață – lămură el – a fost să urmez calea de înțelegere deschisă de un Mare Maestru, Ananda K. Coomaraswamy, și să primesc buddhismul cu mintea și inima unui creștin (...). Poetul face parte din lume, dar și din cer și nu știu să fi argumentat cineva vreodată că toată această lume ar valora mai mult decât sufletul Celui Crucificat strigând: «Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?»» (Interviu, în *Dacia literară*, 2004, nr. 1). Trimiteri în clar la taoism, la Platon, la mitologia Heladei, la „anabasa” și „catabasa” ori la repere pioase (*Rosarium*, *Mirungere*, *Apocalipsis*, *Metanoia*) se învecinează cu trimiteri încifrate, difuze; iscoditoare, rezezi, privirile se mută de la „Regina din Saba” spre „vălul Mayei” sau spre rostandiana „Princesse lointaine” ori trec de la „Cetatea Soarelui” (a lui Campanella), la „Graal”, la „Walkyria” sau la „Unicornul” cantemirian.

Nu numai că poetul umblă prin cărți, dar după contacte cu creatori celebri de la Novalis și Lautéamont la Tagore, Claudel, Saint-John Perse (cum dezvăluia în *Luceafărul*, 1982, nr. 38), el se caută pe sine, perseverent, tensionat, fără pauze. Sunt aduși în față Francesco d'Assisi, Baudelaire (cu al său „hypocrite lecteur”), Rimbaud și Eminescu, Mateiu L. Caragiale și Ananda K. Coomaraswamy, alții încă;erculă ecouri de la Ioan Climax, de la Denis de Rougemont și Martin Heidegger – aceștia și ceilalți favorizând relații pluriperspectivale și pregătind pentru percepția aceluia *discontinuum* care e însuși cotidianul. Își recunoaște înclinarea spre Ungaretti, Montale și Quasimodo; îl atrag, prin spontaneitate și concizie, plăsmuirile folclorice. „Preot al lui Hermus”, Cezar Ivănescu vede în poezie un „basm pentru filozofi”...

Repetată cu fiecare prilej e adeziunea la poezia tradițională „de la *Vede* la trubaduri”. Cât despre „gargara postmodernă” nici un menajament: „Mi se pare de un fals evident, mai întâi printr-o carență de logică internă: toată poezia modernă trăiește din delir existențial și o acută conștiință a unui *păcat originar*, pierderea *secretului* mării arte; de la Hölderlin la Eminescu, de la T.S. Eliot la Blaga poezii moderni suspină după o *țară pierdută*, o *limbă pierdută*, o *artă pierdută*”. Postmodernismul e însă totuna cu „libertatea absolută a plagiatului”. Unde ne sunt mării instauratori de verb inspirat? „De ce de la cuvintele de forță, *mantra*, de la cuvintele magice, incantatorii, limba s-a degradat până la bavardajul inconsistent

al omului (post)modern?” (Interviul citat – *Dacia literară*).

În ce-l privește, „critica românească actuală (citim în *Contra-punct*, 1996, decembrie), cu câteva excepții onorabile, incapabilă, prin cultură și prost gust, să se ridice până la înțelegerea cărților” sale, îl înfurie. Pentru tipar, el anunța „versiunea originală a cvartetului «La Baaad» (2500 de pagini)” și o „antologie a celor 100 de capodopere poetice pe care consideră că le-a scris acum: cartea va fi editată într-o ediție de lux, ilustrată de poeta și pictorița Daciela Rotaru și de sculptorul Marian Gheorghe”.

S-au formulat despre operele lui Cezar Ivănescu termeni ca „labyrinthic”, „paradoxal”, „manierism”; nu de puține ori poetul fusese negat radical, în totul. S-au invocat afinități ori coincidențe cu François Villon, cu Jules Richepin și Paul Laforgue, cu Apollinaire și Paul Fort, cu Francis Carco, cu Alfred Jarry, cu Antonin Artaud și Henri Michaux, cu Charles Cros, cu Rilke, cu Kläubund și Brecht ori cu Okudjava. Enumerarea nu e completă, lipsind Bacovia, Miron Radu Paraschivescu și alții.

Nicicând ajuns la unitate interioară, bântuit de neliniști (apăsătoare psihic, fecunde în plan creativ), introvertit și clocotitor, admirator al armoniilor antice și moderne, în poetul **Baaad**-ului se todesc iluminări și enigme, accente de superbie și pâlپări de asceză, enstaza și ekstaza. Niciodată stări neutre, plate! Poezie de circularități,

spectacol de lumini și umbre, de tipic și atipic; lui **De profundis** și umilităților li se suprapun înălțări subite cu suport metafizic în așteptare. Moartea, cuvânt-temă, o fixațiune, nu exclude angelismul, nici „levitația” în lumină vie; în pofida refrenelor tragice, nici o notă macabră! Scepticismul lui Cezar Ivănescu subțiindu-se, sfârșește într-un cânt despovărător. O frază esențială din **Jeu d’amour (Melodie-a-infinirii)** rezumă crezul unui creator harismatic:

*Ce eu nu știu, ce tu nu știi.
Acela. Versul știe.*

Incomod, polemic și dezinvolt, neliniștitul Cezar Ivănescu e poet de mărimea întâi, unul dintre cei mai valoroși ai acestor ani.

Ana BANTOȘ

PAUL GOMA: REALITATEA CA DOCUMENT

Literatura exilului românesc din secolul al XX-lea și-a afirmat valoarea datorită scriitorilor Eugen Ionescu, Emil Cioran, Vintilă Horia, Mircea Eliade, Petru Dumitriu, Bujor Nedelcovici, Mihai Ursachi, Ion Carai, Dorin Tudoran, în țări precum sunt Franța, Statele Unite ale Americii, Germania. Astăzi, după cum afirmă și cercetătorul literar Mircea Angheliescu, numeroasele probleme de literatură nu pot fi abordate fără a menționa numele mai multor autori prestigioși care și-au scris opera, în întregime sau parțial, în afara hotarelor țării de origine. Nu se poate discuta despre istoria religiilor fără a ține seama de Mircea Eliade, despre postmodernism și avangardă – fără a menționa numele lui Matei Călinescu, despre barocul european sau despre Ion Barbu și Vasile Alecsandri – fără a aminti numele lui Alexandru Ciorănescu etc. [1, p. 9]. Un loc aparte în diaspora literară românească îi revine, fără doar și poate, lui Paul Goma, scriitorul considerat „un Soljenițan al românilor”.

În general, destinul literaturii românești din perioada postbelică se află în strânsă legătură cu destinul intelectualității din aceeași perioadă, pe seama căreia se află fenomene dintre cele mai controversate. De precizat că, după cum menționează și Sorin Alexandrescu,

„nu orice scriitor este un intelectual în sensul propriu al cuvântului, pe care îl știm de la Zola și de la inteligența rusă, după cum nu orice inginer competent este un intelectual, ci numai acela care se angajează în societate”. Autorul volumului *Identitate în ruptură* face următoarea observație: „România a avut din acest punct de vedere puțini disidenți: în trenul lui Goma s-au urcat doar Ionel Vianu și Ion Negoițescu, în acela al lui Dorin Tudoran – nimeni...” [1, p. 58].

Paul Goma, scriitorul „egalat în disidența sa activă și curajoasă doar de un Țepeneag”, cunoscut atât pentru numeroasele sale romane*, cât și pentru „marele său capital moral și istoric”, după cum îl

* A publicat volumele: **Camera de alături** (în limba română – 1968); **Ostinato** (în germană și franceză – 1971, olandeză – 1974); **Ușa noastră cea de toate zilele** (germană și franceză – 1972); **Gherla** (franceză – 1976, suedeză – 1978, română – 1990); **În cerc** (franceză – 1977); **Garda inversă** (franceză – 1979); **Culorile curcubeului** (franceză – 1981, olandeză – 1980, română – 1990); **Paștile după Pitești** (franceză – 1981, germană – 1984, olandeză – 1985, română – 1990); **Chasse – croise** (franceză – 1983, trad. în română: **Soldatul câinelui** – 1991); (ed. franceză – 1986, română – 1993); **Din calidor** (franceză – 1987, română – 1989, 1995); **Arta refugii** (franceză – 1990, română – 1991, 1995 la Editura Basarabia din Chișinău); **Astra** (franceză și română – 1992); **Sabina** (română și franceză – 1993); **Adameva** (1995); **Amnezia la români** (Litera – 1995); **Scrisori întredeschise – singur împotriva lor** (1995); **Justa** (1995); **Jurnal** (în 4 vol., 1997); **Garda inversă** (1997); **Altina – grădina scufundată**, Editura Cartier, Chișinău, 1998; **Jurnalul unui jurnal** (1998); **Scrisori** (2000); **Basarabia**, Editura Flux, Chișinău, 2003.

caracterizează Nicolae Breban [2], s-a născut la 2 octombrie 1935 în satul Mana, județul Orhei. Este al doilea copil al învățătorilor Eufimie și Maria Goma, ambii din părinți țărani. Mama a absolvit Școala Normală din Chișinău, iar tatăl – Școala Normală din Orhei, ca bursier orfan de război. (Bunicul lui Paul Goma pe linia tatălui, soldat în armata rusă, a murit pe front, în 1915, în Galiția.) În martie 1944 familia Goma se refugiază în Transilvania, în județul Sibiu, după ce în 1942 și 1943 Eufimie Goma, tatăl viitorului scriitor, fusese „ridicat” și dus în lagărul de prizonieri sovietici nr. 1 din Slobozia, Ialomița. În mai 1945 familiei i se interzice repatrierea.

În legătură cu momentul acesta, iată ce consemnează scriitorul în romanul **Soldatul câinelui**: „...mie, la vârsta de nouă ani și câteva luni, mi s-a schimbat... nu identitatea (numele, prenumele au rămas aceleași), ci... locul nașterii. Un fleac ar spune unii; alții s-ar amuza de această «frustrare». Pentru mine însă schimbarea aceea (de loc de naștere) nu a fost doar o «mutare», pe hârtie (...), ci castrare. Tăcerea pe care a trebuit s-o respect a devenit, cu timpul, uitare, absență. A fost nevoie de răbdare, de eforturi, ca să mă re-mut, să-mi recuperez acea parte de memorie care este mai mult decât pare: copilăria. Și dacă, după vreo cinci ani (de la a doua naștere), îndepărtându-se pericolul, locul nașterii a fost restabilit, în acte, am continuat să tac și să nu întreb, din inerție părinții au continuat să tacă și ei, și să nu-mi spună” [3, p. 67].

În 1953 Paul Goma a absolvit liceul din Făgăraș. Intră apoi la

Institutul de Literatură Eminescu. În noiembrie 1956, în timpul Revoluției din Ungaria, este arestat, pentru că citise în public un capitol dintr-un roman. Este închis la Jilava, apoi la Gherla. În 1958 este eliberat, urmând o perioadă lungă de domiciliu obligatoriu.

Tentativa de a se reînmatricula, în 1965, nu-i reușește și Paul Goma susține examene de admitere la Facultatea de filologie a Universității din București. În 1966 termină de scris romanul **Ostinato** pe care îl depune la E.S.P.L.A. În același an debutează în revista **Luceafărul** cu povestirea **Când tace toba**. În 7 august 1968 se căsătorește cu Ana Maria Năvodaru. În 22 august 1968 (ziua invaziei Cehoslovaciei) îi apare volumul de proze scurte **Camera de alături**. În același an, după repetate încercări, trimite romanul **Ostinato** în Occident. În 1971 apare în franceză și în germană, e prezentat la Târgul de Carte de la Frankfurt: delegația RSR își retrage standul. În același an expediază în Occident romanul refuzat în Țară **Ușa noastră cea de toate zilele**, care apare în germană și franceză (1972) și este reluat, în 1974, la Gallimard.

Prin aceste cărți Paul Goma intră în circuitul european și în conflict grav cu autoritățile comuniste de la București, ce culminează cu adeziunea la „Mișcarea 77” și cu arestarea și expulzarea lui din țară.

La 20 noiembrie 1977 Paul Goma împreună cu soția și copilul ajung la Paris cu pașapoarte turistice, cerând imediat azil politic.

Abia după revoluție i se publică și în România cărțile. Îi apar

periodic articole în revistele *Vatra*, *Familia*, *Timpul* ș.a.

Figură reprezentativă a disidenței românești, Paul Goma este apreciat în Occident, mai cu seamă în anii '70-'80, pentru talentul și curajul său, o direcție constantă a creației fiind revelarea adevărului. *Tipul de literatură* creată de către Paul Goma este unul specific, caracterizat în ultimul timp drept „non-fictiv”.

„Eu nu mai poci să mă întorc la ficțiune. Și, cum m-am explicat (...), nici nu mai voiu. Dacă-mi vine din senin, din cer, din părul cu mere mălăiețe – nu refuz. Dar nici nu caut cu tot dinadinsul”, mărturisește el în **Jurnal**. Lucrările autorului originar din Basarabia sunt gândite ca niște replici la modelele de literatură din epoca ideologizată.

Scrierile lui Paul Goma sunt concepute din interiorul lucrurilor. Realitatea trăită este cea care dictează, personajul supunându-i-se: „Eu, aflat înăuntru, nu am o vedere generală: s-ar prea putea ca «opera» să arate neîntreagă, neterminată, perfuzibilă... Atât că nu mă preocupă rotunditatea ei. Pot trăi – în fine: supraviețui – și fără «cupola» de încheiere. Nu tânjesc după «operă» finită, să fiu mulțumit dacă am înfipt câțiva pari. Măcar doi-trei țăruși”, conchide autorul cu autoironia ce îl caracterizează.

Pentru Paul Goma, scriitor preocupat de criteriile etice ale conduitei umane, totul începe cu locul de baștină, aflat pe teritoriul dintre Prut și Nistru, teritoriu al cărui destin îl obsedează. O dată cu apariția romanului **Basarabia**, mai întâi în variantă de revistă, în *Viața Basarabiei* (nr. 1-4), iar apoi

la o editură din Chișinău, scriitorul dezvăluie un moment decisiv al creației, explicând inclusiv mecanismul scrierilor sale. El afirmă următoarele: „Cărțile pe care le-am comis toate sunt părți, fragmente, capitole din una și aceeași. Cea de față adună, reordonează ce am mai scris. N-am s-o pot rotunji, termina vreodată și nimeni de după mine nu o va încheia” [4, p. 80]. Cavaler al dreptății și al adevărului, „aparținând unei epoci și unei societăți în care dezumanizarea ia proporții colective, datorită chiar principiilor ce le animă, el vizează mai puțin aspectele individuale ale răului și mai mult crima politică patentă”. [5]. Aceste cuvinte deschid o anumită perspectivă asupra prozei scriitorului din diaspora franceză: romanele sale, concepute într-un mod specific, nu respectă nici un fel de „reguli” românești. Ele sunt „monologate”, naratorul fiind și personajul principal la care se raportează actanții și toate „acțiunile”.

„Acțiunile” sunt corelate cu stările de spirit și cu cele sufletești ale protagonistului.

Narațiunea prin inserție este determinată de nevoia de amânare, numită de către autor „armă folosită de fiecare dintre noi când povestim o întâmplare cumplită, înfricoșătoare, de care fugim cu amintirea, măcar amânând întâlnirea”. Ironic, sau mai degrabă sarcastic, el precizează condițiile în care amânarea se transformă în „metodă literară”: „La mine a devenit chiar metodă literară, folosită cu oarecare rezultate în **Gherla...**”.

Deci adevărul faptului trăit este cel care prefigurează universul epic al lui Paul Goma. Cărțile sale

sunt în primul rând mărturii ale faptelor trăite, fața lumii fiind luminată din perspectiva individului care vorbește în numele unei colectivități.

Condiția intelectualului cărui i se refuză împlinirea destinului se suprapune peste condiția omului de rând cărui i se mutilează mentalitatea. Procesul acesta este urmărit pe „segmentul” propriei vieți, dar și pe cel al Afganului din Basarabia, personaj reprezentativ pentru istoria spațiului pruto-nistean.

Astfel, romanul **Basarabia**, axat pe istoria sau povestirea unui Afgan din partea locului, „istorisește”, de fapt, destinul lui Paul Goma, care la întrebarea: „Poate un povestitor să povestească povestea-vieții-unui-om, altul decât sine, povestind (pentru a câta oară?) povestea vieții sale?” răspunde dezvăluind concepția de personaj pe care o împărtășește: „Fără îndoială. Autorul se povestește pe sine. Altul, celălalt, adevăratul erou al cărții este un pretext, un agent transportor”.

Virtuozitatea reflecției intelectuale este proiectată pe fundalul panoramic al dramei Basarabiei. Învingând disperarea basarabeanului de a fi el însuși, autorul plonjează în realitatea faptelor ca într-o istorie ostilă. Personajul său adoptă un ton vehement, agresivității istoriei contrapunându-i o atitudine profund lucidă, tăioasă și agresivă. Toate acestea fac parte din arsenalul lingvistic și psihologic al autorului care își asumă cu toată răspunderea efortul dezvăluirii istoriei, a delimitării adevărului de minciună. Într-un anumit sens, personajul lui Paul Goma amintește de figura tristă a cavalerului Don Quijote care

luptă cu morile de vânt ale istoriei. Amara și revoltata figură a lui Don Quijote de la Nistru se proiectează într-un univers populat cu multipli „agenți transportori”, cum își numește autorul personajele. Unul dintre aceștia, Victor, basarabeanul care îi propune lui Paul Goma să scrie „O zi din viața unui Afgan basarabean”, îi amintește autorului de destinul bunicului său, luat în armata țaristă și trimis pe frontul german, unde își află moartea și este înmormântat în regiunea Pinse, de lângă Uinse. Victor este mai norocos. El rămâne în viață, revine după războiul din Afganistan în satul natal și, urmându-și destinul, ajunge, în căutare de mijloace de existență, în Franța. Aceasta este deschiderea spre liniile de subiect, mai puțin tradiționale, din care se constituie narațiunea romanului **Basarabia**. În ce constă nonconformismul sau netraditionalismul acestor subiecte? În primul rând în faptul că istoria este adânc interiorizată: nu subiectul sau personajul este amplasat în istorie, ci istoria se reflectă în destinul unui basarabean de rând: destinul lui Victor, amintindu-i autorului de renumita nuvelă a lui Șolohov **Soarta unui om adevărat**, repetă într-un fel destinul bunicului autorului. Deosebirea constă în „detalii”. „Detaliile” înregistrate pe casetă video includ prizonieratul basarabeanului care, pentru a supraviețui, se lasă convertit la islam. Este memorabilă în acest moment al narațiunii imaginea tânărului calm și senin care „dădea de știre că fusese cuprins de acea pace care precede fie urcarea în sinucidere, fie căderea în sfințenie”. Un alt episod care se conjugă cu primul,

completându-se reciproc, este cel al bocetului: la vederea tânărului „cu obrazul acela prea senin ca să nu fie adânc neliniștit”, rudele și cei apropiați se pun pe bocit. De aici încolo autorul face o succintă „etiologie” a bocetului care este, de fapt, expresia suferinței. Fenomenul ritual al bocetului este receptat și explicat de autor din perspectiva apariției lui în condițiile vitrege când „Cuvânt și Armată... nu erau ale satului, ale târgului, ale neamului lor – ci ale Stăpânului: Romanul.” Etimologia cuvântului *bocet* ne transferă în planul unui arbore genealogic al lui Victor și al părinților săi care „vor fi deschis ochii în plină cascadă de catastrofe”, ce vizează ființa psihologică, morală, spirituală și biologică. Astfel, povestea flăcăului basarabean luat de ruși la armată și trimis în Afganistan constituie pentru Paul Goma un cadru adecvat de proiectare a destinului bunicului său, Chiril Goma, care a murit apărând interesele unui stat ce i-a ocupat Basarabia natală și a tatălui autorului. „...Povestea-unuiom, a Afganului, era și povestea tatii, și îi făcuse mama mormânt-gol în țințirul din Mana, cu cruce spre Soare-Răsare, cu slujbă de înmormântare, cu parastase... Adevărat, tata nu era soldat – ca tată-său Chiril Goma, la 1914 (și ca Afganul în 1981) –, ci deținut, zek; arestat în ianuarie 1941, dispărut în Siberia cea înghețată. Nici el nu cunoștea limba țării al cărui cetățean era, cu de-a sila: rusa” [6, p. 84].

Aceasta e una dintre faptele reale pe care scriitorul le transpune în roman fără a le transfigura artistic. În comparație cu forța lor de sugestie orice mijloace artistice

sau figuri de stil ar părea gratuite.

Prozele lui Paul Goma sunt axate pe un material acumulat de-a lungul vieții. Anume astfel sunt concepute **Jurnalul**, din care au fost publicate patru volume, și numeroasele romane, începând cu celebrul **Din calidor**, care i-a adus notorietatea în Occident.

Amintirea închisorii „modelează” optica personajului. Sensul acestei amintiri perpetue are menirea de a menține capacitatea de receptare la cota cea mai înaltă a conștiinței, a lucidității reci.

Aceiași lucidități i se supune și limbajul. Aflat uneori sub semnul formulei semnificativului fără semnificat, vocabularul ne trimite cu gândul la desemantizarea unui cuvânt erodat și la limbajul de lemn. Acesta este dejucat, violentat, mulat pe o realitate încercată pe propria piele.

Interogația, calamburul, parabola sunt utilizate, de asemenea, la asamblarea acestei lumi în care realitatea înconjurătoare îi servește ca material de construcție a romanelor în măsura în care îl susține pe autor în căutările sale axate pe dorința de a nu se trăda pe sine însuși. Atât faptul selectat din realitatea cotidiană, cât și cel preluat din istorie, sunt raportate la adevărul care e mai presus de toate: adevărul despre Basarabia. Iată, bunăoară, portretul psihologic al românului basarabean conturat în raport cu cel al confracților săi de la limita vestică a românității:

„Sub unguni, vreme de un mileniu, românii din Transilvania au avut parte de suferințe cumplite, printre nedreptăți fiind nerecunoașterea lor, autohtoni, ca națiune, alături de ocupanți

(ungurii, secuii) și de coloniști (sașii, șvabii). Însă în 1918, când s-au unit cu Patria Mamă, românii transilvăneni puteau să scrie și să citească, aveau o identitate, știau cine sunt și de unde se trag, ba îi învățaseră carte și conștiință de sine pe Românii din Principatele totuși libere.

Prin comparație: sub ruși, numai în 106 ani, basarabenii au fost striviți, analfabetizați, deznaționalizați, dezidentizați.”

Întrebarea firească ce decurge din această contrapunere de situații vizează direct firea, caracterul basarabeianului:

„Să fi fost moldovenii dintre Prut și Nistru mai puțin bravi? mai inerti? mai înclinați spre supușenie decât transilvănenii?” (**Basarabia, Viața Basarabiei**, nr. 2, 2002, p. 53). Autorul aduce argumente istorice și literare ce contrazic o astfel de perspectivă.

Conștiința de sine și toate drumurile spinoase pe care le-a parcurs intelectualul din arealul românesc, atingând cotele cele mai tragice în spațiul pruto-nistrean, în decursul a mai bine de jumătate de secol, constituie materialul romanelor sale, începând cu **Din calidor** și terminând cu cel mai recent apărut – **Basarabia** (București, 2002). În **Arta refugii**, bunăoară, la un moment dat, personajele, care nu sunt altele decât părinții autorului, precum și alți intelectuali basarabeni refugiați în localitatea Gusu (nu departe de Sibiu), discută despre portul național sau „costumul național”, cum îi spune mama autorului, care în Basarabia s-a pierdut: „Din cauza invaziilor, zice mama. Aici, la munte, totul

se păstrează mai bine, năvălitorii au intrat rar și n-au rămas. Dar în Basarabia noastră numai cine n-a vrut n-a năvălit...”. Trecând de la „costumul național” la muzică, discuția se desfășoară în felul următor: „Avem și noi cântece frumoase, zice tata, dar nu ne putem compara cu ardelenii. Cântecele noastre de jale îți rup inima – de jale, dar nu știu cum, parcă sunt prea jălălnice...”. Mama, la rândul ei, observă că „doinele lor (ale ardelenilor – A.B.) seamănă cu portul... Parcă ar fi și ele în alb și negru... au un fel de demnitate în tristețe... O reținere în jale... Doinele lor nu bocesc, ca ale noastre” (p. 94-95). De menționat că Marta Petreu susține, în prefața romanului **Arta refugii**, că „opera lui Paul Goma se naște dintr-un imperativ etic bine înrădăcinat în biografia sa, și anume, din interdicția de a uita și de a tăcea tragediile, fie ele trăite, fie doar asumate”. Autoarea clujeană citește printre rândurile prozei scriitorului „etica unei ființe grav traumatizate de istorie, a unei ființe care s-a pomenit a fi mereu incomodă și de prisos” [8, p. 6]. Iată și autoportretul pe care și-l schițează însuși autorul „Culorii curcubeului 77 (Cutremurul oamenilor)”: „Ce ești tu, Paul Goma? Ești disident? Opozant? Comunist, fascist? Anarhosindicalist, liberschimbist? Ești de dreapta, de stânga? De centru-trei-sferturi-spre-nord-est-față-de-sud-est? Ce ești?... Întâmplător sunt scriitor. Prin structură, prin educație, formație, întâmplător gândesc, acționez potrivit unui cod moral... Am învățat, acasă, să fiu pentru bine și împotriva răului – orice culoare ar avea, indiferent dacă poartă în frunte svastică ori

seceră-și-ciocan”. De altfel, același lucru îl susține autorul și în **Jurnal de viață lungă**: „Chiar așa: ce-oi fi vrând de la ceilalți (firește, vorbesc numai de scriitori și numai de oameni buni)? Să facă ceea ce fac eu, adică să trântescă în față «adevăruți» de care nimeni nu are nevoie, ba dimpotrivă: sunt jenante, dacă nu de-a dreptul rău-făcătoare? Bine-bine, dar un asemenea om («ideal», pentru mine) ar fi trebuit să treacă prin vămile prin care am trecut eu; hai să le mai enumăr o dată: năvala rușilor în Basarabia; ridicarea tatei; războiul peste noi; refugiul, primirea... frățească; fuga prin păduri; prinderea; lagărul de la Sighișoara; libertatea provizorie dintre aprilie 1945 și martie 1953 (moartea lui Stalin), când am fost... aproape siguri că nu ne mai «reparațiază»; apoi arestarea; apoi domiciliul obligatoriu; apoi agonia mamei, moartea tatei; apoi sărăcia cumplită materială; apoi întâlnirea pe față cu sistemul (nu cu cenzura, nu cu partidul, nici doar cu Securitatea, ci cu sistemul); tratamentul aplicat de «colegi» pe când eram izolat și interzis; pe când eram asaltat de *ceilalți*, dar evitat ca ciuma de scriitori; în fine, exilul; în fine, exilul total; acesta: exilul total nu este acela în care nu mai ai nici măcar speranța că vei «reintră» vreodată în țară; exilul total este acesta: când rămâi fără nici un prieten (adevărat)” (p. 78-79).

Consecința rememorării periplului este apatia față de literatura concepută ca artă, ca *artefact*:

„Nu mai am chef să scriu. Dar scriu. Fiindcă știu: atâta timp cât scriu, mai respir, mai trăiesc. La urma urmei, scrisul meu, *acesta*, rezultatul, nu are rost pentru alții, eventualii cititori (sau nu în primul rând); scrisul acesta *este* răsufletul, încă bătaia inimii – după ce sufletul a murit” (**Arta refugii**, p. 85).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Angheliescu, Mircea, *Cămașa lui Nessus*, Editura Cartea Românească, București, 2000.
2. Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură*, București, 2000.
3. Breban, Nicolae, revista *Contemporanul, idee europeană*, nr. 5, mai 2003.
4. Goma, Paul, *Soldatul câinelui*, București, Humanitas, 1991.
5. Goma, Paul, *Basarabia*, roman, *Viața Basarabiei*, nr. 1, 2002.
6. *Idem*.
7. Ion Negoitescu, *Dialog*, București, 1986.

Diana VRABIE

ÎN CĂUTAREA AUTENTICITĂȚII

Orice pretenție de abordare exhaustivă eșuează în fața unui concept cum este cel al *autenticității*. Termenul de *autenticitate* se pretează unei interpretări multiple, cercetătorii privind în mod diferit trăsăturile definitorii ale acestui fenomen, caracteristicile accidentale ale căruia ajung să le domine deseori pe cele fundamentale. Istoria termenului relevă capcanele pe care le presupune orice încercare de a-l defini. Dificultatea de a-l supune unei definiții derivă și din faptul că ideea de autenticitate, aflată în continuă extindere, a devenit stereotipă, lipsită de nuanțe semantice.

Căutarea autenticității nu este un efort propriu doar secolului al XX-lea, scriitorii au aspirat întotdeauna să creeze lucrări autentice, doar că în accepții diferite ale termenului. În epocile religioase, *autenticitatea* însemna concordanță cu adevărurile relevate, iar scriitorii „autentici” erau considerați doar deținătorii adevărului biblic. Filozofii au înțeles autenticitatea ca adecvare a discursului la propriile lor concepții despre lume. Pentru Boileau, autenticul reflectă un *adevăr* abstract. Anunțând prăbușirea „codului pseudo-aristotelic”, Hugo va proclama, în **Ode și balade**,

principiul fidelității față de legile naturii și față de adevăr, înțelegând prin „adevăr” autenticitatea trăirilor sufletești, adică *manifestarea personalității*. În viziunea raționalistă a secolului al XVIII-lea, autenticul însemna tot ce intră în armonie cu rațiunea pură. În cursul disputei dintre *antici și moderni*, primii considerau ca fiind autentice doar operele literare scrise în conformitate cu normele clasice, ultimii – doar lucrările inovatorii.

Concept elastic, format prin aluviuni semantice succesive, având o istorie pe cât de lungă pe atât de contradictorie, termenul de *autenticitate*, în accepțiile sale generale, se află mereu în strictă actualitate. Fiind ambiguu conceptul a cunoscut, pe plan teoretic, un conglomerat de definiții, „bucurându-se” de o inflație semantică ce trebuie clarificată. Derivat din adjectivul „autentic”, substantivul *autenticitate* desemnează însușirea de a fi necontrafăcut, natural, adevărat. Corespunde în literatură, mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea, identității creației artistice cu datele vieții trăite de autor. Diametral opusă *academismului* ce semnifică „arta care își declară atașamentul față de un adevăr estetic oficializat, considerat ca absolut, și care constă în respectarea unor modele, de obicei, a operelor antichității clasice” [1, p. 11], *autenticitatea* implică ideea de confesiune neliteraturizată, urmărind redarea fidelă a palpabilității existențiale. Fiecare încercare de definire a autenticității sfârșește prin a adăuga încă una

la cele existente, impasul studiilor asupra termenului provenind tocmai din această abundență.

În conținutul conceptului de *autenticitate* s-au contopit de-a lungul timpului cel puțin trei straturi semantice distincte: *etic, obiectiv și filozofic*. Astfel, la originea termenului de autenticitate (<fr. *authenticité, authentique*, cf. lat. *authenticus*) se află un sens predominant **etic**, care trimite către o normă *a conștiinței morale*, și anume, *buna credință, fidelitatea față de sine, consecvența, sinceritatea, onestitatea interioară*. Prin urmare, a-ți fi credincios ție însuși și a trăi în consecință, conform cu propria ta specificitate înseamnă a fi autentic. Totodată, există ipoteza că a-i cere individului să fie autentic înseamnă a-l obliga să renunțe la propria lui umanitate, căci „autentic, în înțelesul profund al cuvântului este numai animalul, în timp ce omul este ființă neautentică, prin excelență” [2, p. 36]. Spiritualitatea umană este astfel construită, încât neagă autenticitatea naturii pentru a edifica o lume convențională, cea a culturii. Mediul ființării omului nu este natura, ci cultura, care reprezintă, la rândul ei, ceea ce nu este autentic, deoarece este construită nu după imaginea realității obiective, ci după modelul subiectiv al sensibilității umane. Omul, ființă morală ce nu se mulțumește cu realitatea naturală, caută să zidească, chiar în interiorul naturii, o lume ideală: „Spiritualitatea omului stă tocmai în neautenticitatea lui în raport cu natura, în artificialitatea procedeeleor civilizației, în aspirația lui de a ieși

din ordinea vegetativă și biologică a mediului natural, pentru a păși într-o ordine nouă, rațională și morală” [2, p. 36]. În aceeași ordine de idei, Eugen Ionescu considera că a fi autentic „înseamnă a acționa prin tine”, dar „un act generează altul și dictează o serie de alte acte. E același eșafod autonom, facil, adică limitat, adică fals, în afară de realitate. Tot ce este autentic este, de fapt, inautentic, pentru că A față de absolut e identic cu B. Singura consolare este gândul că inautenticitățile și erorile noastre se vor răscumpăra, cine știe cum. Deocamdată, nu avem decât siguranța unei inautenticități; aceea a inautenticității noastre. A fi autentic înseamnă a te trăda față de o sumă infinită de trăiri posibile” [3, p. 186-187].

A fi și a rămâne tu însuși constituie o virtute tradițională de mare productivitate literară, atunci când tinde să impună în centrul atenției expresia deliberat nudă a subiectului și a trăirii sale. Renașterea va impune o răsturnare de planuri, transformând această virtute etică în una estetică. Abia în această epocă se înregistrează primele revendicări ale *autenticității* literare în cultura europeană. Poeții Renașterii sunt invitați să se exprime în întregime în așa fel încât poezia lor să traducă „cele mai ascunse și interioare aspecte ale autorului”, după cum preconiza Joachim du Bellay în **Apărarea și preamărirea limbii franceze (La Défense et illustration de la langue française, 1549)**. Renașterea

va orienta în mod insistent interesul spre individualitatea naratorului, creând paralel cu memorialistica acțiunii și pe cea analitică. În accepția etică, autenticitatea facilitează pătrunderea și răspândirea în literatură a *analizei abisale, prin investigație în adâncime*, precum și *preocuparea pentru universul interior, nedisimulat, sub incidența sentimentului integrității, al nemistificării interioare*. Odată descoperită, analiza „abisală” nu va întârzia să fie practică și valorificată cu mult succes. Montaigne precizează esența termenului de *autenticitate*, prezentându-și **Eseurile** (1580) drept o „carte de bună credință”, sinceră, prin care înțelege, pe de o parte, să evite calofilia, „frumusețile împrumutate”, iar pe de alta, să recurgă la confesiunea simplă, naturală și obișnuită, fără simulare și artificiu: „Dacă aș fi căutat laudele lumii, m-aș fi împodobit cu frumuseți de împrumut; vreau să fiu văzut în felul meu simplu, firesc și obișnuit, fără studii, artificii; căci pe mine mă zugrăvesc” [4, p. 25]. El se arată preocupat doar de dezvăluirea propriei individualități și, prin aceasta, de înțelegerea ființei umane „minunată de deșarte, diverse și unduioase”. Scopul lui este „să pătrundă în nenumăratele «momente» ce constituie țesutul vieții și al experienței, dincolo de sfera unitară și perfectă în care gândirea tradițională îl subminase pe om și destinul său” [5, p. 122]. Prin **Eseurile** sale, Michel de Montaigne deschide drum memorialisticii, în sensul autosondării, care va căpăta

pe anumite segmente pregnante valențe morale. Drept dovadă servesc titlurile unor capitole: **Despre mincinoși, Despre vorba promptă sau lentă, Despre constanță** ș.a. Eul scriitorului devine obiect de observație introspectivă directă, nefalsificată, adică „autentică”. Autocăutarea și reflectarea experienței unice fixează momentul apariției memorialisticii, care coincide cu era descoperirii omului ca entitate și valoare. De altfel, drama ființei umane a constat întotdeauna în această perpetuă căutare de sine, deoarece omul este considerat a fi acea „ființă care se află în mod constant în căutarea de sine, o ființă care în orice moment trebuie să examineze și să scruteze condiția existenței sale” [6, p. 17]. Faptul că autocunoașterea este scopul cel mai înalt al investigației filozofice pare a fi astăzi general recunoscut. Încă Aristotel afirma că „toți oamenii au sădit în firea lor dorința de a cunoaște. Dovada acestui lucru stă în plăcerea pe care le-o procură activitatea simțurilor [...]. Într-adevăr, noi preferăm acest simț [ochiul – *n.n.*] tuturor celorlalte, nu numai când avem în vedere un scop practic, ci chiar fără o asemenea intenție, și pricina e că acest simț ne dă puțința, mai mult decât oricare altul, să cunoaștem mai bine un lucru, dând totodată la iveală în el multe însușiri distinctive” [7, p. 49]. Spre deosebire de Aristotel, la Platon viața simțurilor este separată de cea intelectuală. Cunoașterea și adevărul ar ține, în viziunea lui, mai degrabă de tărâmul ideilor eterne.

Heraclit susține imposibilitatea pătrunderii în secretele naturii fără dezlegarea misterului uman. Dar această tendință a gândirii își atinge apogeul în vremea lui Socrate, care susține și apără mereu idealul unui adevăr universal, obiectiv, absolut, singurul univers pe care el îl cunoaște și la care se referă, toate investigațiile lui urmărind „universul omului” ce poate fi descris și definit doar în termenii conștiinței. Filozofia modernă s-a arătat la fel de preocupată de introspecția și definirea ființei umane, ca și de năzuința spre autocunoaștere. Wilhelm Dilthey și-a concentrat toate eforturile pentru dezlegarea acestei probleme, dar nu a reușit să găsească soluții desăvârșite. Pascal reține câteva dimensiuni dominante ale ființei umane: bogăția, subtilitatea și contradicția, fapt ce face imposibilă încercarea de a o include într-o formulă unică. În tentativa de a defini ființa umană, fiecare filozof considera că a găsit facultatea dominantă, dar, în realitate, ei nu ofereau decât propria imagine asupra naturii umane. Autocunoașterea nu a fost privită ca un simplu deziderat teoretic, ci mai degrabă ca obligație morală fundamentală a omului. Dacă în secolele trecute exista cel puțin o orientare generală în ceea ce privește problema omului, teoria modernă despre om își pierde centrul intelectual. „Adevărata criză a acestei probleme s-a manifestat atunci când a încetat să existe o astfel de putere centrală capabilă să dirijeze toate eforturile individuale [...]. Teologii, oamenii de știință,

politicienii, sociologii, biologii, psihologii, etnologii, economiștii – toți au abordat problema din propriul unghi. A combina sau a unifica toate aceste aspecte și perspective particulare era imposibil, iar în domeniile speciale nu exista nici un principiu științific acceptat în mod general” [6, p. 39]. Max Scheler a fost unul dintre primii care a semnalizat pericolul crizei cunoașterii de sine, văzută ca o amenințare pentru întreaga dimensiune a vieții morale. „În nici o altă perioadă a cunoașterii omenești, declară el, omul nu a devenit mai problematic față de sine decât în zilele noastre. Avem o antropologie științifică, una filozofică și una teologică; acestea nu știu nimic una de alta. Ca urmare, noi nu avem nici o idee clară și consecventă despre om”. Secretul naturii umane ar cunoaște o singură cale de acces: cea a religiei. „Religia ne arată că există un om dublu – omul de dinainte și cel de după cădere. Omul a fost destinat scopului celui mai înalt, dar el și-a pierdut poziția. Prin cădere și-a pierdut puterea, iar rațiunea și voința lui au fost corupte. Maxima veche „cunoaște-te pe tine însuși”, înțeleasă în sensul ei filozofic de către Socrate, Epictet, Marcus Aurelius, este amăgitoare și eronată. Omul nu poate avea încredere în sine și nu poate asculta de el însuși. El trebuie să asculte de Dumnezeu” [6, p. 26].

În mod treptat, anticul *cunoaște-te pe tine însuși*, în accepția sa moralizatoare, va fi înlocuit cu mai energicul *fii tu însuși*, care este totuna cu „a spune ce crezi și ce

simți fără rețineri” și care nu mai are nimic din rezerva față de detaliul personal al anticilor. Se deschide, astfel, drum către sensul actual al termenului, care presupune din partea scriitorului autentic o *sinceritate absolută*. În tendința de a pune în valoare omul, Renașterea caută pretutindeni existențe singulare, descoperind, odată cu ele, autoanaliza. Un veritabil program autobiografic apare în **Viața lui Benvenuto Cellini, scrisă de el însuși (Vita di Benvenuto Cellini scritta da lui medesimo)**, realizată între 1558 și 1566. Lucrarea „clocotește de forță și de viață interioară”, avea să noteze de Sanctis, în **Istoria literaturii italiene (Storia della letteratura italiana)**. Ilustrul sculptor florentin mărturisește că vrea să-și „povestească singur viața, cinstit și fără ascunzișuri”, fără discursuri introductive, de unde și spontaneitatea scriiturii, savoarea, sinceritatea și autenticitatea ei. Oricât ar părea de paradoxal, modernul Apollinaire nu va formula altfel această idee în **Pictorii cubiști – Meditații estetice (Les peintres cubistes – Méditations esthétiques, 1913)**: „Îmi plac operele de artă autentice, acelea care au fost concepute de suflete deloc prefăcute”, și care și-au păstrat „deplina lor puritate și originalitate nativă, nealterată”. În consecință, *a fi natural* devine o normă estetică fundamentală ce respinge orice falsificare, impostură sau disimulare, întrucât autenticitatea este un dat, o calitate naturală care trebuie conservată. Încă la Montaigne se poate observa, în

același preambul la **Eseuri**, că autoportretul integral era gândit în conformitate cu „primele legi ale naturii”. Secolul al XVIII-lea va fi dominat, în mod exclusiv, de principiul „naturii” organice, elementare, a cărei abordare estetică nu putea fi decât una singură: naturală, fidelă sinelui propriu.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru Săndulescu, *Dicționar de termeni literari*, București, Editura Academiei, 1976.
2. Constantin Micu, *Itinerariu în absolut*, în „Meșterul Manole”, nr. 4-7, 1940.
3. Eugen Ionescu, *Nu*, București, Editura Humanitas, 1991.
4. Montaigne, *Eseuri*, vol. I, trad. de Mirela Seulescu, București, Editura Științifică, 1984.
5. Salvatore Battaglia, *Mitografia personajului*, trad. de Alexandru George, București, Editura Univers, 1976.
6. Ernst Cassirer, *Criza cunoașterii de către sine a omului*, în *Eseu despre om*, București, Editura Humanitas, 1994.
7. Aristotel, *Metafizica*, cartea I, București, Editura Academiei, 1965, p. 49.

Viorica MOLEA

INERENȚA FRAZEOLOGISMELOR ÎN LIMBAJUL ARTISTIC

Limbajul artistic este cel mai flexibil dintre toate limbajele. El renunță la normele lingvistice, sfidează, prin extravagante și structuri surprinzătoare, banalitatea din limbă, adună și selectează latențele genuine ale limbii.

Cu alte cuvinte, limbajul artistic valorifică potențele denotative ale limbii, sporește numărul de conotații, asigurând crearea unor imagini și simboluri de o relevanță peremptorie, sau, în definiția lui Ion Coteanu, „este artistic limbajul în care semnul verbal se transformă în mod constant în simbol prin valorificarea conotațiilor” [1].

Limbajul artistic ține, firește, de spațiul operei literare și este explorat intens, dar și îmbogățit de autorii de literatură.

Spre deosebire de alte limbaje, cu structurile lor coercitive, limbajul artistic este deschis către orice schimbare și manifestare a limbii, către numeroasele și variatele configurații ale graiului viu, natural.

„În stilul științific sau în stilurile neartistice în general, limba apare, în primul rând, ca mijloc de comunicare, pe când pentru limbajul artistic ea este și un instrument de realizare a artei” [2].

Așadar, limbajul artistic este, întâi de toate, excedarea prin limbă a stilurilor individuale și a diverselor entități lingvistice comune, care, în ansamblu, formează un suport stilistic durabil – creația literară.

Ca o completare a celor spuse, Ileana Oancea vine cu precizarea că „stilul beletristic este un stil al limbii, ceea ce implică studierea lui ca strat intermediar între limba comună și convențiile stilistice ale genului, pe de o parte, și ale stilului individual, pe de altă parte...” [3].

Astfel, expresivitatea unei opere de artă se datorează atât priceperii artistului de a angrena resursele limbii în imagini și construcții insolite, cât și talentului acestuia de a selecta și a remania structurile și distorsiunile deja existente în limbă.

Prin urmare, creația literară, după cum observă Gh. Bulgăr, e și o „vastă sinteză a resurselor expresive ale limbii naționale, căci în nici un alt domeniu al scrisului nu se pot interfera cuvinte, construcții, tipare stilistice de natură așa de diferită: arhaisme, elemente populare, regionale chiar, termeni tehnici, formule mereu modernizate ale originalității și invenției stilistice, necesare în literatură” [4].

Creația literară nu este, în definitiv, doar rodul unui subiect vorbitor, al individualității creatoare, ci conține și disoluția generalului în particular, acumulând astfel un surplus de expresivitate. Firește, autorii operelor de artă sunt cei care intuiesc dinamica, forța interioară a cuvintelor și construiesc cu ele idei și imagini de o rară savoare și eleganță.

Scriitorii dintotdeauna au valorificat capricioasele latențe ale limbii, relevându-le frumusețea și „inteligenta” interioară, au dat farmec și vervă secvențelor opace, anemice ale limbii. Acest efort de creație înnobilează limba, renovând-o și îmbogățind-o. O idee similară impune și aserțiunea următoare: „Fără scriitorii care mențin, din necesități expresive, în circulație, cu adaos de semnificații noi, sugestive, sute de termeni vechi, populari, termeni familiari, locuțiuni și expresii, limba curentă ar fi poate pe jumătate atât de bogată față de cum este” [5].

O sursă de expresivitate cu un potențial stilistic enorm este limba vorbită, limbajul popular, cu toate articulațiile lui primare. Limba vorbită oferă artistului nu numai un material brut, ci și o serie de combinații ale elementelor lingvistice cu valori stilistice inegalabile, reflectează Ladislau Galdi. Mai ales expresia dictată de o anumită emoție e bogată în astfel de valori stilistice, deoarece emoția îi impune vorbitorului evitarea clișeelelor banale, adică – după teoria lui Roland Barthes – îl îndepărtează de „gradul zero” al vorbirii [6].

Fără îndoială, elementul afectivității este procesorul expresivității în limbajul popular, e un element ce conține, în orice manifestare, o doză de subiectivism. Dumitru Irimia observă că „expresivitatea stilistică a limbajului popular reprezintă capacitatea structurii verbale a textului de a construi și a revela în același timp, în mod sugestiv, mesajul pe care îl transmite și mai

ales o componentă a mesajului, cea subiectivă” [7].

Limbajul popular include toată gama de construcții și entități lingvistice: de la cuvinte uniforme, neexpresive, până la unități, configurații pline de poezie. Printre acestea, un loc aparte îl au locuțiunile, expresiile și structurile unitare cu un conținut metaforic, într-un cuvânt – frazeologia, în sensul cel mai larg.

Frazeologismele, ca tipare expresive formate, sunt căutate și utilizate cu succes de scriitori, căci, după aserțiunea lui Gh. Dragomirescu, „locuțiunile în genere sunt expresia curată a geniului limbii, creația autentică a poporului, tot atât de monumentală (adică semn nepieritor al geniului unui popor), ca și creațiile sale poetice orale” [8].

Asimilându-le ca mijloace proprii de exteriorizare și prețuindu-le pentru forța lor expresivă, susține savantul, marii noștri scriitori, mai ales poeții, le întrebuințează în opera lor alături de cele mai strălucite creații stilistice personale [9].

Ei valorifică frazeologismele nu doar pentru „forța lor expresivă”, ci și pentru fondul spiritual și de conținut, pentru demersul lor generator și reflectant, căci „graiul poporului e oglinda vieții sale” (Gh. Ghibănescu).

Tălmăcirea frazeologismelor pune în valoare atât cuante de înțelepciune și pregnanță verbală, cât și conținuturi extralingvistice: istorice, politice, economice, morale etc. Toate construiesc intimitatea spirituală a neamului și oferă maeș-

trilor artei verbale respirația ingenuă a universului național. Astfel, prin întrebuintarea „expresiilor metaforice”, opera de artă menține alura specială, distinctivă a unui popor.

Sintetizând cumulul de valori și racorduri, „se poate afirma, intervine cercetătorul P. Derescu, că în majoritatea cazurilor expresia frazeologică reprezintă o formă artistică integrală” [10]. Totuși în procesul funcționării valoarea stilistică a acestor expresii este estompată, nuanțele afective nemaifiind percepute drept metaforice [11]. Prin urmare, „apare necesitatea restructurării expresiei” (P. Derescu), a transfigurării și renovării, pentru a putea fi receptate ca unități expresive originale. Filologul Vitalie Marin consideră că „o îmbinare frazeologică utilizată în forma ei neschimbată, nu dispune de nici un fel de proprietăți stilistico-expressive suplimentare, afară de acele care se conțin în sinea ei; unitățile respective au aceeași valoare semantică, structură și proprietăți stilistice ca și în limbajul obișnuit” [12]. De aceea scriitorii recurg nu atât la „îmbinările frazeologice în forma lor neschimbată”, ci, mai cu seamă, la diverse configurații insolite, neordinare, care revigorează frazeologismul, îi imprimă prospețime și plasticitate novatoare, amplificând forța sugestivă primară și relevând chiar potențe expresive inedite.

Referindu-se la locuțiunile și expresiile populare din opera lui M. Sadoveanu, cercetătorul Al. Andriescu ajunge la concluzia că „scriitorul nu trebuie lăudat pentru puterea lui de a reproduce

cu fidelitate elementele menționate, printre care locul de frunte îl ocupă aceste inegalabile imagini populare, închise în locuțiuni și expresii, ci, mai ales, pentru gradul de filtrare artistică la care reușește să supună acest prețios material. În sensul acesta trebuie înțeleasă și contribuția creatoare a scriitorului în limbă” [13]. Astfel, gradul de filtrare artistică, în accepția lui Al. Andriescu, presupune prelucrarea, transfigurarea frazeologismelor, așa încât „locuțiunile și expresiile populare sunt transferate, datorită intervenției scriitorului în structura lor, într-o zonă de elevație stilistică pe care n-o cunosc în vorbirea obișnuită” [14].

Fără a exagera, remarcăm faptul că frazeologismele sunt, într-o măsură mai mare sau mai mică, o sursă sigură de inspirație pentru toate genurile și speciile literare: pentru poezie (cu toate speciile ei), pentru proză și, firește, pentru dramaturgie.

În poezie, frazeologismele sunt supuse unor transfigurări subtile mult mai distorsionate decât în celelalte genuri literare, atât ca structură, cât și ca semnificație, în virtutea naturii neordinare a acestora. Poezia își are avatarurile ei, prin care realizează saltul verbal de la banal la sublim. Nu este deloc ușor să potrivești în structura unei poezii lirice o expresie consacrată, oricât de semnificativă ar fi, așa încât să releve elevație și originalitate. Cele mai reușite combinațiuni în țesutul poetic le-am sesizat în poeziile cu

suport narativ, în cele cu patos patriotic și în parodii, în combinațiile rafinate dintre lirism și sarcasm. În poezia lirică de dragoste, filozofică, contemplativă, în pasteluri și în alte specii descriptive, în poeziile meditative, sentimentale, frazeologismele se infiltrează anevoios, fiind supuse unei riguroase și profunde restructurări semantico-stilistice.

Poezia, prin specificul ei structural și prin interioritatea lirică, marcată de afectivitate, excelează prin modificări adânci în cadrul frazeologismelor și în topică – procedeu care menține rima în poezie, ritmul ei interior și stratul firesc al operei lirice.

De cele mai multe ori, în poezie, frazeologismele au o topică inversă celei obișnuite, ceea ce explică specificul acestui tip de artă literară, precum și elocința enunțului cu valențe senzitive:

„E clipa când glasul durerilor
tace
Duc mâna la frunte și ochii
mi-i strâng, –
În suflet deodată un gol
mi se face...
Dă-i, neamțule, drumul,
că-mi vine să plâng!”
(G. Topârceanu)
„Acesta-i drumul tău; mi-au zis
părinții,
„pornești din văi s-ajungi
în slava
minții”
Pe cale-n lumea neagră
am plecat.”
(L. Blaga)

Ordinea inversă în interiorul frazeologismelor nu e doar o soluție

pentru rimă și ritm, ci mai mult: ea sensibilizează percepția muzicalității versului, a culorii emotive care vine din sferile ingenuie ale ființei noastre.

Un procedeu stilistic de utilizare a frazeologismelor, specific mai mult poeziei, este reinventarea expresivității însăși prin personificare, printr-o ușoară remaniere a frazeologismului. Este obținută, astfel, o expresivitate dublă: expresivitatea originală, propriu-zisă a structurii, dublată de cea turnată de autorul operei literare, constituind o combinație selectă și o elevație poetică impresionantă. Expresia *a se topi ca ceara (ca lumânarea)*, cu sensul inițial de *a se duce, a muri*, în versurile Leonidei Lari:

„Să ne-nvelim cu seara
Pe un țol de iarbă vie,
Să mă topesc ca ceara
De-o rară duiosie.”

realizează, prin reorganizarea lexico-semantică internă a sa, un lirism pronunțat, fiorul trăirii intense în poezie.

Metafora atinsă de uzanță a expresiei *a fi dus pe gânduri* este revigorată prin nuanțe și valori de o rară destindere lirică, marcată de un retuș aproape insesizabil – personificarea ochilor în versurile:

„Și iată, că-n atâtea rânduri,
Ai devenit sentimental
Privind cu ochii *duși pe
gânduri*
Pantoful delicat de bal.”

(G. Topârceanu)

Sau adaosul care este un epitet revelator în următoarele rânduri de poezie:

„Copiii duși pe gânduri
 tăcute, nu-nțeleg
 Cum pierde deodată un veac
 de om întreg.”
 (Tudor Arghezi)

Ochii duși pe gânduri sugerează reflecția intimă a eroului liric, frământul interior, detașat de învelișul material – corpul, a cărui prezență este anunțată doar printr-un detaliu – ochii, esențial în perceperea realității. Iar *copiii duși pe gânduri tăcute* exprimă un soi de tristețe neînțeleasă, dar prezentă, sesizabilă. *Tăcute* reliefează perfect un disconfort psihologic și spiritual în fața necunoscutului.

Pot fi enumerate multe alte procedee și mijloace stilistice care acordă frazeologismelor șansele elevației artistice, atât în poezie, cât și în celelalte genuri literare. Dacă în poezie expresia frazeologică cunoaște rafinamentul liric, chiar cu unele restricții structurale, în proză și dramaturgie modificările nu au limită, frazeologismele fiind supuse celor mai neașteptate și mai fascinante răsuciri, combinații formale și de sens: „Era o seară, mai bine, pragul unei seri de primăvară, în care îți vine, așa, să *cazi din cer* și să tot umbli pe străzi cu mintea plină de căpiala Bucureștilor, venită din veacuri stinse” (Fănuș Neagu). *A cădea din cer* și-a păstrat, parțial, sensul inițial, obținând totodată un adaos de nuanțe poetice revelatoare, cum ar fi starea de beatitudine și de uitare de sine a personajului, evadarea imaginară a acestuia din lumea plată și obscură.

Nu credem că ar putea fi strict

delimitate, în utilizarea frazeologismelor, cele două genuri de artă literară – proza și dramaturgia. Și una, și cealaltă au avantajele lor, care țin de specificul fiecăreia: în proză – narațiunea liberă, nestingerită, dialogul, monologul; în dramaturgie – dialogul, replicile, pauzele descriptive și cele explicative ale autorului. Totuși unele aspecte discordante pot fi sesizate.

Proza excelează prin narațiuni și scriitorul își organizează cu mai multă abilitate posibilitățile de exprimare fantezistă, își manifestă plenar talentul în valorificarea, renovarea multor potențe ale limbii în general, inclusiv a unităților frazeologice. Diversele transferuri semantice contextuale, perturbările structurale, parafrazările și calambururile pe care, de altfel, le întâlnim și în dramaturgie, câștigă în expresivitate datorită dezlănțuirii, în intimitate cu eul propriu, a forței creatoare a artistului. „Deci, și ea *era o cetate care trebuie cucerită*, am gândit, dar una mai grea, căci îmi sugera legătura ei strânsă cu moartea. Atât, alte ziduri nu avea, dar ăsta, singurul, cum să-l escalez-dezi?” (M. Preda) Expresia frazeologică *a cuceri o cetate* cu sensul de *a obține o victorie* se infiltrază în reflecția consternantă a personajului și a autorului printr-o analiză filozofico-psihologică deconcentrată, luând amploare meditativă.

De foarte multe ori, în țesutul unei narațiuni, un frazeologism poate fi suportul unor raționamente, analize, detalii poetice semnificative, care creează idei, imagini,

expresiuni inedite, proaspete și captivante. De exemplu: „Un țăntar intrat în odaie, probabil prin gura cheii, ... se îmbuiba cu *sânge albastru* din brațul lui Vivi Năluca Mătase. «Îndoapă-te, mă, îl îndemna băia-tul, fără să miște mâna, fiindcă *din creștet până-n tălpi* duhnea de lene oacheșă.»” (F. Neagu).

Sensul original al expresiei *sânge albastru*, care înseamnă *om de origine nobilă*, imprimă scenei descrise un umor sarcastic însoțit de o bonomie lejeră în virtutea contrastului dintre sensul inițial și cel anunțat aici.

Așadar, ingenioasele inserții ale unităților frazeologice în limbajul artistic dobândesc pregnanță anume prin abaterea de la tiparul inițial: în poezie – prin dublajul metaforic și prin subtilitatea întrepătrunderii semantice, în proză – prin revalorificarea unui model original a cărui expresivitate s-a estompat în diverse situații contextuale, și în dramaturgie – prin conținuturi de limbaj jalonate de specificul vorbirii orale, afective și de contextul adecvat acesteia – dialogul.

3. Oancea, I., *Semiostilistica*, Timișoara, Excelsior, 1998, p. 56.

4. Bulgăr, Gh., *Privire asupra evoluției ideilor despre limbă și stil în cultura română*, Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 183.

5. *Idem*, p. 184.

6. Galdi, L., *Introducere în stilistica literară a limbii române*, București, Minerva, 1976, p. 12.

7. Irimia, D., *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 29.

8. Dragomirescu, Gh., *Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, LL, București, 1964. vol. VIII, p. 410.

9. *Ibidem*.

10. Derescu, P., *Restructurarea situativă a expresiilor frazeologice ca procedeu stilistic*, LLM, Chișinău, 1984, nr. 3, p. 56-57.

11. *Idem*, p. 57.

12. Marin, V., *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Chișinău, Lumina, 1991, p. 139.

13. Andriescu, Al., *Stil și limbaj*, Iași, Junimea, 1977, p. 171.

14. *Idem*, p. 183.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Coteanu, I., *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei, 1985, p. 50.

2. Babeu, D., *Unele probleme ale expresivității în lumina discuțiilor actuale din lingvistica română și cehă*, Studii de limbă și stil, Timișoara, Facla, 1973, p. 9.

**WALT WHITMAN
(1819-1892)**

CHEMAT DE IUBIREA MATERIEI

Este considerat unul dintre cei mai mari scriitori americani. Opera poetică reprezentativă: *Fire de iarbă*; *Copii ai lui Adam*; *Purtate de val în derivă*; *Calamus*; *Pâraie de toamnă* ș.a. Culegerea *Fire de iarbă* (începută în 1855 și îmbogățită de-a lungul întregii vieți) a influențat decisiv evoluția poeziei mondiale, de la simboțiștii francezi la poeții americani ai secolului al XX-lea. Este un liric antilivresc și optimist, exaltând vitalitatea păgână a lumii printr-un discurs artistic de o autenticitate excepțională. A mai scris memorialistică (*Memorii din timpul războiului*), eseuri.

„Mare poet al lumii, pe acest mare om generos, profet al iubirii și al libertății, torențial în desfășurarea lui, compatibil din tot ceea ce poate arăta America lumii, doar cu cascada copleșitoare a Niagarei, dăruit cu trup și suflet, cu un trup și suflet de uriaș, cauzei nobile a poeziei, a acestei nemuritoare născociri a spiritului omenesc, pentru a-l proslăvi pe acest om neînchipuit de puternic și neînchipuit de simplu, care acum o sută de ani, într-o mică tipografie din Brooklyn, culegea cu propriile-i mâini și dăruia omenirii *Fire de iarbă*, surprinzătoarea, nemiîntâlnita carte, neînțeleasă la început și iubită apoi de milioane de oameni, uimiți de înțeleșuri noi, câtă căldură și profunzime, dar mai ales ce forță, în stare să mute și munții, pot căpăta vorbele omenești atunci când, după ce erau de secole obosite, țâșnesc iarăși din inima unui mare poet.” (Geo Bogza)

„Modernitatea versului acestui autodidact de geniu este uluitoare. El a marcat multe generații de mari poeți din lumea întreagă.” (Mihnea Gheorghiu)

Walt WHITMAN

CÂNTEC DESPRE MINE

19

Aici am pus masa pentru toți deopotrivă,
 acolo e carnea dacă vă e foame,
E pusă și pentru netrebnic, ca și pentru cel drept,
 îmi dau întâlnire cu toți.
Vreau ca nici unul să nu fie nedreptățit sau dat la o parte,
Țiitoarea, întreținutul și cel care fură,
Sclavul cel buzat și bolnavul de sfrinție
 sunt invitații mei;
Nu va fi nici o deosebire între ei și ceilalți musafiri.

Simți apăsarea timidă a unei mâini, mirosul
 și atingerea părului,
Atingerea buzelor mele de ale tale,
 murmurul răsuflării întretăiate,
Înălțimea și adâncimea reflectate prin chipul meu,
Fuzionarea eului meu cu mine,
 și eliberarea lui iarăși.
Vă închipuiți că am un plan preconceput?
Ei bine, am, și e identic cu al furtunilor echinoxului
 și cu acela care-a lipit mica de stânci.

Credeți că vreau să vă epatez?
Epatează pe cineva lumina soarelui? dar
 cintezoiul când trece matinal prin lunci?
Sunt eu de mirare mai mult decât ei?

Spun aceste lucruri fiindcă e ceasul confidențelor;
N-ar trebui să le spun oricui, dar vi le spun vouă.

21

Sunt poetul Trupului și sunt poetul Sufletului,
În mine se-ntâlnesc plăcerile paradisului,
 cu suferințele infernului,
Pe cele dintâi le grefez și le cresc în mine,
 pe celelalte le traduc într-o limbă nouă.

Sunt poetul femeii la fel cum sunt al bărbatului
Și spun că este măreț deopotrivă
 a fi femeie și a fi bărbat,
Și spun că nu e nimic mai măreț
 decât mama bărbaților.

Cânt cântecul expansiunii și al mândriei,
 Destul lăsat-am capul în jos și destul
 ne-am rugat,
 Eu arăt că dimensiunea măreției e numai dezvoltare.

I-ai lăsat în urmă pe ceilalți? ești Președintele?
 E un fleac, orișicare din urmă poate să vină
 și să-ți treacă înaintea.

Eu sunt cel ce se preumblă cu dulcea noapte adâncă
 Și-nvăluit în ea pe jumătate, un strigăt lansez
 către pământ și către mare.

Strânge-mă tare noapte la sânul tău gol, strânge-mă,
 noapte magnetică și hrănitore!
 Noapte a vânturilor de miazăzi –
 noapte a marilor astre!
 Noapte care-mi faci semne pe tăcute,
 Nebună și goală noapte de vară.

Zâmbește, o, pământ voluptuos cu rece suflare!
 Pământ al arborilor somnolenți și vapoși!
 Pământ al soarelui asfințit – pământ al munților
 cu ceața în creștet!

Pământ al lunii pline prelinse ca sticlă topită
 cu pete albăstrii!
 Pământ care tivești cu marmură de umbre și lumini
 apele fluviului!
 Pământ al norilor de cenușă risipindu-se-n strălucire
 de dragul meu!
 Pământ cu cotul îndoit la orizont –
 pământ îmbogățit de bobocii mărului înflorit!
 Zâmbește, îți vin îndrăgostiții.

Risipitorule, mi-ai dat dragoste – iată pentru ce
 eu însumi îți aduc prinos de dragoste!
 O negrăit de pătimașă dragoste.

31

Cred că firul de iarbă nu este mai neînsemnat
 decât ziua stelară.
 Și furnica-i la fel de perfectă, și un fir de nisip, sau
 un ou de pitulice,
 Și brotăcelul e o capodoperă comparabilă cu cele
 mai mari,
 Și rugii murelor ar putea-mpodobi saloanele
 cerurilor,
 Și încheieturile degetelor mele fac de rușine orișice
 mecanică,
 Și boul care rumegă cu grumazul în jos întrece
 orice statuie,

Și un șoricel e un miracol ce poate convinge
sextilioane de necredincioși.

Recunosc întrupate în mine gneiss, cărbune, mușchi
cu lungi filamente, fructe, grâne, rădăcini
bune de mâncat,

Ca un zid tencuit, sunt de sus până jos căptușit cu
patrupede și păsări,

Dintre acestea multora le-am luat-o înainte din
pricini știute;

Dar mi-l amintesc pe acela pe care-l doresc.

În zadar fug, ori se înspăimântă,

În zadar rocile plutoniene își împoașcă străvechea
văpaie ca să nu mă apropii,

În zadar mastodontul se refugiază sub pulberea
oaselor sale,

Zadarnic stau lucrurile la sute de leghe distanță
și iau forme multiple,

Zadarnic oceanul se-afundă-n genunea-i și mării
lui monștri se-ascund în adânc,

Zadarnic șoimanul se-adăpostește-n văzduhuri,

Zadarnic șarpele se strecoară printre iederi și
trunchiuri căzute,

Zadarnic elanul se-nfundă-n păduri neumbrate,

Zadarnic pinguinul cu ciocul tăios se trage spre
nordul extrem, în Labrador,

Eu îl urmez fără preget, mă cațăr până la cuibul
din fisura falezei.

47

Sunt profesorul atleților,

Cel care datorită mie are pieptul mai larg decât al meu
e proba pieptului meu larg,

Cel care-n stilul deprins de la mine mă bate
își onorează profesorul bătut.

Băiatul cel mai drag mi-i acela care se face om
nu prin puteri picate de la alții,

ci pe dreptate, prin puterea lui,

Mai bine copil rău decât cuminte din conformism
sau teamă de cei mari,

El fata și-o iubește, friptura și-o înfulecă cu poftă,
Dragostea neîmpărtășită, ori un semn de dispreț,

îl arde mai tare ca lama de brici,

E neîntrecut la călărie, la lupte, canotaj, trageri la țintă,
la cântecul din gură, sau la banjo,

Îi place să se-nconjoare de chipuri tăiate de sabie,
bărboase, ciupite de vărsat,

nu-i plac pomădații,

Cei tăbăciți de soare îi plac mai mult decât fețele palide.

Unora le spun să stea departe de mine, dar cine
ar putea sta departe de mine?
Din clipa asta, oricine-ați fi, eu vă urmez,
Cuvintele mele au să vă scarpine-n ureche
până când le veți înțelege.

Eu nu vă spun vorbe de clacă, să omor timpul
până-mi vine vaporul.
(De fapt voi glăsuiți prin mine, mai mult decât mine,
limba mea o înlocuiește pe-a voastră,
A mea o dezleagă pe-a voastră din gură.)

Jur că nu voi mai pomeni în vreo casă
despre dragoste sau despre moarte,
Și jur că nu mă voi mai tălmăci vreodată
decât aceluia sau aceleia care va sta
cu mine sub cerul liber.

Dacă vreți să mă înțelegeți, duceți-vă pe înălțimi
sau la marginea mării,
Și țânțarașul are un rost, ca și stropul de apă, și valul
cel lung, mișcător dă o cheie.
Ciocanul dogarului, vâsla, ferăstrăul de mână la
fel îmi pătrund cuvintele și vi le explică.

Nici o odaie cu ferestrele închise, nici o școală nu
poate intra în comuniune cu mine,
Dar pot foarte lesne copiii și oamenii străzii.
Tânărul muncitor este cel mai aproape de mine,
el mă cunoaște,
Tăietorul de lemne care-și duce toporul și urciorul
mă poartă cu el ziua-ntreagă,
Argatul de fermă, când trudește la câmp, se-nviorază
la auzul glasului meu,
Pe corăbii navighează vorbele mele și eu trec cu
pescarii și cu oamenii mării, pe care-i
ador.
Soldatul din tabără, sau în marș, este al meu,
În seara din ajunul bătăliei sunt mulți
cei ce mă caută și eu nu-i dezamăgesc,
În noaptea solemnă (poate că-i cea din urmă)
cei care mă cunosc mă caută.

Obrazul îmi lipesc de obrazul vânătorului
când doarme singur înfășurat în pătură,
Cu gândul la mine camionagiul uită
zdruncinăturile căruței sale,
Tânără mamă și mama bătrână mă înțeleg,
Fata și femeia lasă acul din mână o clipă

și uită unde se află,
Și ele, ca toți, vor să-și repete ce le-am spus.

48

Am spus că sufletul nu e mai mult decât trupul,
Și-am spus că trupul nu-i mai mult decât
sufletul,
Și nimic, nici chiar Dumnezeu, nu-i mai mare decât
vreunul din noi,
Și oricine face două sute de pași fără dragoste
se-mbracă-n lințoliu de moarte,
Și eu sau voi, cu buzunarele goale, putem cumpăra
ce-i mai scump pe pământ,
Și să privești ori s-arăți o păstaie de mazăre doldora
de boabe e mai presus decât orișice
știință din veac.
Și nu-i meserie sau slujbă în care un tânăr vrednic
să nu poată ajunge erou,
Și nu-i lucru firav să n-ajungă a fi butucul roții
universului.
Și mai spun oricărui bărbat și oricărei femei: Să
vă rămână sufletul netulburat dinaintea
unui milion de universuri!
Eu spun umanității: Nu fiți curioși ce face Dumnezeu,
Pentru că eu sunt curios să știu ce faceți fiecare
și nu sunt curios de Dumnezeu.
(Nici n-am cuvinte să vă spun cât sunt de liniștit
în ceea ce-L privește pe El și moartea.)
Aud și văd pe Dumnezeu în fiecare lucru și totuși
eu câtuși de puțin nu-L pot pricepe,
Și nici n-am să pricep cine-ar putea să fie
mai minunat decât eu însumi.
De ce-aș dori să-L văd pe Dumnezeu
mai bine decât Îl văd astăzi?
Eu văd câte ceva din El în fiecare din
cele douăzeci și patru de ceasuri și în
fiecare din secundele fiecărui ceas,
Îl văd în chipul bărbaților și femeilor și
în propriul meu chip din oglindă,
Găsesc scrisori de-ale Lui lăsate pe străzi
și fiecare poartă semnătura Lui,
Și le las acolo unde sunt, pentru că știu
că, oriîncotro m-aș duce,
Altele vor ajunge punctual la destinație
acum și-n vecii vecilor.

Ernst CASSIRER*

O CHEIE PENTRU NATURA OMULUI: SIMBOLUL

Biologul Johannes von Uexküll a scris o carte în care întreprinde o revizuire critică a principiilor biologiei. Biologia, după opinia lui Uexküll, este o știință a naturii care trebuie să fie dezvoltată prin metodele empirice obișnuite – metodele observației și experimentării. Gândirea biologică, pe de altă parte, nu aparține aceluiași tip ca și gândirea din domeniul fizicii sau chimiei. Uexküll este un campion hotărât al vitalismului; el este un apărător al principiului autonomiei vieții. Viața este o realitate ultimă și independentă. Ea nu poate fi descrisă sau explicată în termeni ai fizicii sau chimiei. Din acest punct de vedere, Uexküll dezvoltă o schemă generală nouă a cercetării biologice. Ca filozof, el este un idealist sau fenomenalist. Dar fenomenalismul lui nu se bazează pe considerații metafizice sau epistemologice; el se întemeiază mai curând pe principii empirice. Așa cum arată el, presupunerea că există o reali-

tate absolută a lucrurilor, care este aceeași pentru toate viețuitoarele, ar fi un fel de dogmatism foarte naiv. Realitatea nu este un lucru unic și omogen; ea este extrem de diversificată, având tot atâtea scheme și modele diferite câte organisme diferite există. Fiecare organism este, pentru a spune astfel, o existență monadică. El are o lume proprie, pentru că el are o experiență proprie. Fenomenele pe care le găsim în viața anumitor specii biologice nu sunt transferabile altor specii. Experiențele – și prin urmare realitățile – a două organisme diferite sunt incomensurabile între ele. În lumea unei muște, spune Uexküll, aflăm numai „lucruri-muscă”; în lumea unui arici de mare aflăm numai „lucruri-arici de mare”.

Din această ipoteză generală, Uexküll dezvoltă o schemă foarte ingenioasă și generală a lumii biologice. Dorind să evite orice interpretări psihologice, el urmează o metodă întru totul obiectivă sau behavioristă. Singura cheie pentru viața animală, menționează el, ne este dată de către faptele anatomiei comparate. Dacă cunoaștem structura anatomică a unei specii animale, posedăm toate datele necesare pentru reconstruirea modului ei special de experiență. Un studiu atent al structurii corpului animal, al numărului, calității și distribuției diferitelor organe de simț, și condițiile sistemului nervos ne dau o imagine perfectă a lumii interne și externe a organismului. Uexküll și-a început investigațiile cu un studiu al organismelor celor mai puțin evolute; el le-a extins treptat la toate formele de viață organică. Într-un anumit sens, el refuză să vorbească despre forme de viață inferioare

* Ernst Cassirer (1874-1945), unul dintre cei mai mari filozofi ai secolului al XX-lea. Reprezentant al Școlii neokantiene de la Marburg. Contribuții importante în semiotică, filozofia culturii (**Filozofia formelor simbolice, Eseu despre om** ș.a.).

și superioare. Viața este perfectă peste tot; ea este aceeași în cercul cel mai mic ca și în cel mai mare. Orice organism, chiar cel mai puțin evoluat, nu este numai adaptat într-un sens vag (*angepasst*) la mediul său ambiant, dar cu totul potrivit (*eingepasst*) acestuia. Conform structurii lui anatomice, el posedă un anumit *Merknetz* și un anumit *Wirknetz* – un sistem receptor și un sistem efector. Fără cooperarea și echilibrul acestor două sisteme, organismul nu ar putea supraviețui. Sistemul receptor prin care o specie biologică primește stimuli din afară și sistemul efector prin care reacționează la ei sunt, în toate cazurile, strâns îmbinate. Ele sunt verigi ale unui lanț și aceluiași lanț descris de către Uexküll ca *cercul funcțional* (*Funktionskreis*) al animalului.¹ Nu pot intra aici în discutarea principiilor biologice ale lui Uexküll. M-am referit doar la conceptele și terminologia lui pentru a pune o problemă generală. Este posibilă folosirea schemei propuse de Uexküll pentru descrierea și caracterizarea *lunii umane*? Evident, această lume nu face nici un fel de excepție de la acele legi biologice care guvernează viața tuturor celorlalte organisme. Totuși în lumea umană aflăm o caracteristică nouă care pare să fie semnul distinctiv al vieții umane. Cercul funcțional al omului este nu numai extins din punct de vedere cantitativ; el a suferit de asemenea o schimbare calitativă. Omul a descoperit, cum se spune, o metodă nouă pentru a se adapta la mediul său ambiant. Între sistemul receptor și cel efector, care se găsesc la toate speciile animale, aflăm la om o a treia verigă pe care o putem descrie ca *sistemul simbolic*. Această

nouă achiziție transformă întreaga viață omenească. Comparat cu alte animale, omul trăiește nu numai într-o realitate mai cuprinzătoare; el trăiește, pentru a spune așa, într-o nouă *dimensiune* a realității. Există o diferență clară între reacțiile organice și răspunsurile umane. În primul caz, este dat un răspuns direct și imediat la un stimul extern; în al doilea caz, răspunsul este amânat. El este întrerupt și întârziat printr-un lent și complicat proces de gândire. La prima privire, o astfel de amânare poate părea un câștig destul de îndoielnic. Mulți filozofi au avertizat împotriva acestui pretins progres. „L’homme qui médite”, spune Rousseau, „est un animal depravé”: depășirea granițelor vieții organice nu este o ameliorare, ci o deteriorare a naturii umane.

Și totuși nu există nici un remediu contra acestei răsturnări a ordinii naturale. Omul nu se poate sustrage propriei împliniri. El nu poate decât să adopte condițiile propriei vieți. Omul nu mai trăiește într-un univers pur fizic, el trăiește într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți ale acestui univers. Ele sunt firele diferite care țes rețeaua simbolică, țesătura încâlcită a experienței umane. Întregul progres uman în gândire și experiență speculează asupra acestei rețele și o întărește. Omul nu mai înfruntă realitatea în mod nemijlocit; el nu o poate vedea, cum se spune, față în față. Realitatea fizică pare să se retragă în măsura în care avansează activitatea simbolică a omului. În loc să aibă de a face cu lucrurile înseși, omul conversează, într-un sens, în mod constant cu sine însuși. El s-a închis în așa fel în forme lingvistice,

imagini artistice, simboluri mitice sau rituri religioase, încât nu poate vedea sau cunoaște nimic decât prin interpunerea acestui mediu artificial. Situația lui este aceeași în sfera teoretică și în cea practică. Chiar și aici, omul nu trăiește într-o lume de fapte brute sau conform nevoilor și dorințelor lui imediate. El trăiește mai curând în mijlocul unor emoții imaginare, în speranțe și temeri, în iluzii și deziluzii, în fanteziile și visurile sale. „Ceea ce îl tulbură și îl neliniștește pe om”, spunea Epictet, „nu sunt lucrurile, ci opiniile și închipuirile despre lucruri.”

Din punctul de vedere la care am ajuns, trebuie să corectăm și să lărgim definiția clasică a omului. În pofida tuturor eforturilor iraționalismului modern, această definiție a omului ca un *animal rationale* nu și-a pierdut forța. Raționalitatea este, într-adevăr, o trăsătură inerentă tuturor activităților umane. Mitologia însăși nu este o masă brută de superstiții sau deziluzii vulgare. Ea nu este pur și simplu haotică, întrucât posedă o formă sistematică sau conceptuală.² Dar, pe de altă parte, ar fi imposibil de caracterizat structura mitului ca fiind rațională. Limbajul a fost identificat adeseori cu rațiunea sau cu adevăratul izvor al rațiunii. Dar este ușor de văzut că această definiție nu reușește să acopere întregul domeniu. Ea este o *pars pro toto*; ea ne oferă o parte pentru întreg. Pentru că alături de limbajul conceptual există un limbaj emoțional; alături de limbajul logic sau științific există un limbaj al imaginației poetice. La origine limbajul nu exprimă gânduri sau idei, ci sentimente și emoții. Și

chiar o religie „în limitele rațiunii pure”, cum a fost concepută și elaborată de către Kant, nu este mai mult decât o simplă abstracție. Ea exprimă doar forma ideală, umbra a ceea ce este o viață religioasă veritabilă și concretă. Marii gânditori care au definit omul ca un *animal rationale* nu au fost empiriști și nici nu au intenționat vreodată să dea o explicație empirică a naturii umane. Prin această definiție ei exprimau mai curând un imperativ moral fundamental. Rațiunea este un termen foarte nepotrivit pentru a înțelege formele vieții culturale a omului în toată bogăția și varietatea lor. Dar toate aceste forme sunt forme simbolice. De aceea, în locul definirii omului ca *animal rationale*, ar trebui să-l definim ca *animal symbolicum*. Prin aceasta putem desemna diferența lui specifică și putem înțelege noua cale deschisă omului – calea spre civilizație.

NOTE

¹ Vezi Johannes von Uexküll, *Theoretische Biologie* (ed. a 2-a, Berlin, 1938); *Umwelt und Innenwelt der Tiere* (1909; ed. a 2-a, Berlin, 1921).

² Vezi Cassirer, *Die Begriffsform im mythischen Denken* (Leipzig, 1921).

**Traducere de
Constantin COȘMAN**

Spiridon POPESCU

Născut la 4 septembrie 1952, în satul Ohaba, comuna Bălănești, județul Gorj.

Fire foarte incomodă pentru autorități, înainte de 1989, a fost anchetat de securitate pentru poemele *Pseudo-Miorița*, *Mai marii zilei* și *Scrisoare pentru oaia neagră* (recitate la Casa Armatei din Târgu Jiu, în cadrul unui spectacol de muzică și poezie).

Prezent în culegerile colective: *Gorjul literar* (1975, 1977 și 1978, Târgu Jiu), *Izvoare de cântec* (1978, Tulcea), *Eminescu erou literar* (2000, Deva), *La masa tăcerii* (2002, Cluj), *Poezia cetății* (2003, Târgoviște), *Pe o coajă de vocală* (2003, Târgoviște) etc.

Opera originală: *Oglinda dintre noi* (versuri, Editura Spicon, Târgu Jiu, 1991); *21 de grame de suflet* (versuri, Editura Zodia Fecioarei, Pitești, 1996); *Supliment de existență*, antologie și prezentare de Gheorghe Grigurcu (versuri, Editura Punct, Târgu Jiu, 1997); *Eseu despre glorie* (versuri, Editura Alcor, București, 1998). Acest volum este bilingv (română-franceză, traducerea în franceză fiind semnată de Paula Romanescu); *Diavol cu coarne de melc* (versuri, Editura Dacia, colecția „Poezii urbei”, Cluj, 2003).

Membru al Uniunii Scriitorilor (filiala Craiova) din octombrie 1999.
Poemele pe care le publicăm sunt scrise în anii 2003-2004.

SUNT MAI PUȚIN C-UN VERS

Sunt mai puțin c-un vers decât zăpada,
Altminteri tot la fel de alb ca ea
Căci uneori nici eu nu-mi pot da seama
De stau în preajma iernii sau a mea.

Sunt mai puțin c-un vers ca luna plină,
Altminteri strălucirea mi-e la fel
Căci uneori nici eu nu-mi pot da seama
De-s luminat de mine sau de cer.

SCRISOARE CĂTRE GEORGE BACOVIA

Sunt mai bacovian ca tine, Doamne,
Tristețea-n mine umple-un vas mai mare,
Femeia care-mi cântă-i mai barbară
Decât femeia ta, și-n felinare
Lumina mi-e așa de slabă-ncât
Nu pot să scriu *Lacustră*, de urât.

FRAGMENT DINTR-O SCRISOARE PIERDUTĂ

...și aflăm bunul nostru prieten,
că altfel era pe vremea lui Manole.
Astăzi dacă ți-ai îngropa iubita în zid
ai lua, ca popa, douăzeci de ani de pușcărie
pentru crimă cu premeditare.

Să nu ne mai mire faptul
că mănăstirile noastre sunt fără turle?

POETUL

Poetul este singurul pieton care nu poate fi obligat să țină cont de culorile semaforului.

El poate traversa când îl taie capul, pe orice culoare. Agenții de circulație au primit ordin să nu-l fluiere, iar mașinile au fost dotate cu niște aparate speciale, programate să frâneze brusc atunci când se apropie la o distanță amenințătoare de el. Dacă vreun agent mai orgolios se încăpățânează și vrea să-l trateze ca pe toți ceilalți, intervine imediat opinia publică:

„Lasă-l, domnule, ce-ai cu el? Nu vezi că-i poet?”

De aceea, poetul este insul cel mai punctual: ajunge întotdeauna la întâlnirea cu moartea, fără să aibă întârziere nici măcar un minut.

ȘI CUM LĂUNTRUL MEU

M-am aruncat în mine îmbrăcat,
Fără să știu ce lac adânc e-n mine –
Puteam fi tras la fund și înecat
De nu-notam, probabil, foarte bine.

Lacul acesta îmi părea ciudat,
Nu pricepeam deloc de unde vine:
Abia târziu aflai cum s-a format:
Plouase peste lume cu suspine.

Și cum lăuntrul meu era mai jos
Decât lăuntrurile-nvecinate,
În el s-au adunat, vijelios,
Toate pâraiele învolburate.

EMINESCU

El s-a născut din dorința noastră de-a fi.
Din orgoliul cuvintelor noastre
Nu-n pântec de femeie a mișcat
Ci-n pânțele cerului, albastre.

În scutece-nfășat n-a fost văzut
Cum a fost trupul meu sau al tău,
I se făcea baie într-un lac plin de nuferi
Și era înfășat doar în numele său.

Ursitori nu i-au pus: se știa dinainte
Că-i ursit să nu fie nimeni ca el,
Lăutarii n-au îndrăznit să-i cânte la nuntă
De aceea n-a purtat pe deget inel.

De aceea n-a fost ispitit niciodată
Să-și ridice în sat locuință,
Își împletise-un pat din flori de tei
Și locuia în propria-i ființă.

Prințul acesta, căci era un prinț,
Putea să-nvețe-orice pe dinafară.
Un singur lucru n-a putut nicidecum:
Să-nvețe pe oameni cum să moară.

SISIF ȘI PASĂREA MĂIASTRĂ

Fusese osândit să ridice un bolovan pe un munte,
Dar, de câte ori ridica bolovanul,
O droaie de gușteri țâșneau de sub el.
Omul îi lua în palmele lui bătucite,
Le puneă câte o pereche de aripi,
Apoi îi așeza în fața oglinzii
Să se minuneze cât de bine le stă,
Și să zboare.

În curând văzduhul se umpluse de păsări,
Iar zeii,
Care nu mai văzuseră în viața lor atâta frumusețe,
Începuseră să se certe-ntre ei
Lăudându-se fiecare
Că lui îi venise ideea să-l osândească pe om.

Profitând de haosul ăsta,
O pasăre s-a strecurat în Olimp
Și-a furat nemurirea.

Cristina FLORESCU

VOLUMUL – PARADIGMĂ TEMPORALĂ

La începuturile sale etimologice, *volumul* românesc a fost latinescul *volumen* (printr-o suită de intermediari lingvistici care nu ne interesează acum). *Volumen* (derivat al verbului *voluo*, *-ere*) desemna foaia de papyrus înfășurată, învălătucită în jurul unui suport fix; însemna aproximativ „ceea ce se răsuțește” și a evoluat încă din latină spre sensul obișnuit de „carte”. Bibliotecile mari ale lumii antice (din Roma, Alexandria, Pergam) conțineau adesea câteva milioane de astfel de „răsuciri”...

Aceste cifre sunt incerte. În spatele lor, bibliotecile de acum mai bine de două mii de ani adăposteau una dintre cele mai misterioase bresle, cea alcătuită din persoane bine specializate în catalogare, conservare, recondiționare, copiere de texte. Erau bibliotecarii lumilor vechi, *philologi*, scribi, miniaturişti, custozi. Soarta volumelor și a bibliotecarilor depindea direct de marii stăpânitori, de împărați ca Ptolemeu, Cezar, Cleopatra, Aurelian, Teodosiu, ca să ne referim la cea mai celebră instituție de acest fel, devenită simbol și mit în același timp, Biblioteca din Alexandria.

Ca simbol, celebra bibliote-

că reprezintă (ca toate instituțiile de aceeași factură) cunoașterea. Structura ei mitică ține de povestea legendarei dispariții a bibliotecii alexandriene.

Cercetarea istorică a descifrat, în mare, parametrii acestei dispariții. Totuși mitul rămâne pentru că cel mai de temut dușman al spiritului cărturăresc dintotdeauna a fost focul. O bibliotecă în flăcări sperie gândul într-unul din punctele sale cele mai dureroase, acela al perenității. Datele relativ contradictorii, nesigure în orice caz, întrețin mitul. Unele dintre enciclopediile contemporane trimit spre cifra de șapte sute de mii de volume, toate transformate în scrum fie în timpul lui Cezar (informație dovedită ca falsă, însă reluată și amplificată artistic în filme sau romane), fie în secolul al IV-lea, când o mână de discipoli fanatici ai patriarhului Teofil au dat foc Sarapeumului – cea de a doua clădire (templul lui Serapis), secundară ca mărime, a bibliotecii. Se pare că numai aceasta avea, la acea oră, șapte sute de mii de volume. Mult mai bogat, Bruchionul, corpul principal al celebrei biblioteci (situat în Palatul Regilor), era periodic devalizat de cuceritorii Egiptului. Acela care ar fi păgubit iremediabil biblioteca se pare că a fost însuși Cezar în anul 48 a. C. Incendiul ar fi ars numai portul (teatrul luptei), neatingând Palatul Regilor. Într-un gest atât de contemporan nouă, el, Cezar, a tolerat (cel puțin!) zvonul incendiului pentru a duce la Roma volumele, îmbogățind în tihnă superba bibliotecă romană.

Cele două sute de mii de volume dăruite ulterior reginei Cleopatra de Antoniu pot fi considerate și ca un gest reparatoriu.

În toate situațiile, indiferent de soarta cărților (arse ori prădate), destinul bibliotecarilor era crunt. Nimeni nu se gândește la ei atunci când invocă Paradisul pierdut – incendiat – al cunoașterii prin munca asiduă a scriiturii. Trăvialul tenace al procurării, selectării și gestionării volumelor este, de obicei, uitat și trecut cu vederea. Desigur, nimeni nu-și propune să compare gestul creativ al alcătuirii unui *volumen* cu acela al catalogării sale. Dar, câtă vreme biblioteca e *templum* și *Palatium*, trebuie să oferim acelor care fac aceste clădiri să existe ca biblioteci, gândurile și conștientizările noastre afectuos cotidiene.

Bibliotecarul este singurul cercetător arhivar (și în sens de *philologus*) care susține, întreținând, mai mult cadrul altor idei decât cele ale sale. Este vorba de faptul că nu se poate concepe o carte, un studiu, o pagină fără o corelație cu materialul cuprins între pereții Bibliotecii. Acest material este alcătuit ca lume paralelă („lumea cărților”) existentă în realitatea ne-science-fiction. Lumea cărților depozitate și rulate în Bibliotecă a rămas una dintre puținele paradisuri terestre

adevărate, neidilice, nepastorale. Spaima pieirii acestui univers prin foc și incendiu este o spaimă transfigurată, iar și iar, scriitoricește (e suficient să ne amintim „ultimul val”, *Numele trandafirului*). Am putea spune că, prin potențialul său mitic, ne găsim în fața unei spaime bune, pentru că ea reprezintă o garanție în plus pentru viitorul cert al păstrării cărții nu în memoria computerului, ci ca atare, ca volum. Ne referim la ipostaza conform căreia teama pierderii unui lucru și pierderea lui periodică îi întăresc acestuia existența. Când rebelul fanatizat, dezarticulat mental prin implicare gregară, a trebuit să se răzbune pe lume, arderea lumii paralele a cărților a reprezentat supapa gestuală a deflării.

Însă pentru a fi distruse, bibliotecile, rafturile cu volume trebuie mereu create, așa cum ne naștem pentru a muri. Există speranța că supraviețuim și prin carte. Deci atât atunci când o creăm, conservând-o biblioteconomic, cât și atunci când o distrugem – arzând-o, avem nevoie de corpul ei palpabil, de foile care adaugă ochiului și minții plăcerea tactilă.

Stelian DUMISTRĂCEL

DICTON ȘI SLOGAN

*Profesorului Anatol CIOBANU,
un pilon al podului speranțelor
pentru românii de pe cele două
maluri ale Prutului*

0.1. Discursul public actual, al cărui „barometru” în ceea ce privește resursele și tendințele îl constituie presa, ne confruntă cu o problemă de interes din perspectiva culturii: utilizarea „enunțurilor aparținând «discursului repetat»” (în continuare, EDR). Avem în vedere, pe de o parte, păstrarea unui dialog cu tradiția clasică, iar, pe de altă parte, reflexele împrăștiării mijloacelor de persuadare prin enunțuri ce marchează actualitatea.

0.2. Această schiță de analiză abordează însă numai soarta dictonului latin, în general, și avatarurile unui slogan apărut în discursul public după 1989, pentru testarea manifestărilor în ceea ce privește *forma mentis* contemporană, în principiu contestată.

1. Un precept al poeziei și retoricii preluat din cultura antică și păstrat mult timp de literați și de filozofi a fost exprimat printr-un vers din *Arta poetică* a lui Horatius: *Bis repetita placent*. Așadar, fiind în mod evident cunoscute ca enunțuri de prestigiu, *cele repetate plac*; de altfel, în perioada postclasică,

principala preocupare a literaților s-a concretizat în *imitatio*, ca artă de a respecta competitiv modelele înaintașilor, abia mai apoi impunându-se *tractatio*, o problemă de istoria culturii ce a făcut, relativ recent, obiectul unei docte exegeze semnate de Alexandru Cizek¹. Iar enunțurile biblice, maximele, versuri și tirade din opere profane s-au bucurat, multă vreme, de privilegiul unui adevărat monopol al citării de autoritate.

1.1. Aceste probe ale erudiției, ale culturii, distincției și, tot atât de important, ale devoțiunii pentru o ideologie aveau să se confrunte, în special începând din Renaștere, cu un alt model referențial: maxima de sorginte populară, proverbul și zicătoarea. Dacă ambele modele, cel vechi și cel nou, se regăsesc deja la Rabelais (1494-1553), un reper semnificativ din perspectiva concurenței lor poate fi socotit Cervantes (1547-1616), în al cărui text romanesc, la o analiză atentă, descoperim chiar confruntarea aproape tezigă a celor două registre. Direcția nouă este ilustrată de discursul lui Sancho Panza, fiind prezentă din primele până la ultimele schimburi de opinii ale acestuia cu stăpânul său, Don Quijote de la Mancha. Dar pilda, proverbul și zicătoarea se impun prin adevărate tururi de forță în istorisirile „scutierului” de la castelul ducelui ce avea să-l numească guvernator al Baratariei (cap. XXXII-XXXIII din partea a doua a romanului), prestație încununată de aprecierile ducese, purtătoarea de cuvânt a naratorului, ce seamănă

„vorbele cu haz și de duh” ale țărânelui „limbut și hâtru” cu „maximele cationiene” sau cu sentințele poetului italian Michele Verrino. Însuși Cervantes împrumută tacit același mijloc de elocvență, respins însă de „nobilul hidalgo” (care citează din latină și din scriitori spanioli sau italieni celebri), de doamna de companie a ducesei și de preot, care-l consideră pe Sancho „soitar și palavragiu”.

Ca la o încununare a tendinței de înnoire, la distanță de două secole de Cervantes, ne putem referi, de exemplu, la afirmarea triumfală a proverbului în literatura cultă, ilustrată de Alfred de Musset (1810-1857), cunoscut și prin capodoperele genului (practicat în Franța din secolul al XVII-lea). Este vorba de dramatizările sale pe teme de „proverbe” ca „On ne badine pas avec l’amour”, „Il ne faut jurer de rien”, „Il faut qu’une porte soit ouverte ou fermée” și altele, așadar, scurte comedii ce constituie dezvoltarea temei unui proverb; există, de altfel, chiar specia teatrală «proverb», o precizare tehnică folosită, la noi, de Alecsandri („*Rămășagul*, proverb cu cântece în 1 act” sau „*Concina*, proverb într-un act”).

1.2. Dar prestigiul și tentația culturii clasice s-au păstrat; este de ajuns să ne amintim că citate de această factură au fost folosite ca titluri de poezii și de Eminescu („Mortua est!” sau „Memento mori”), dar mai ales de scriitori transilvăneni, frecventatori ai unor licee în care latina se studia cu seriozitate; iată câteva titluri de poezii ale lui

Coșbuc: „Ex ossibus ultor”, „In oppressores”, „Atque nos” sau „De profundis”, început al unui psalm dat ca titlu și de Octavian Goga la nu mai puțin de trei poezii din ciclurile „Cântă apele”, „Război” și „Noi”. Pe lângă enunțuri preluate ca atare (chiar „Mortua est”, dar și „In calumniatores”, „Vis maior” etc.), poetul a operat și substituiri de efect: „*Necessitas facit versus*”, „*Pax nobis*”, „*Carmen miserabilis*”, „*O tempora... tempora*”, „*Solus ero*” (în acest caz în loc de *eris*, din încheierea unor versuri din *Tristiile* lui Ovidiu, utilizate curent la lecțiile de latină pentru scandări: „*Donec eris felix, multos numerabis amicos / Tempora si fuerint nubila, solus eris*”).

1.3. În mass-media contemporană, prin comparație, trimiterea la citatul din latină, preluat ca atare, la care se apela cu oarecare ostentație într-o altă epocă a jurnalismului (nu numai) românesc, ca și la expresii de sorginte cultă reprezentând alte specii, este mai puțin practică față de recursul la enunțul de factură populară aparținând *discursului repetat* (denumire pusă în circulație de Eugeniu Coșeriu²).

1.3.1. Pentru o retrospectivă, amintim faptul, semnalat în 1991, că, față de perioada de la „Curierul de Iași”, când locuțiunea expresivă și idiotismul colorează un stil colocvial, familiar, după intrarea la „Timpul”, gazetarul Eminescu, fără a fi renunțat la primul registru, trece spre un discurs cu rezonanțe oratorice, de dezbatere publică în cadru național³. Acestuia îi convine

citarea, destul de frecventă, a dictonului latinesc. Notăm câteva incipituri: „Calumniare audacter semper aliquid haeret” (*Opere*, XI, p. 265)⁴, „Habemus Papam” (*Opere*, XII, p. 118) sau „Propter vitam vivendi perdere causas...”, enunț urmat de explicație și de motivarea aducerii în pagină: „... a pierde, pentru a-și păstra o viață nemernică, tot ce dă valoare vieții omenești, iată formula după care...” (*ibidem*, p. 447). În cuprinsul articolului, dictonul are funcția de comentariu în registru filozofic, respectiv, servește drept concluzie de etapă: „Dar nu face nimic! *Quod licet Jovi non licet bovi*” (*Opere*, X, p. 205), eventual cu „adăugare” de orchestrație: semnificația repetării termenului în expresia românească „om și om” este explicată prin „*Ecce homo... Darwini*, omul adus la ultima, cea mai simplă expresie cu putință” (*ibidem*, p. 211). Frecvent, dictonul latinesc este citat cu funcție de *peroratio*: „*Sapientia sat*” (*ibidem*, p. 447), „*Non idem est si duo dicunt idem*” (*Opere*, XI, p. 116: cf. și XIII, p. 155, în text), „*O tempora, o mores!*”, „*Hinc illae lacrimae!*” (XI, p. 196, 247), „*Ex ungue leonem*” (XII, p. 374, 401), „*Si tacuisses, philosophus manisses!*...” (XIII, p. 30)⁵.

Nu lipsesc trimiterile la enunțuri expresive în limba franceză: „*Tant de bruit pour une omelette*” (*Opere*, X, p. 171), „*Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose*” (XII, p. 174), dar, la rigoare, nici sintagma expresivă turcească nu este disprețuită:

pentru a face caricatura politicii „de cafeenea”, ziaristul imaginează caracterizarea, de către un turc, a unui guvern liberal drept „*genabet-tacâm* (tacâm de haimanale, de stâlpi de cafeenea)”, în *Opere*, X, p. 214.

1.3.2. În textul jurnalistic de astăzi invocarea dictonului latinesc sau a „cuvintelor celebre” din cultura universală poate fi semnalată și în cotidiene ce se adresează unui public larg, dar mai ales în publicațiile cu profil literar. Câteva exemple: „*Non decet...*” („nu se cuvine”; început de frază, RL, nr. 39/2001, p. 17); „*Justiția română a făcut tot ce a putut pentru a amâna sine die această sentință*” (EZ, 17.07.03, p. 1); „și totuși se învârte” (traducere curentă a mărturisirii de credință a lui Galilei, „*E pur si muove*”; ZIȘ, 14.01.03, p. 8B). Într-o discuție la emisiunea „1 și 1”, împărțându-și experiența din diplomație, Adrian Severin cita dictonul latinesc „*festina lente*” (tradus chiar) ca un principiu al domeniului (Rom. 1, 30.07.03, ora 20,30).

În general, în titluri sau în text, dictonul ori sintagma în latină constituie, cu rare excepții, apanajul scriitorilor și literaților propriu-zisi, care publică în periodice de profil: „*Multum in parvo*”, titlu de cronică literară (Ad. lit., 8.01.02, p. 11); „/ Cititorii sunt invitați să-l înțeleagă/ cum grano salis” (RL, nr. 28/2001, p. 12); cu explicare și „prelucrare” anterioară (preventivă!): „*Chinezii... au schimbat cuvintele dezbină și stăpânește* cu *agită și stăpânește*, replica asiatică la dictonul roman *DIVIDE ET IMPERA!* Alt predicat”

(Const. Țoiu, în RL, nr. 27/2002, p. 14; de observat, în traducere, și substituirea). O formulă uzuală și la un jurnalist: „Mea culpa”, titlu de editorial al lui Cornel Nistorescu (EZ, 15.08.02, p. 1). Desigur, însă, cu asemenea câteva flori stilistice, se poate cu greu întrevădea revenirea la un anotimp al prețurii tradiției clasice.

1.4. Un mare număr de trimeri la formule consacrate și dictoane latinești ce apar în discursul științific și, ceea ce ne interesează în mod deosebit aici, în presa românească (începând cu gazetarul Eminescu, până la periodice de astăzi din Republica Moldova) găsim în exemplificările oferite privind folosirea EDR de acest tip într-un recent dicționar de profil publicat de Anatol Ciobanu și Lidia Novac⁶. Ne face plăcere să semnalăm, de exemplu, faptul că în această binevenită lucrare lexicografică am regăsit și unele dintre dictoanele folosite de poet în publicistica sa, citate mai sus, dar nu numai în aceasta, ci și în opera poetică (de exemplu, „Non idem est si duo dicunt idem”).

1.4.1. Dat fiind și faptul că „mai multe generații [din Moldova din stânga Prutului dar nu numai de aici] nu au avut posibilitatea să simtă latinitatea limbii române”, autorii publică dicționarul respectiv sub semnul importanței conținutului acestuia (expresiile latinești consacrate „împodobesc exprimarea inteligentă, cultă” a vorbitorilor oricărei limbi), punându-și opera la dispoziția celor direct interesați

profesional și a „tuturor oamenilor de cultură care doresc să cunoască, să guste, să savureze și să poată utiliza cuvinte și expresii celebre ale strămoșilor noștri romani” (**Cuvânt înainte**, p. 4-6), o viziune optimistă a cărei aplicare trebuie să fie evaluată din perspective diferite.

1.4.2. Având în vedere hiatusul în cunoașterea limbii și culturii latine pe care l-au reprezentat și în România ultimele șase decenii, dar ținând seama și de reorientarea generală a imagisticii retorice, raritatea în discursul public și jurnalistic a dictoanelor latinești nu ne poate surprinde.

Credem însă că mai putem adăuga o explicație, chiar ca previziune. Este greu de imaginat o eventuală revenire (semnificativă) pe acest teren și datorită acțiunii cu adevărat „demolatoare” a „Academiei Cațavencu”. Din câteva numere luate la întâmplare ale acestei reviste cu impact deosebit la public extragem numai câteva formule propriu-zise aparținând DR, dar și alte diverse repere din patrimoniul clasic nu numai latinesc, împinse spre derizoriu sau puse sub semnul ridicolului prin diferite tipuri de destructurare, pe baza unei strategii generale de paronimizare, după procedee pe care le-am analizat anterior⁷. Subliniem însă faptul – interesant din perspectiva comunicării – că, de parte de a se realiza „dezinhibarea” voită, lucrurile se complică numai, întrucât, pentru a recepta „șarmul” demersului, o formație umanistă este uneori tot atât de necesară ca

și pentru a aprecia citația canonică. „*Tagma* cum laude” este deviza săptămânalului, iar „*Bizoon politikon*” apare ca titlu de pagină (vezi, de exemplu, nr. 39/1999, p. 2); cf. și „*Box popii, box Dei*”, pornind, desigur, de la mai vechea deformare caragialiană (nr. 5/2002, p. 7). Printre semnături, cea care ilustrează rubrica (agramat intitulată) „*Fincă*” propune variații de adaosuri în rimă pentru „*Platon și Aristotel / cu cinci colți de sparanghel / știind mult zicând nițel*” etc.; alte semnături: „*Chirie Eleison*”, „*Iulius Augustus Cezarianus*” (nr. 45/2000, p. 8, 11), „*Semizeul Herșcule*”, „*Homo homini lapsus*” cu substituiri) și chiar neutra „*Ars amatoria*” (nr. 28/1999, p. 2, 6, 14). Proiecția respectivă face „*valuri*” în paginile umoristice ale mai multor periodice din țară (de exemplu, „*Ziarul de Iași*” și fostul cotidian „*Monitorul*”, din aceeași localitate), ca să nu mai vorbim că provoacă (ori s-ar părea că provoacă) o adevărată emulație de titrare și printre jurnaliștii de clasă (cei mai mulți scriitori), chiar de la periodice ca „*România literară*” sau „*Dilema*”.

2. Nașterea și cariera unui slogan. Rezultatele atribuirilor și ale anchetelor pentru acest tip de EDR, la care ne referim în continuare, ilustrează riscul pe care și-l asumă analistul (eventual deformat spre tipul de „*cititor [care se crede] ideal*” prin exercițiul de identificare a „*prototipurilor*”). În anul 1990, foruri culturale din România și din atunci recent proclamata Republică Moldova au lansat sloganul de înfrățire „*Poduri de flori peste*

Prut”. Dată fiind formația culturală a promotorilor (scriitori), am considerat posibilitatea ca formula să fi reprezentat, peste timp, o aluzie la sintagma „*podul de gheață*”, cel pe care-l aștepta să se pună (dar peste Nistru!) locotenentul Ragaiac, al lui Gib I. Mihăescu, ca să poată trece, în țară, **Rusoaica** visurilor erotice ale grănicerului claustrat (cf. **Din eurograbă?**, M, 9.10.01, p. 6). Chestionați ad-hoc asupra punctului de plecare, promotorii, Grigore Vieru și Victor Crăciun, au invocat doar o locuțiune, virtuală, cu accepțiune figurată, „*a dura un pod, o punte*” (30 august 2002, la Chișinău), imagine mai mult sau mai puțin comună, care se impune de la sine; vezi, de exemplu, „*Bridges of Peace*”, titrare a unui reportaj la Tele 7abc, 12.10.03, ora 9,05).

2.1. Întrucât ne-am referit la acest caz, vom comenta adevărata „*carieră*” pe care a făcut-o sloganul în discuție, a cărui obstinată destructurare în textul jurnalistic oglindește, prin formule diagnostice, evoluția relațiilor oficiale între cele două state. Semnificația „*optimistă*” a sloganului revine incidental în ultimii ani. În timpul unei crize de medicamente în România, cumpărarea „*algocalminului*” din Republica Moldova a fost anunțată sub titlul „*Pod de fiole peste Prut*” (EZ, 25.08.01, p. 3). Printr-o explicabilă depărtare... geografică, apare, tot în registrul psiholingvistic al modelului, chiar o reproiectare a paternității sloganului. Astfel, o „*Corespondență de la Stockholm*” semnată de Gabriela Melinescu este titrată

„Un «pod de cărți»”. Comentând una din manifestările culturale românești organizate în capitala Suediei, la care au fost prezentate cărți din țară, autoarea articolului, plecată din România de mai mult timp, acceptă ideea că exponatele „ar fi putut să alcătuiască «un pod de cărți» (*imagine ce îi aparține lui Andrei Pleșu*) până în Suedia” (RL, nr. 50/2002, p. 8; *subl.n.*). Așadar, trebuie să-i atribuim lui Andrei Pleșu substituția în sloganul original, prezent în discursul public în vremea când respectivul era ministru de externe al României. În sfârșit, în ciuda conotației pe care o aduce registrul familiar, aceleași viziuni generale îi aparține formula „Pod de parale peste Prut” (basarabeni bogăți vin să petreacă zilele de Crăciun și Anul Nou în stațiuni montane din România; EZ, 31.12.02, p. 8) și chiar substituția din titlul „Pod de cerșetori între Călărași și Napoli” (EZ, 23.09.03, p. 5): în urma invaziei de cerșetori din Călărași în orașul Napoli, prefectul acestui oraș s-a oferit să înființeze o casă de copii în orașul românesc, prilej pentru ambasadorul României în Italia să facă propunerea (acceptată) privind „înfrățirea” între regiunea Napoli și județul Călărași.

2.2. Cele mai multe intervenții din presă asupra enunțului exprimă insatisfacții, redată prin substituențe ironice ori de-a dreptul sarcastice. Mai ales după ce, în urma acuzațiilor unui ministru „moldovean” referitoare la „expansionismul românesc” peste Prut, în ziare s-a scris, în general, despre „dărâmarea

podului de flori” (4.10.01). Așadar, în relație cu un cunoscut „context popular” (versurile „Podul de piatră s-a dărâmat / A venit apa și l-a luat”) se constată că „Podul de flori s-a dărâmat” (supratitlu la articolul *Cărțile românești – topite în Basarabia*, EZ, 14.01.03, p. 7; în text: în primii ani după 1989 „podurile de flori erau foarte frecvente”). Reluări ale temei cu referire la același pre-text: „Podul de flori de peste Prut s-a dărâmat, a venit apa și l-a luat și dus a fost” (încheierea unui articol semnat de Cip Leșan, ZIȘ, 11.08.03, p. 8B); „Pod de vize peste Prut” (EZ, 28.08.03, p. 1; în același număr din ziar, la p. 6: „Podul de flori s-a ofilit”). Iată și alte proiecții pe același motiv. Mai întâi, o variantă din ziarul citat anterior: „Pod de palme peste Prut” (29.01.02, p. 6), reflex al tensiunii dintre guvernul de la București și cel de la Chișinău, în legătură cu problema introducerii studiului obligatoriu al limbii ruse în școlile din Republica Moldova. Sau, marcând, de asemenea, încordarea relațiilor între cele două țări, „Pod de spini peste Prut” (M, 4.10.01, în legătură cu introducerea obligativității pașaportului la intrarea basarabenilor în România, reluat peste doi ani de aceeași redacție: „Podul de spini de peste Prut”, ZIȘ, 18.08.03, p. 4).

De altfel, formula, „condamnată” la reconsiderări prin însăși viziunea ei romantică, a fost reevaluată cu reproș chiar de vorbitorii obișnuiți: „Podul de flori s-a transformat pentru noi într-o corvoadă” este o afirmație din textul scrisorii în care sunt înfățișate neplăcerile

suferite de familia unei studente basarabence stabilită în România, preluată ca titlu în AS (nr. 516/2002, p. 10), ca să nu mai vorbim de sarcasmul politicianilor, convertit în pragmatic. Ziarele au relatat că, la întâlnirea din august 2003 cu Ion Iliescu, președintele Voronin a afirmat că „Podurile de flori sunt bune prilejuri de inspirație poetică, dar numai cu inspirația sătul n-o să fii” (EZ, 2.08.03, p. 8; pentru a semnala diferențe în reproducerea „discursului raportat”, dăm și varianta din ZIș, din 5.08.03, p. 6: „Podurile de flori sunt bune pentru inspirația poezilor. Dar nu țin de foame. A venit vremea să construim *poduri economice*” (*subl. n.*). În ciuda realismului, în sine, al formulării, ziarul nu se abține de la titrarea articolului prin „Poduri roșii” (cei doi președinți, „ex-comuniști”, s-au întâlnit la Stânca – Costești, „ctitorie” hidroelectrică de dinainte de 1989). O altă formulare, pe tema întâlnirilor dintre jurnaliștii din România și Republica Moldova: [acestea] „sunt, de obicei, un bun prilej de discursuri adânc simțite, *poduri de lamentații* și multă indignare patriotică” (Florea Ioncioaia, în ZIș, 10.11.03, p. 6); cu câteva zile înainte, corespondentul BBC la Chișinău se pronunțase tautologic despre scopul întâlnirii: „suntem aici să resuscităm niște *poduri de comunicare*” (id., 8.11.03, p. 2).

3. Dar, desigur, recurgerea la dictonul latinesc și, în general, la enunțul reprezentând cultura clasică nu este sortită să rămână sub semnul dispoziției histrionice a unei (sau mai multor) publicații ori al stă-

rii de spirit a unui oricât de talentat poet postmodernist, după cum nici fantezii verbale ale unei prese în goană (uneori patetică) după senzațional pe orice cale, nici izbucniri politice resentimentare visceral nu vor duce la stingerea mesajului de speranță la unire al unei expresii apărute într-un moment ce ne-a marcat viața.

BIBLIOGRAFIE

Exegeze

1. Ciobanu, Anatol, Novac, Lidia, *Mic dicționar latin-român de expresii consacrate*, Chișinău, Editura Museum, 2002.
2. Cizek, Alexandru, *Imitatio et tractatio Die literarisch-rhetorischen Grundlagen der Nachahmung in Antike und Mittelalter*, Tübingen, Niemeyer, 1994.
3. Coșeriu, Eugeniu, *Arhitectura și structura limbii*, în *Prelegeri*, p. 49-64.
4. Id., *Lección de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă; Chișinău, Editura Arc, 2000.
5. Id., *Limba funcțională*, în *Lección*, p. 249-274.
6. Id., *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*; Iași [supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXII, 1992-1993], 192 p.
7. Dumistrăcel, Stelian, *Contextul paremiologic în publicistica eminesciană în Limba română* (Chișinău), I, 1991, nr. 2, p. 92-97.
8. Id., *Repeated Discourse as a Means of «Contact» and Manipulation in Journalistic Discourse* în vol. *La langue et les parlants / Language and its Users / Limba și vorbitorii*, edited by Tatiana Slama-Cazacu; București,

Editura Arvin-Press, p. 217-237.

9. Vatamaniuc, D., *Poetica publicisticii eminesciene* în vol. *Publicistica lui Eminescu. 1877-1883, 1888-1889*; București, Editura Minerva, 1996, p. 235-259.

Surse documentare

a) articole din presa secolului al XIX-lea: M. Eminescu, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, vol. IX-XIII, Editura Academiei, București, 1989-1985;

b) surse actuale; sigle pentru diferite canale mass-media (pentru cotidiene se indică data, urmată de pagină; pentru hebdomadare, numărul, anul și pagina; pentru emisiuni ale audiovizualului, data și ora):

AC = „Academia Cațavencu”

Ad.l. = „Adevărul literar și artistic”

AS = „Formula AS”

EZ = „Evenimentul zilei”

M = „Monitorul” (Iași)

RL = „România literară”

ZIȘ = „Ziarul de Iași”

Rom. 1, 2 = canalele de televiziune „România 1” și „România 2”

Tele 7abc = canalul de televiziune cu acest nume.

NOTE

¹ *Imitatio et tractatio*, teza de habilitare susținută la Universitatea din Münster.

² Vezi, în special, *Arhitectura și structura limbii*, în *Prelegeri...*, p. 49-64, și *Limba funcțională* în *Lecții*, p. 249-274.

³ Cf. Stelian Dumistracel, *Contextul paremiologic...*, p. 93.

⁴ Vezi, la sfârșit, lista abrevierilor.

⁵ Pentru orizontul trimerilor de acest fel, vezi și D. Vatamaniuc, *Poetica publicisticii*, p. 249-252.

⁶ *Mic dicționar latin-român de expresii consacrate*.

⁷ Stelian Dumistracel, *Repeated Discourse...*, passim.

Gheorghe MOLDOVANU

O TIPOLOGIE SOCIOLINGVISTICĂ A LIMBILOR

Pentru a face o anumită ordine în numărul enorm¹ de limbi vorbite actualmente pe glob specialiștii au recurs la clasificarea acestora², pornind de la diferite criterii.

În consemnările de față încercăm a schița o tipologie a limbilor din perspectiva sociolingvistică. Demersul se întemeiază pe concepția despre caracterul social al limbii (Whitney, 1901, p. 401-404; Meillet, 1921, p. 1-18; Saussure, 1962, p. 25-30), potrivit căreia toate faptele de limbă (atât cele sincronice, cât și cele diacronice) se află într-o relație constantă cu societatea³.

Clasificarea sociolingvistică a limbilor are mai mult decât o valoare teoretică generală, în măsura, firește, în care obiectul de studiu al lingvisticii este comunitatea socială sub aspectul său lingvistic (Calvet, 1998, p. 122). În această ordine de idei, rostul unei asemenea tipologii este determinat de utilitatea și eficacitatea socială a acesteia, cu alte cuvinte – de aplicarea ei practică, cel puțin în domeniul politicilor lingvistice.

Spre deosebire de clasificarea genealogică, în care încadrarea, în acest sens, unei limbi este definitivă, fără a se schimba în procesul evoluției limbii, tipologia sociolingvistică nu este imuabilă: ea reprezintă direcția pe care mul-

te limbi (varietăți) – regionale și sociale – au străbătut-o în trecut și drumul pe care sunt angajate astăzi altele. În acest context, ceea ce are o importanță deosebită este problematica generală. Limbile (varietățile) pot fi considerate regionale într-un anumit moment și sociale în altul. Statutul unei limbi (varietăți) depinde, în mare, de atitudinea și de comportamentele sociale în raport cu ea.

Tipologia sociolingvistică a limbilor este de natură dicotomică (de exemplu: limbă oficială / limbă nonoficială), deși în unele cazuri se operează cu categorii mai mult sau mai puțin izolate. Este de menționat că unele tipuri de limbi se întâlnesc rareori în stare pură în realitatea lingvistică. Deseori se observă că situațiile concrete sunt mult mai complicate decât sistematizările teoretice simplificatoare.

Principiile care stau la baza clasificării sociolingvistice sunt atât de ordin lingvistic, cât și extralingvistic.

Astfel, pornindu-se de la criteriul provenienței teritoriale se face distincție între **limbă indigenă (autohtonă)** – originară – și **limbă neautohtonă (imigrantă)**, impusă din exterior într-un anumit teritoriu (Kloss, 1968, p. 71). Situația în care limbile autohtone sunt utilizate ca limbi oficiale într-un stat este numită **endoglosie**, iar situația în care rolul respectiv îl joacă o limbă imigrantă – **exoglosie** (Kloss, *ibidem*). În realitate, se întâlnesc state totalmente endoglosice (în care una sau mai multe limbi indigene au statut de limbă oficială), totalmente exoglosice (în care nici una din limbile indigene nu se utilizează ca limbă oficială) și parțial exoglosice (în care statutul de limbă oficială

este atribuit unei limbi imigrante și unei limbi indigene). Prin definiție, statele parțial exoglosice sunt în același timp parțial endoglosice⁴.

Dicotomia limbă indigenă / limbă imigrantă este relevantă din mai multe puncte de vedere. De exemplu, caracterul de limbă indigenă ori imigrantă al unei limbi este menționat de către U. Weinreich printr-o serie de factori nonstructurali care influențează interferența lingvistică (Weinreich, 1970, p. 3-4).

În funcție de criteriul ariei de utilizare se face distincție între **limba vernaculară (locală)** și **limba vehiculară (de comunicare interetnică)**. Limba vernaculară servește ca mijloc de comunicare într-o comunitate lingvistică restrânsă și dispune de un grad redus de normare, în timp ce limba vehiculară mediază comunicarea între diferite comunități eterogene din punct de vedere lingvistic.

În literatura de specialitate noțiunea de limbă vehiculară este înlocuită adesea cu un termen mai tehnic, **lingua franca**⁵. În condițiile unei societăți multilingve⁶ unul din idiomurile vorbite de către o parte a comunității sau chiar o limbă imigrantă, devine, fie prin forța circumstanțelor, fie prin alegerea deliberată a membrilor societății, limbă vehiculară la nivelul unor anumite comunități lingvistice sau chiar la scară națională. Acest fapt implică o anumită discriminare în raport cu celelalte limbi și comunități lingvistice, discriminare care poate fi totuși explicabilă, dacă este nevoie să se creeze și / sau să se mențină un cadru de comunicare translinguală și transculturală. Astfel, germana a devenit limbă de comunicare în Imperiul Austriac, rusa devenise limbă

de comunicare interetnică în fosta Uniune Sovietică, iar hindi a devenit limba de comunicare în India. În fiecare dintre aceste țări erau prea multe comunități lingvistice mari pentru a fi posibilă egalitatea lor la nivel național.

Situația este de altă natură în comunitățile bi- sau trilingve. În mediul acestora nu se cere impunerea unei singure limbi ca limbă națională și învățarea ei de către toți cetățenii. Ele pot funcționa astfel încât, deși bilingvi la nivel național, cetățenii luați în parte să rămână monolingvi în viața cotidiană. E, mai ales, cazul grupurilor lingvistice separate prin granițe geografice nete, acolo unde forma de guvernământ este federală, astfel încât țara, în totalitate, poate fi numită bilingvă, iar statele constituente sunt reduse la teritorii cu o singură limbă și sunt deci monolingve. De exemplu, în Elveția guvernul federal este bi- sau chiar trilingv, în timp ce statele componente sunt practic monolingve, Geneva folosind franceza, Zürich – germana, iar Ticino – italiana.

În funcție de numărul indivizilor unei comunități lingvistice care utilizează o anumită limbă se face distincție între **limba majoritară** (limba populației autohtone majoritare) și **limba minoritară** (regională). Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (din 1992) le definește ca limbi „...folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii acelui stat care constituie un grup numeric inferior restului populației statului și diferite de limba (-ile) oficială (-ale) a (ale) aceluia stat; ea nu include nici dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului, nici limbile migranților” (art. 1).

Din punctul de vedere al gradului de normare se opun **limba standard** și **limba nonstandard**. Limba standard este considerată în sociolingvistică drept variantă a unei limbi deosebită de variantele folosite în vorbirea obișnuită, acceptată și recunoscută de întreaga comunitate ca fiind forma corectă ce servește drept model de referință. (Ferguson, 1962, p. 23-27; Stewart, 1968, p. 531-545; Baylon, 1991, p. 74).

În comunitățile lingvistice mici această normă este recunoscută în mod spontan de membrii comunității, fără a fi nevoie de un proces de standardizare, iar în comunitățile lingvistice care includ zeci de mii sau milioane de locuitori este necesară, pentru menținerea formei corecte a limbii, o intervenție din exterior asupra acesteia, o intervenție care ar cuprinde mai multe etape, cum ar fi: 1) selectarea variantei de prestigiu⁷, 2) codificarea⁸ și difuzarea normei prin intermediul gramaticilor⁹, dicționarilor, mass-media, 3) determinarea domeniilor de funcționare și 4) acceptarea de către populație a variantei selectate ca limbă națională (Garvin, 1959, p. 28-31; Hudson, 1987, p. 33)¹⁰. Varietatea standard devine, în acest caz, asociată unor instituții (guvernului, sistemului de învățământ, instituțiilor religioase și culturale), precum și valorilor și scopurilor pe care acestea le reprezintă¹¹.

Este de menționat faptul că nu toate limbile au varietăți standard. Subliniem, de asemenea, că acolo unde există o varietate standard aceasta nu înlocuiește neapărat varietățile nonstandard din repertoriul lingvistic al comunității. Or, pot exista și câteva varietăți standard¹²

competitive în interiorul aceleiași comunități lingvistice. B. Havránek, definind natura unei limbi standard, o descrie ca având stabilitate și flexibilitate (Havránek, 1938, p. 151-156). Faptul nu constituie un aspect specific limbii, ci marchează orice normă a limbii, chiar a normei comunității lingvistice primare. Stabilitatea este corespondenta diacronică a uniformității, în timp ce flexibilitatea este corespondența diacronică a diversității. Când o normă a unei limbi vii este stabilă și uniformă, ea asigură, pentru vorbitorii săi, un cadru variabil de elasticitate și de diversitate.

E de remarcat și faptul că varietățile nonstandard pot suferi un proces de standardizare, iar varietățile standardizate își pot pierde acest caracter, întrucât vorbitorii nu le mai consideră demne de codificare și de cultivare. Cu alte cuvinte, standardizarea nu este o însușire a unei limbi *per se*, ci un tratament social specific, în condițiile unei diversități sociale și ale necesității unei elaborări simbolice.

Rolul de limbă standard poate fi îndeplinit uneori de o limbă **clasică**, limbă ce nu mai este maternă pentru comunitatea respectivă, ci a fost standardizată cu secole în urmă și este însușită prin sistemul de învățământ¹³.

Tipologia sociolingvistică a limbilor ar fi incompletă dacă la analiza situației lingvistice din orice țară nu s-ar lua în considerație și alte variabile. Una dintre acestea este distincția între limbile care sunt recunoscute ca **limbi oficiale** și cele care nu sunt recunoscute ca atare (**limbile nonoficiale**). O subdiviziune a limbilor efectuată după statutul lor legal prefigurează

următoarea ierarhie: recunoașterea limbii ca limbă oficială a națiunii; recunoașterea statutului oficial al limbii într-o unitate regională importantă; promovarea limbii de către autorități în diferite moduri (folosirea în sistemul de educație, în administrația locală, în anunțuri publice etc.), deși aceasta nu se bucură de statutul unei limbi oficiale la nivel național; tolerarea limbii în sfera privată (școli private) și interzicerea limbii.

Statutul de limbă oficială se instituie, de obicei, prin Constituție. Limba oficială este folosită de către autoritățile statale și de drept în comunicarea orală și pentru redactarea documentelor oficiale, se utilizează ca limbă de predare în învățământul de stat, în mass-media, iar pe plan extern – în relațiile cu alte state.

fiind în același timp limba oficială a statului, pe când limba găgăuză este limba națională a minorității găgăuze, are statut de limbă oficială regională, dar nu este limba oficială a Republicii Moldova.

Analiza situațiilor lingvistice concrete din Africa francofonă demonstrează existența unei game variate de relații între limba oficială și limba națională. După cum se vede și din acest tabel, unele state (Burkina Faso) consideră că toate limbile vorbite pe teritoriul lor sunt limbi naționale, altele (Republica Africa Centrală) au ales în calitate de limbă națională o singură limbă din multitudinea de idiomuri vorbite. O altă categorie de state (Guinea) atribuie statutul de limbă națională unui număr limitat de limbi, iar în alte state (Ciad) nici una din limbile indigene nu este considerată limbă națională.

Limbi oficiale și limbi naționale (Câteva exemple)			
	Limbi vorbite	Limbi oficiale	Limbi naționale
Burkina Faso	70	franceza	70
Burundi	1	franceza, kirundi	kirundi
Republica Africa Centrală	65	franceza	sango
Guinea	20	franceza	8
Ciad	100	franceza	0

Limba oficială nu se identifică cu **limba națională** – limbă a unui grup etnolingvistic (nu în mod obligatoriu a națiunii majoritare) al cărei uz este recunoscut legal în țara căreia îi aparține grupul respectiv. De exemplu, în Republica Moldova limba română este limba națională a populației majoritare

În situațiile descrise mai sus noțiunea de limbă națională reflectă realități lingvistice diferite: 1) în Burundi sau în Republica Africa Centrală limba națională poate fi utilizată ca limbă de predare în sistemul de învățământ, în administrația publică și poate, astfel, înlocui

franceza în aceste domenii de activitate. Atribuirea statutului de limbă națională unui număr limitat de limbi (Guinea) poate duce la utilizarea acestora ca limbi regionale, limba oficială îndeplinind în atare situații funcția de limbă de comunicare între regiuni. 2) Dimpotrivă, în situația în care toate idiomurile vorbite într-un stat sunt considerate limbi naționale (Burkina Faso), aceste idiomuri nu au nici o șansă să obțină un statut real. În primul caz, statutul de limbă națională oferă posibilități concrete de promovare a limbilor respective prin intermediul unei politici lingvistice echilibrate, în al doilea caz, statutul de limbă națională are un caracter pur simbolic și nu contribuie în nici un fel la modificarea situației sociolingvistice.

W.A. Stewart (Stewart, 1968, p. 540-541) enumeră 10 funcții pe care o limbă (o varietate) le poate îndeplini în societate¹⁴. Pentru o tipologie sociolingvistică a limbilor cât mai adecvată este util să adăugăm la ele și funcția de **limbă de lucru** (Kloss, 1968, p. 80; Ostrower, 1965, p. 407-430), noțiune mai puțin răspândită în literatura de specialitate, dar care reflectă o realitate lingvistică incontestabilă.

Limba de lucru se opune într-un anumit sens limbii oficiale. În unele cazuri una și aceeași limbă îndeplinește – în același timp – funcția de limbă oficială și funcția de limbă de lucru, în alte cazuri – limba oficială poate să nu aibă și statut de limbă de lucru. De exemplu, limbile oficiale ale Națiunilor Unite sunt engleza, franceza, spaniola, rusa, chineza și

araba, însă doar engleza și franceza sunt limbi de lucru. Și invers – la Consiliul Europei doar franceza și engleza au statut de limbă oficială, însă pot fi utilizate, de la caz la caz, și alte idiomuri în calitate de limbi de lucru (germana, italiana, rusa).

După modalitatea și momentul achiziției, unele limbi au caracter de **limbă maternă** sau **primă limbă**, iar altele – **de limbă secundă**. Limba maternă este limba însușită în fragedă copilărie, în țara de origine, în mod spontan, firesc, în mediul familial. Locutorii acestei limbi sunt numiți nativi. Limba secundă este oricare altă limbă însușită ulterior și utilizată în diverse circumstanțe.

În sociolingvistică se operează și cu noțiunea de limbă comună¹⁵ sau koiné¹⁶. Limba comună se opune varietăților regionale și este, în acest sens, un fel de *lingua franca*, îndeplinind rolul de limbă de comunicare supraregională pe un anumit teritoriu. Ea este actualizată prin ansamblul formelor utilizate de vorbitorii unei limbi sau prin dialecte înrudite.

Tipologia sociolingvistică a limbilor, schițată în această lucrare, nu are pretenția exhaustivității. Însă poate fi utilă studiului limbii în societate și, mai ales, la descrierea și analiza situațiilor lingvistice, precum și la elaborarea și promovarea politicilor lingvistice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Baylon, Chr., *Sociolingvistică: societate, limbă și discurs*, Paris, Nathan, 1991.

2. Calvet, L.-J., *La sociolingvistică*, Paris, Presses Universitaires de France, 1998.

3. Coșeriu, E., *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile ei*, în: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Iași, 1992-1993, Tomul XXXIII, p. 9-29.

4. Ferguson, Ch., *The language factor in National Development*, în: *Anthropological Linguistics*, 1962, 4, p.23-27.

5. Garvin, P.L., *The standard language problem: concepts and methods*, în: *Anthropological Linguistics*, I, 1959, p. 28-31.

6. Havránek, B., *Zur Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur*, în: *Actes du IY-ème Congrès International des Linguistes*; Copenhaga, 1938, p. 151-156.

7. Hudson, R.A., *Sociolingvistică*, New-York, Cambridge University Press, 1987.

8. Kloss, H., *Notes concerning a language-nation typology*, în: J. A. Fishman, Ch. A. Ferguson, J. Das Gupta (eds.), *Language problems of developing nations*, New York, London, Sidney, Toronto: John Wiley and sons inc., 1968, p. 69-85.

9. Ostrower, A., *Language, Laws and Diplomacy*, Philadelphia, Pennsylvania, vol. I, 1965.

10. Meillet, A., *Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, 1921.

11. Saussure, F., *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally, A. Séchéhaye et A. Riedlinger, Genève, 1962.

12. Stewart, W. A., *A sociolinguistic Typology for describing National Multilingualism*, în: Fishman, J.A. (ed.), *Reedings in Sociology of Language*, The Hague, Mouton, 1968, p. 531-545.

13. Weinreich, U., *Languages in Contact. Findings and Problems, seventh printing*, The Hague-Paris, 1970.

14. Whitney, W. D., *Language and the Study of Language*, New York, Scribner's, 1901.

NOTE

¹ Numărul limbilor vorbite actualmente pe glob se estimează la 6800. Această cifră este aproximativă, întrucât existența unor limbi a fost descoperită abia recent și nu este exclus ca în zone izolate să se vorbească limbi încă necunoscute. Pentru mai multe detalii vezi: Leclerc, J., *Amenagement des langues dans le monde*, în: <http://www.tlfg.ulaval.ca/axl/Langues/diversite.htm>.

² O schiță de istorie privind clasificarea genetică, tipologică și spațială a limbilor poate fi găsită în lucrarea lui I. Lobiuc *Contactul dintre limbi*, Iași, Universitatea A. I. Cuza, 1998, vol. 1, *Istoricul teoriilor și metodologiilor*, p. 156-167. Vezi de asemenea: E. Slave, *Clasificarea genealogică a limbilor*, în: *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1971, p. 480-489; A. Ionașcu, *Clasificarea tipologică a limbilor*, ibidem, p. 449-479.

³ Cu toate că relația dintre limbă și societate a fost investigată pe larg de școala sociologică franceză, începând cu deceniul al șaptelea al secolului trecut se creează o nouă disciplină – sociolingvistica, „știința diferențelor diastratice în diferite tipuri de discursuri, a funcției și structurilor lor în relație cu structurile sociale sau socioculturale din comunitățile lingvistice” (Coșeriu, E., *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile ei*, în: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Iași, 1992-1993, Tomul XXXIII, p. 26). Bazele sociolingvisticii actuale au fost puse de W. Labov, J. Gumperz și D. Hymes. În timp ce E. Coșeriu reduce domeniul sociolingvisticii la varietatea diastratică (diferențe între modalitățile de comunicare în funcție de straturile sociale), W. Labov include în această disciplină și diferențele diafazice (diferențe între tipurile de modalitate expresivă în funcție de tipurile de circumstanțe ale vorbirii). Pentru mai multe informații vezi: W. Labov, J. Gumperz, D. Hymes (eds.), *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972. Vezi de asemenea: W. Labov, *The social stratification of English in New York*, Philadelphia, 1972.

⁴ Drept exemple de state endoglosice pot servi statele-națiune, cum ar fi Germania, Portugalia, Danemarca etc. State parțial exoglosice / endoglosice întâlnim în special în Asia, unde limba engleză este utilizată pe același plan cu limbile indigene: hindi (India), malaieza (Malaiezia) etc. Statele exoglosice pot utiliza ca limbă oficială o singură limbă imigrantă (Haiti – franceza) sau două (Somalia – engleza și italiana, Camerun – engleza și franceza).

⁵ Latina a servit ca lingua franca în Occidentul medieval; în Peninsula Balcanică, acest rol l-a jucat greaca. Actualmente araba clasică sau literară servește drept limbă de comunicare între comunitățile lingvistice din lumea arabă care folosesc în comunicarea cotidiană diferite varietăți dialectale ale arabei literare.

⁶ În ceea ce privește limba sau limbile materne folosite de cetățenii unui stat, Heinz Kloss distinge următoarele trei tipuri principale de comunități lingvistice: tipul A monolingv (Islanda, Portugalia), tipul B bi- sau trilingv (Belgia, Canada, Elveția) și tipul C multilingv. În opinia autorului, numărul trei pare să reprezinte numărul maxim de limbi care pot fi plasate pe picior de egalitate în calitate de limbi oficiale ale națiunii, iar problemele cotidiene ale administrației unei țări și chiar procedurile sale legislative ar fi în scurt timp încâlcite și ineficiente, dacă ar fi tratate în mai mult de trei limbi. Pentru mai multe detalii vezi: Heinz Kloss, *Types of Multilingual Communities: A discussion of Ten Variables*, în: Stanley Lieberman (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966, p. 7-18.

⁷ Prestigiul este un subiect care merită o discuție mai detaliată decât o putem face aici. Prestigiul poate fi rezultatul unuia sau al câtorva factori: moștenirea literară bogată, gradul înalt de modernizare a limbii, poziția internațională recunoscută sau prestigiul vorbitorilor săi.

⁸ Termenul codificare desemnează descrierea explicită a codului lingvistic sub forma unei ortografii, a unei gramatici ori a unui dicționar.

⁹ Merită menționat faptul că elaborarea primelor gramatici și a dicționarelor limbilor moderne au coincis cu perioadele de vârf ale dezvoltării economice și politice a țărilor respective, în secolele al XY-lea și al XYI-lea. Un caz tipic îl constituie prima gramatică spaniolă, *Grammatica de la Lengua Castellana* a lui Nebrija, din 1492, dedicată reginei Isabella și numită *a compañero del imperio*. Prima academie, urmărind eliminarea „impurităților” unei limbi, se integra în aceeași mișcare, e cazul consacrării Florenței și a dialectului ei toscan ca model al italienei. Aceasta a fost Accademia della Crusca din 1582, care a reprezentat modelul suprem pentru Académie Française din 1635, fondată de cardinalul Richelieu. Vicele cardinal a dictat regulamentul Academiei, fără nici un dubiu, ca o parte a tacticii sale de centralizare politică, cerând membrilor ei să muncească cu toată grija și hărnicia, pentru a da reguli precise limbii franceze și pentru a o face aptă să trateze problemele artelor și științelor. Exemplul a fost urmat, printre alte țări, de Spania (1713), de Suedia (1739) și de Ungaria (1830). Cele mai importante roade vizibile ale academiilor au fost dicționarele, începând cu primul dicționar monolingv cunoscut, *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612).

¹⁰ Analiza acestor etape de standardizare este unanim acceptată de sociolingviști. Pentru mai multe detalii și exemple vezi de asemenea: Garvin, P. L. & Mathiot, M., *The urbanisation of the Guarani language: a problem in language and culture*, în: A. F. C. Wallace, (ed.) *Men and Cultures*, Philadelphia, University of Philadelphia Press, p.

783-790; Hall, R. A. Jr., *Pidgins and creoles as standard languages*, în: Pride, J.B.&Holmes, J. (eds.) *Sociolinguistics*, Harmondsworth, Middx: Penguin, 1972, p. 142-154.

¹¹ Iată o interesantă mărturisire sociolingvistică „avant la lettre” despre raportul dintre standard și varietate. Ea aparține lui Rivarol și face parte din discursul său de recepție la Academia din Berlin, *Discours sur l'universalité de la langue française*, din 1783: „Les changements et les révolutions de la langue étaient si brusques que le siècle où on vivait dispensait toujours de lire les ouvrages du siècle précédent. [...] à travers ces variations on voit combien le caractère de la nation influait sur elle: la construction de la phrase fut toujours directe et claire. La langue française n'eut donc que deux sortes de barbaries à combattre: celle des mots et celle du mauvais goût de chaque siècle. [...] On eut une langue pauvre et décousue où tout fut arbitraire, et le désordre régna dans la disette. Mais quand la monarchie acquit plus de force et d'unité, il fallut refondre ces monnaies éparses et les réunir sous une empreinte générale, conforme d'un côté à leur origine et de l'autre au génie même de la nation... Le bon goût ne se développa tout entier que dans la perfection même de la société, la maturité du langage et celle de la nation arrivèrent ensemble.

En effet, quand l'autorité publique s'est affermie, que les fortunes sont assurées, les privilèges confirmés, les droits éclaircis, les rangs assignés, quand la nation, heureuse et respectée, jouit de la gloire au-dehors, de la paix et du commerce au-dedans, lorsque dans la capitale un peuple immense se mêle

toujours sans jamais se confondre, alors on commence à distinguer autant de nuances dans le langage que dans la société. ... C'est ce qui arriva aux premières années du règne de Louis XIY. Le poids de l'autorité royale fit rentrer chacun à sa place: on connut mieux ses droits et ses plaisirs; l'oreille, plus exercée, exigea une prononciation plus douce, une foule d'objets nouveaux demandèrent des expressions nouvelles: la langue française fournit à tout, et l'ordre s'établit dans l'abondance".

Rivarol acordă o importanță deosebită politicii lingvistice definite de către legislator, căruia laureatul Academiei din Berlin îi atribuie o funcție determinantă în acest domeniu. În afară de rolul pe care Rivarol îl conferă statului în problemele lingvistice – prin care se înscrie în tradiția clasică franceză – acordă și un rol special – și aici se dovedește modernitatea sa – raporturilor care se creează între o limbă și vorbitorii săi.

¹² Standardizarea poate fi monocentrică (presupune existența unei singure norme în una și aceeași perioadă de timp) sau policentrică (prevede existența simultană a mai multor norme). De asemenea, standardizarea poate fi endonormativă (bazată pe modelul nativ) sau exonormativă (bazată pe modele străine de uzaj). Pentru mai multe detalii vezi: W.A. Stewart, *A sociolinguistic typology for describing National Multilingualism.*, In: J.A. Fishman (ed.), *Readings in the Sociology of Language*, The Hague, Mouton, Paris, 1968, p. 531-545.

¹³ Este vorba despre limbile greacă, latină și araba clasică, considerate ca fiind baza educației și a civilizației.

¹⁴ 1) Limbă oficială (official function), 2) limbă regională (provincial function), 3) lingua franca (wider communication function), 4) limbă internațională (international function), 5) limbă națională (the capital function), 6) limbă vernaculară (group function), 7) limbă de predare (educational function), 8) limba ca obiect de studiu (school subject function), 9) funcția literară (literacy function) și 10) funcția religioasă (religious function).

¹⁵ În sens diferit de *protolimbă*.

¹⁶ Numită astfel după limba de comunicare utilizată în Antichitate în țările din partea de Est a Bazinului Mării Mediterane (idiom bazat pe dialectul atic al limbii grecești).

ION CIOCANU – 65

Ion Ciocanu este un filolog în sensul clasic al termenului, fiind în egală măsură un literat de anvergură (critic și istoric literar) și un lingvist pasionat (un harnic și competent cultivator al normelor limbii literare române), un talent recunoscut în mediul socioumanistic și cultural basarabean, unul dintre cei mai prestigioși și mai fertili mânuitori de condei.

Or, pentru a reacționa imediat la cele ce au loc în viața publică, în cultura și literatura acestui „picior de plai”, e nevoie de informație la zi, de muncă în sudoarea frunții în biblioteci, arhive etc. Talentul, oricât de mare, se cere alimentat continuu, și anume munca l-a ridicat pe Ion Ciocanu – dornic de carte, meticolos în toate, capabil, insistent și ambițios, în sensul bun al cuvântului, – până în vârful piramidei științifice.

Anatol CIOBANU

ÎN REPUBLICA MOLDOVA CULTURA SE AFLĂ ÎNTR-UN CUMPLIT IMPAS...

*Dialog: Alexandru BANTOȘ –
Ion CIOCANU*

– Basarabeni născuți în anii '40 ai secolului trecut sunt o generație – și mă refer nu doar la filologi – care a avut a spune un cuvânt aparte în cultura spirituală și materială a Republicii Moldova: în condiții vitrege ați încercat să ocrotiți valorile naționale și parțial ați reușit. Ați moștenit și ați transmis și celor de mai încoace devotamentul constant de a aborda problemele limbii, literaturii, istoriei etc. Cum explicați fenomenul?

– Fenomenul constatat are o singură explicație: părinții noștri, români prin naștere, unii chiar fără școală elementară, ne-au transmis în mod natural o aleasă cultură a vieții ori – mai exact – a viețuirii. Om „cu școală la români” însemna, la noi, om cunoscător, instruit, înțelept etc. Valorile naționale au fost, pentru noi, buchie sfântă, chiar dacă n-aveam știre de asemenea noțiuni. Părinții și, mai ales, bunicii noștri nu știau, la început, ce să însemne vorbirea macaronică, moldo-rusească, încetățenită după '44 în satele și orașele republicii. Pe buzele oamenilor cu cel puțin patru

(patru!) clase românești erau Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Mihai Eminescu, Ion Creangă și – intuim de ce – Octavian Goga.

Maică-mea, născută în 1922, româncă în actele de identitate, fără studii, știa poezii de Alecsandri și Coșbuc, cânta melodii despre... „Românie, Românie, nu lăsa rusul să vie, / Că el nu vine să ne vadă, / Ci vine ca să ne piardă...”. Târziu de tot, la universitate, ni se explica în modul cel mai apăsător cu putință că și folclorul are caracter de clasă; chipurile, și cântecele de această natură erau de aceeași origine burgheză, ca și „La kolhoz pe dealul mare / Cine fură acela are...”. Era să credem minciuna, dar au venit timpurile în care, ca să poată fi difuzate liber la radio Chișinău, unele cântece trebuiau să aibă „eticheta” de cântec popular *moldovenesc* – anume și obligatoriu *moldovenesc!* – și... treceau. De exemplu, cântecul popular *moldovenesc* „M-a făcut mama oltean” sau „Vine trenul din Ardeal”.

În primii ani postbelici a existat și o conjunctură politică oarecum priitoare valorilor naționale: încă nu erau puse în funcție toate mecanismele bolșevice de ostracizare a colindelor de Crăciun, a urăturii de Anul Nou, a obiceiurilor de Paști etc. Când au fost puse pe rol diabolicele mecanisme, noi, cei de pe la 1940, eram deja formați, cel puțin în linii mari.

– Ați scris de-a lungul anilor proză, versuri, publicistică și, desigur, critică și istorie literară (prof. A. Ciobanu vă consideră

„un literat de anvergură”) – **domeniu care v-a adus consacrarea. Când, cum ați descoperit că vă preocupă în mod deosebit literatura? Cine au fost profesorii Dvs. în acest sens?**

– Formarea generației imediat postbelice a avut loc, pare-mi-se, în mod stihinic, de aceea dezinteresat și... sănătos. Pe mine părinții nu au dorit să mă vadă anume doctor, anume inginer, anume filolog. A contat înclinația naturală, generată – evident – de anumite fapte concrete ale vieții. Dacă mătușa noastră, a mea și a fratelui Vasile (Dumnezeu să-l ierte!), Anastasia, vorbea o limbă curat românească,

Înzestrat cu un pătrunzător simț al valorilor, tânărul critic distinge cu ușurință valorile de nonvalori, pe care și într-un caz și în altul le analizează cu o susținută vervă critică. El este îndrăzneț și consecvent, mai ales în respingerea compunerilor palide, a rebuturilor; are un fel al său propriu de a cântări și de a demonstra intuitiv valoarea artistică a unei opere; știe să-și sprijine punctele de vedere pe exemple semnificative și concludente; profesează un stil cu nerv, uneori chiar ofensiv, în care nu rareori formulele savante se împletesc cu cele familiare; posedă darul de a deștepta interesul cititorului prin felul său de a discuta; atrage în discuție păreri diferite, pune întrebări, dezaprobă, aderă la părerile altora, atunci când le consideră juste...

Mihail DOLGAN, **Adnotare**

la cartea: Ion Ciocanu, „Articole și cronici literare”, Chișinău, Editura Lumina, 1969, pag. 2.

intona cântece de o coloratură națională cuceritoare, spunea poezii pe care le ascultam cu gura căscată, cum era să nu îndrăgim din copilărie domeniul literaturii?

Că la școală și, mai apoi, la universitate am scris și poezii, și proză, și critică literară (din anul cinci de facultate), a fost un proces firesc, chiar dacă acest proces a fost alimentat de mătuși, de învățători și de profesori universitari. M-au marcat mulți oameni deosebiți. Primul a fost taică-meu, venit în concediu din armata română și obligat să repete un fel de Catehism militar, pe care eu l-am învățat benevol pe de rost, o dată cu dânsul, de-l spuneam până și la moartea consătenilor, fapt care îmi aducea laude și bomboane, numite, la noi, țucherci. Limbile m-au atras cu o putere de-a dreptul magnetică. Printr-a cincea, la o lecție de rusă, numai eu am răspuns corect care e forma de nominativ a unui cuvânt necunoscut nouă (*Еділєєү*), iar la limba franceză n-am coborât niciodată la nota „4” (din sistemul sovietic de 5 puncte). La universitate am avut câțiva idoli (fără ghilimele): Vasile Coroban, Ion Osadenco, Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Lev Șteinman (logică), Claudia Nicov (limba latină), Galina Cojuhari (limba franceză)... Dacă voi fi ajuns întrucâtva „un literat de anvergură”, faptul se datorează și câtorva colegi de studenție care mi-au servit drept exemplu la carte: Ion Dumeniuk, Mircea Druc, Nicolae Mătcaș...

Probabil, la ședințele cercului științific de literatură și folclor mi

La Dunăre cu distinsul cercetător literar Dimitrie Vatamaniuc, 1991

s-au profilat înclinațiile pentru munca de cercetare a tainelor literaturii artistice dacă admitem că, între timp, le-am intuit...

– Studenții de odinioară apreciau calitățile profesionale ale lectorului universitar Ion Ciocanu. Aveați un punct de vedere propriu asupra procesului literar, lumea remarca îndrăzneala și dexteritatea de a interpreta noile apariții editoriale, fapt ce vă crea, firește, destule dificultăți. Memorabil este necazul provocat de un articol publicat în ziarul tipărit al Universității de Stat, la care erați redactor. Să revenim la acele vremuri și la motivul (motivele) care v-au determinat să vorbiți altfel decât se obișnuia să se vorbească atunci despre Ion Druță.

– Admit că Valeriu Nazar, Elena Țau, Mihai Papuc, Alexei Palii,

Eugenia Mărgineanu, Mihai Prepeliță, Teodora Bragă, Vasile Nastasiu, Andrei Țurcanu, Tudor Palladi și alți foști studenți pun preț pe prelegerile mele, dar știu că mai mult se interesau de acestea comitetul de partid al universității și securitatea. Am avut și controale speciale: din partea Academiei – doamna Argentina Cupcea-Josu, din partea comitetului de partid – fostul meu profesor Nicolae Corlăteanu. Ei m-au apreciat foarte bine; ambii sunt vii (să le dea Domnul mulți ani înainte) și pot – la o adică – să mă corecteze dacă exagerez.

Că am avut curajul primei opinii despre cărțile scriitorilor noștri, e adevărat. Că în majoritatea cazurilor am intuit just calitățile și minusurile lor, de asemenea pare să fie adevărat. Că n-am „pactizat” niciodată cu vreun punct de vedere

*Critica fiind estetică în mișcare, mi-au atras în special atenția lucrările în care Ion Ciocanu coboară în practica literară, în concret. Adică cele în care face estetică aplicată. Aici el este eseistul de bună condiție, care posedă știința revelării generalului prin particular și a străluminării aspectelor individuale ale frumosului. În **Permanențe, Argumentul de rigoare și Dialog continuu** el ne propune, dincolo de analize la obiect, un manual de estetică practică, un dicționar sui generis al laboratorului de creație cu toate fazele lui de zămislire – fermentare îndelungată – naștere spontană – trecere prin retortele perfecționării – ajungere la consumator... Calitatea cea mai de preț a criticii sale este diagnosticarea precisă și rapidă a valorii, profilarea energică a individualității scriitorului, disecarea atentă, susținută și de o degustare a farmecului textual sau subtextual al operei. Pana sa critică, în linii mari mărinimoasă, dar și nemiloasă, e sensibilă la noutate.*

Mihai CIMPOI, **Dialogul continuu** în săptămânalul „Literatura și arta”, 1990, 18 ianuarie.

pe care să nu-l fi avut mai întâi în suflet, n-ar fi cazul s-o spun eu. Faptul la care vă referiți poate fi concludent. Când conducerea de partid a republicii (Ivan Bodiul, Evgheni Postovoi ș.a.) și aceea a Universității (în persoana șefului catedrei la care activam) exprimaseră deja opinii dușmănoase față de creația lui Ion Druță, n-am putut tăcea. Să spui în presa republicană un cuvânt de bine despre prozator era imposibil și am recurs la ziarul

tipărit al Universității, la 23 iunie 1970 publicând o recenzie elogi-oasă la romanul **Povara bunătății noastre**, de la care mi s-a tras, tot atunci, plecarea „benevolă” de la catedră.

Scoaterea din învățământ a echivalat, pentru mine, cu aruncarea peștelui din mare pe uscat. Stilul preponderent colocvial al criticelor mele, citarea copioasă de exemple din operele literare și din referințele critice la acestea, construcția însăși a articolelor, studiilor și chiar a recenziilor de o pagină, două – toate vin din practica mea de conferențiar universitar. Am tânjit mult după auditoriul studentesc. Într-un fel, tânjesc și azi, când știu că e târziu să revin la vreo catedră, deoarece e timpul unor viziuni noi, proaspete etc.

– După '89 literatura noastră a beneficiat de mai multă libertate (în toate sensurile). Cu regret, extinderea posibilităților de scriere și tipărire nu a generat *un nou val de literatură*. O parte dintre scriitorii consacrați nu publică deloc, tot mai puțini tineri literați se afirmă, așa încât numărul celor care publică este extrem de mic. De ce?

– Dificilă întrebare. După 1989 n-au mai fost scrise cărți ca **De pe două margini de război** de Ion Vatamanu, **Descânțete de alb și negru** de Dumitru Matcovschi, **Temerea de obișnuință** de Mihail Ion Ciubotaru, **Săgeți** de Petru Cărare, **Tobultoc** de Dumitru Moldoveanu, **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a**

cunoașterii de sine de Vladimir Beșleagă, toate ostracizate în condițiile regimului totalitar. Nici vreun alt roman ca **Povestea cu cocoșul roșu** de Vasile Vasilache, publicat, dar huiduit (anume așa, nu m-a luat gura pe dinainte; a se vedea revista *Comunistul Moldovei*, 1973, nr. 5).

O literatură îndrăzneată avem însă și după 1989. În primul rând, aceea a scriitorilor Aureliu Busuioc, Grigore Vieru, Victor Teleucă, Serafim Saka, Gheorghe Vodă, Anatol Codru și – îndeosebi! – a lui Nicolae Esinencu, iar din creația acestuia – mai ales operele dramatice din volumul 5 de **Scrieri alese**.

Urmează literatura de calitate a Leonidei Lari, a lui Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu, Vasile Romaniciu, Efim Tarlapan...

Cutezătoare este literatura optzeciștilor, nouăzeciștilor și a postmoderniștilor, marcată de un binevenit spor de creativitate lingvistică și literară.

Este adevărat însă că „extinderea posibilităților de scriere și tipărire”, după cum v-ați exprimat, a deschis porțile și unei literaturi de calitate dubioasă.

– O problemă aparte este integrarea literaturii basarabene cu cea din România. Procesul, care părea simplu și lesne de realizat, s-a dovedit dificil și defectuos. Despre care prozatori, poeți, dramaturgi se poate afirma că fac parte din literatura română? Ce piedici stau în calea integrării literaturii de pe cele două maluri ale Prutului?

– Problema integrării cu litera-

tura de peste Prut este prea delicată ca s-o „rezolve” un singur critic, mai ales unul „vechi”. Eu cred că fac parte din marea literatură română și Grigore Vieru, și Vasile Vasilache, și Anatol Codru, și Nicolae Dabija, și Arcadie Suceveanu, și Nicolae Popa, și Ion Druță (dintre scriitorii publicați la București), dar și Aureliu Busuioc, Vladimir Beșleagă, Gheorghe Vodă, Nicolae Esinencu și alții, netipăriți deocamdată peste Prut.

Două nume de la noi se cer situate oarecum aparte. Mihai Cimpoi este un critic român important, iar Alexei Marinat – un publicist / memorialist care ar face onoare oricărei edituri / biblioteci ce ar avea în stoc ori în rafturi o carte cum e cea intitulată **Călătorii în jurul omului...**

Dincolo de faptul că sunt editați peste Prut sau nu, scriitorii buni de aici sunt profund români. Unica piedică în calea integrării rămâne *talentul*, mai exact – paliditatea acestuia.

– Dacă ar fi să faceți o ierarhizare a criticilor (istoricilor) literari de la noi, cum ar arăta echipa celor care „drămluiesc”

Ion Ciocanu a fost și rămâne un cetățean fidel al culturii și științei, pe care le apără cu toate forțele intelectuale de care dispune, aplicând principiul formulat de el însuși „Azi serbăm fără să jubilăm, ci angajându-ne și luptând”.

Nicolae CORLĂTEANU,
Cu perspicacitate, înainte!
în revista „Limba Română”, 1999,
nr. 10, pag. 107.

literatura? Care sunt trăsăturile definitorii ale „interpreților” literaturii? În ce măsură „atitudinile” lor influențează procesul literar din Republica Moldova?

– Dacă ar fi... L-aș scoate din listă pe Mihai Cimpoi, care e filozof chiar și în prefețele pe care n-ar fi cazul să le semneze. În felul acesta i-am scoate în față pe Mihail Dolgan cel atent la tehnicile poetice, pe Anatol Gavrilov cel împătimit de explicarea exhaustivă a problemelor abordate, pe Andrei Țurcanu cel adânc și clar văzător în esență din **Bunul simț**, nu i-aș lăsa fără atenție pe Ana Bantoș cea din vastul și originalul studiu **Dinamica sacralului în poezia basarabeană**, pe Alexandru Burlacu cel din **Tentația sincronizării**, nici pe Eugen Lungu cel din

cartea **Raftul cu himere**.

Un cuvânt aparte aș spune despre cartea **Poezia de după poezie** a lui Emilian Galaicu-Păun care înțelege lucrurile mai profund și mai original decât le... scrie.

Iar chestia cu influențarea procesului literar ori a rămas bună pentru discuțiile de ieri, ori va fi și mai bună în timpurile pe care le jindui: când cartea națională va fi protejată de stat, când ea se va tipări în condiții normale și în tiraje suficiente, când se va difuza astfel încât să coste normal, să ajungă în biblioteci și – în fine – să necesite *în chip obiectiv* o evaluare critică, nepărtinitoare. Paradoxal, dar în condițiile de azi e greu să spunem pentru cine se tipăresc cărțile, cu atât mai mult – analizele acestora.

Cu Adrian Dinu Rachieru la Congresul Internațional „Identitatea culturală a tuturor românilor”, Timișoara, octombrie 2001

– Ați fost o vreme editor și cunoașteți bine problemele legate de tipărirea și difuzarea cărții naționale și, prin urmare, aveți o imagine obiectivă despre patrimoniul literar al bibliotecilor noastre publice. Cum se prezintă fondul actual de carte comparativ cu cel de până la 1989? Cum am putea facilita accesul generațiilor tinere la carte în general și la cea artistică în special?

– Începutul răspunsului la această întrebare a fost deja ceva mai sus. Starea bibliotecilor, ca și aceea a librăriilor, este astăzi derizorie. Nu se completează nici măcar bibliotecile școlare. Am intrat într-o eră a înstrăinării totale a oamenilor față de carte, de ziare și reviste. Economia de piață sau lipsa de cultură, lipsa de interes pentru cultură, manifestată de clasa conducătoare de la noi, împușinarea catastrofală a cărturăriei, inclusiv a culturii limbii, sau toate acestea împreună, determină dezastrul în sfera editării, difuzării și lecturii cărții. În Republica Moldova cultura se află într-un cumplit impas, a cărui depășire azi nici nu se întrezărește. Noi personal știm că trebuie să lucrăm: să discutăm la radio, la televiziune, în presa scrisă, la întâlniri cu cititorii despre scriitori și cărți. Altă cale de a facilita accesul tuturor generațiilor la carte nu există. Drept că azi nu avem nici radio, nici televiziune, nici presă periodică favorabilă discuțiilor libere și spunerii adevărului până la capăt.

– Sunteți considerat un *lingvist practician pasionat*. Odi-

*DI Ciocanu este unul dintre puținii care pun diagnostic prompt la noile apariții editoriale. Sigur că asta presupune și un mare risc, domnia sa are însă în spate un bogat palmares, un șir de ani de exercițiu critic, pe care l-a practicat cu har și hărnicie. Iată, se regăsește și în cartea **Dincolo de literă...** Criticul... face o... incursiune în placenta operelor și nu se sfiște să insiste asupra unor autori mai mărunți, pe care-i discută fără a face nici risipă de superlative în cazul unora, nici nu purcede la exerciții pamfletare în cazul altora. Deci, încercă să găsească un ton echilibrat, o notă de înțelegere pentru osârdia tuturor...*

Adrian Dinu RACHIERU, **Literatura basarabeană se înscrie competitiv în circuitele mari ale literaturii române** în săptămânalul „Literatura și arta”, 2002, 13 septembrie.

nioară aveți multe emisiuni de cultivare a limbii la televiziune și radio, rubrici permanente în diverse reviste, inclusiv în *Limba Română*; ați lucrat, exercitând diferite funcții, la Departamentele ce aveau în grijă funcționarea limbii de stat, sunteți un colaborator activ al Casei Limbii Române, în care calitate ați prezentat un șir de prelegeri privind cultivarea limbii în fața elevilor, studenților, iar astă vară – lucru apreciabil – în fața conducătorilor auto, taxatorilor și a controlorilor de la Regia municipală de transport electric. Fiind participant direct la ameliorarea climatului lingvistic de la noi, cum *calificați* procesul,

modul, maniera de extindere a gradului de utilizare a limbii române în Republica Moldova; din ce motive este tergiversat procesul de implementare a legislației lingvistice; cum, în ce condiții am putea soluționa echitabil, ca să nu zic definitiv, problema funcționării eficiente a limbii de stat?

– Credem că totuși satisfacător. Lingviștii, scriitorii, ziariștii, profesorii din școlile de toate gradele și prea puțini oameni simpli manifestă o grijă constantă față de limba străbună. Dar am pus aici acest „totuși”, deoarece nici proiectul Legii „Cu privire la funcționarea limbilor...”, prezentat de fostul Departament de Stat al Limbilor încă la 9 martie 1993 și aprobat de secția Probleme sociale a Guvernului, sub semnătura lui Simion Musteață, nici un alt proiect, intitulat „Despre limba de stat”, întocmit după aceea în cadrul Departamentului Relații Interetnice și Funcționarea Limbilor în 2000, n-au fost acceptate de Guvern și nici n-au ajuns în Parlament. Și am rămas cu o legislație lingvistică învechită. Nici Mesajul Președintelui Snegur din 27 aprilie 1995, nici conferința științifică internațională „Limba română este numele corect al limbii noastre” din 20-21 iulie același an, nici alte acțiuni ale savanților, inclusiv o Hotărâre specială a Academiei (februarie 1996) – nimic n-a putut „îndupleca” Parlamentul să adopte legi lingvistice întemeiate pe adevărul științific și istoric.

Limba noastră nu numai că nu e denumită corect la nivel oficial, dar e pândită mereu de pericolul

concurenței din partea limbii ruse, despre al cărei statut se discută tot mai insistent. Prin legile despre minorități și despre publicitate, prin *Concepția politicii naționale de stat* limba rusă a și fost pusă, de fapt, într-o situație privilegiată față de limba poporului băștinaș. Astfel încât relativ la „extinderea gradului de utilizare a limbii române...” ni-i greu să rostim același „satisfacător”.

Procesul acesta e tergiversat cu bună știință, gândul guvernanților e să revenim la starea de până la 1989, la glotonimul „limba moldovenească”, la faimosul „bilingvism armonios”. Au dispărut emisiunile radiofonice și televizate de cultivare a limbii, oamenii noștri sunt atât de săraci, încât nici vorbă să se aboneze la ziare și reviste, să procure cărți. Să mai repetăm o dată că în republică fiecărui locuitor îi revin câte 17 cărți în rusește și numai câte 2 (două!) în românește?

E drept că un grup de lingviști notorii au refuzat, în principiu, să colaboreze cu radioul și televiziunea, deoarece să te lași mițuit de foarfecele ideologice ale actualei conduceri a Companiei din dealul Schinoasei înseamnă să te auto-dezonorezi.

Deci nici legislația lingvistică nu corespunde nivelului de azi al tratării adevărului despre limba, literatura și istoria noastră, nici presa scrisă și cea electronică nu contribuie la popularizarea activă și eficientă a limbii noastre.

Se adaugă faptul că, vorbind despre cultura din Republica Moldova, noi nu avem în vedere numai

limba, literatura și istoria noastră, ci întregul sistem de învățământ cu tentativele de revenire la limba „moldovenească”, la „istoria Moldovei” etc., și (ne)protejarea de către stat a uniunilor de creație, fondarea din motive ideologice a uniunilor „de alternativă”... Apropo, Uniunea Cineaștilor a și rămas de curând fără sediu.

În atare condiții soluționarea, ba încă echitabilă, a problemelor culturii noastre cere o schimbare din rădăcină a atitudinii întregii societăți față de bogăția noastră spirituală, începând cu Președinția, Parlamentul, Guvernul și încheind cu cel mai „simplu” reprezentant al poporului băștinaș. Colegul Anatol Eremia a propus să fie reînființat Departamentul de Stat al Limbilor. Problemele limbii noastre, ca și ale literaturii și istoriei naționale, urmează să fie mediatizate în permanență, cu maximă eficiență.

Statul ar trebui să aibă grijă de îmbunătățirea vieții materiale a oamenilor, ca toți cetățenii să se poată abona la ziare și reviste, să aibă posibilitatea reală de a procura cărți în limba română.

Și – bineînțeles – noi, lingviștii, literații, istoricii, avem datoria să milităm în continuare pentru adevăr și dreptate. Or, se știe, drama limbii române în Republica Moldova este drama poporului nostru. Iată de ce trebuie să nu uităm că „a salva” limba, istoria, cultura noastră înseamnă, de fapt, a „trezi din somn de moarte” această parte de neam...

Deosebit de prețioase sunt paginile publicistice ale lui Ion Ciocanu care abordează tema dezastruoasei stări a limbii române de la noi.

Grigore VIERU, **Vremea publicisticii** în săptămânalul „Literatura și arta”, 2004, 30 septembrie, pag. 2.

Nicolae DABIJA

CRITICUL GENERAȚIEI NOASTRE

Colegul meu de facultate Iov Rusnac, azi pedagog la Bulboaca, comună de lângă Briceni, mi-a expediat două numere ale ziarului universitar de pe când eram studenți – de la 23 iunie 1970 și de la 30 iunie 1970. E același număr – 23 – apărut la două date diferite. Ambele inserează aceleași articole, numai că unul (de la 23 iunie 1970) conține articolul *I. Druță: Povara bunătății noastre* de Ion Ciocanu, iar celălalt (de la 30 iunie 1970) nu-l mai are.

Între timp, din cauza acestui articol care a fost ars cu întregul tiraj al publicației, profesorul universitar Ion Ciocanu a fost eliminat de la catedră, pomenindu-se în stradă.

Era o perioadă când cei de sus – partidul – nu-l agreau pe Druță.

Azi aceia (aceiași) și l-au luat (din păcate) aliat pe autorul romanului **Povara bunătății noastre**, doar atitudinea față de Ion Ciocanu a rămas neschimbată.

De la 1970 încoace Ion Ciocanu a tot fost dat afară: ba de la catedră, ba de la editură, ba de la publicații, ba de la Uniunea Scriitorilor, ba de la Departamentul de Stat al Limbilor, ba de la Departamentul Relații Interetnice, dar nimeni nici-

odată n-a putut să-l dea afară din conștiința cititorului.

Împreună cu M. Cimpoi și M. Dolgan, I. Ciocanu este criticul generației noastre, pe care a lansat-o, a încurajat-o, a ajutat-o să se constituie, a sprijinit-o, a modelat-o.

Aveam un coleg care era la curent cu toate noutățile literare.

„Când reușești să citești totul?!”, l-am întrebat o dată.

„Dar nu citesc totul. Citesc doar recenziile lui Ciocanu, care citește totul.”

Ion Ciocanu citea totul. Era o „fabrică de citit”.

De aici și frica unor condeieri de a publica tot ce le dibuia condeii: „Dar ce-o să zică Ciocanu?!”

Ion Ciocanu știe să facă obiecții, să atragă atenția scriitorilor asupra unor inadvertențe, clișee, gafe literare, fără să supere. Aș zice că el ceartă iubind.

Deși cred că într-o țară cu atâția poeți este greu să fii critic. Toată lumea se supără pe tine: cutare că nu-l lauzi sau că nu-l lauzi suficient, altcineva – că pe el îl elogiezi, asta e bine, dar iată de ce nu-i critici pe ceilalți?! Ș.a.m.d.

Am fost cu Ciocanu la o lansare de carte în satul în care am copilărit.

– Ce lucrează dumnealui?, m-a întrebat o rudă, la un pahar de vin.

– E critic!

– Cum?! nu înțelegea ruda mea. Un om atât de blând, și-i critic?!

Apoi, dintr-odată, acesta i s-a adresat curios:

La Salonul literar al Uniunii Scriitorilor, 2000

– Și mata cum, nu te temi să-i critici pe toți?!

Iată că Ion Ciocanu nu se teme.

Nu numai critica literară, dar și publicistica domniei sale e una bătaioasă.

Vă mai aduceți aminte prelegerile despre limbă ținute la radio câțiva ani la rând?!

În acea perioadă toată republica se trezea cu noaptea în cap (emisiunea era programată la o oră matinală), ca să învețe de la Ion Ciocanu corectitudinea vorbirii. Păcat că partidul de guvernământ de azi dormea somn adânc, aflân-

du-se pe atunci în ilegalitate, și nu l-a ascultat pe Ciocanu! Cu siguranță că discursul politic al membrilor acestuia ar fi fost azi un pic altfel.

Mai multe generații de ascultători, de cititori și scriitori au avut ce învăța de la Ion Ciocanu.

Pentru că Ciocanu e o instituție.

De câteva decenii e un ferment cultural. Literatura basarabeană îi datorează multe.

Citind, scriind, gândind, recenzând cărțile altora – el își construiește propria personalitate.

Una de referință în literatura noastră.

Mihail Gh. CIBOTARU

PRINCIPIALITATE PLUS ÎNDRĂZNEALĂ

Ce om ambițios, care continuă cu îndârjire să-și promoveze, să-și susțină și să-și apere propriile convingeri, este prozatorul, criticul literar, eseistul, poetul și publicistul Ion Ciocanu! Aș putea, desigur, completa șirul calificativelor care-l reprezintă. N-o fac din principiu. Nu care cumva să cad în subiectivism și să-l supraapreciez sau dimpotrivă. Deși, la drept vorbind, s-ar cuveni să fiu poate și subiectiv. Așa cum a fost și dumnealui când, analizându-mi truda de prozator sau cea de publicist, mai întrecea măsura, la aprecieri, dar și, așa credeam eu, la obiecții, considerându-le exagerate, subiective. Probabil, e și firesc să se întâmple așa. Deși ne cunoaștem de o viață – adică încă de pe când eram studenți (anii cincizeci), ba și debutul literar l-am făcut în același an (1965), și adesea am conversat pe marginea unor probleme stringente ale realității, nu neapărat ale celei literare, fiind în principiu buni amici, – când venea clipa să-mi analizeze operele, nu făcea concesii. Uneori era chiar destul de dur, mai cu seamă în unele (puține, de altfel) cazuri, când știa bine că nu sunt de acord cu dumnealui. Admit că s-ar putea să fi avut anume el dreptate. Dar s-ar putea ca acea dreptate să fi fost de partea amândurora, adevărul aflându-se, probabil, undeva la mijloc. Oricum, anume pentru această calitate – de

a nu se conforma – îl prețuiesc cu toată sinceritatea. Și dacă m-am decis să fac ceea ce n-am făcut încă niciodată – să aștern niște gânduri în adresa-i – o fac îndemnat de respectul pentru o calitate a domniei sale, care-l însoțește cu fidelitate întreaga-i viață și care se numește simplu de tot: principialitate.

Poticneli, înfrângeri, erori de moment a avut și el, mă rog, ca orice om. Căci, vorba ceea, numai cine nu lucrează nu greșește. Dar să schimbe mereu macazul, cu atât mai mult – să trădeze, în nici un caz nu e în firea sa. Dumnealui totdeauna a fost un luptător. Precum e și azi. Da, continuă să lupte, chiar de-și dă seama că are-n față niște... mori de vânt.

Îmi amintesc de un caz când a nimerit în dizgrația șefilor. Publicase în 1970, în ziarul universitar, un articol despre creația lui Ion Druță. Și-a exprimat propria opinie. Deși știa bine că părerea sa nu coincide cu cea a sus-pușilor. Gălăgia a fost mare. Informația a ajuns – nu putea să nu ajungă! – la CC. Ca să iasă „basma curată”, trebuia să se „pocăiască”. De fapt, acele „pocăieli” erau la modă în acea vreme. Parțial cunosc „procedura”, eram pe atunci colaborator la *Moldova socialistă*, oficiosul partidului, în paginile căruia se și publicau respectivele „pocăieli”. Îmi amintesc de doi scriitori care veniseră, la o distanță de timp nu prea mare, să se „pocăiască”. Îi cunoașteam pe ambii și le purtam o stimă aparte, unul dintre ei fiindu-mi poetul, prozatorul și eseistul preferat, celălalt – unul dintre cei mai îndrăgiți dascăli universitari. Câtă nedreptate și câtă umilință simțeam văzându-i pășind abătuți, cu capul plecat, pe culuarul redacției, fiind nevoiți să-i salute

primii pe reprezentanții ceceului, persoane mediocre, dar de care depindea dacă vor fi sau nu publicate spovedaniile cu „regrete sincere”. Și bieții de ei erau nevoiți să accepte situația, căci aveau însușită, intrată adânc în sânge, în făptură crunta lecție a Sibirului. Fusesse sfătuit și Ion Ciocanu să procedeze la fel. N-a făcut-o. Să nu-l fi urmărit teama? Să nu-l fi neliniștit propriul viitor, propriul destin? Nu-mi vine a crede. Și totuși nu și-a plecat capul sub sabia amenințătoare. S-au găsit oameni care s-au mirat, prezicându-i zile grele. Dar s-au găsit și de acei care i-au admirat curajul și demnitatea și au făcut ce le stătea în putință ca să-l ajute.

Aceasta a fost, probabil, prima sa victorie. Chiar dacă a fost înjosit, umilit, amenințat, nu a cedat. A fost și o lecție. Nu s-a retras din fața problemelor. Nu a trecut peste principii, peste convingeri, peste demnitate și nu s-a ferit din calea dificultăților. Pentru a constata acest adevăr, citiți-i opera critică. Acum, de pe poziția libertății de azi, poate fi învinuit, criticat, fluierat. Dați însă la o parte paravanul vremii și veți vedea că autorul nu și-a plecat capul în fața sabiei amenințătoare. Răsfoiți barem volumul **Din frământul necunten al vremilor**, apărut la *Literatura artistică* încă în 1988, unul care îi prilejuia criticului scoaterea în vileag a ceea ce autorii, pentru a evita severitatea cenzurii, căutau să camufleze, să apeleze la limba esopică. Fiindcă, o dată trecute prin lupa cenzurii, lucrările în cauză obțineau mai lesne „bun de tipar”. M-am convins de acest adevăr nu numai o dată. Bunăoară, *litul* (sub acest nume se tănuia odioasa cenzură) avea mari pretenții față de romanul **Îndrăzneala** pe care-l prezentasem

editurii. Urma, conform indicațiilor respectivilor inși de la lit, să refac mai multe capitole, să mai ciuntesc, vorba clasicului, „pe ici, pe colo, prin părțile esențiale”. Discuțiile în contradictoriu erau excluse. Dar când le-am spus că romanul a apărut în revista *Nistru* și a trecut o dată controlul și aprobarea litului, mi-au zis să le prezint numerele publicației cu textul integral și s-a pus punct problemei fără să mai fiu nevoit să revin la acele obiecții. Ion Ciocanu cunoștea, desigur, acest „secret” și-l punea în funcțiune. De fapt, mai cunoștea el și alte șiretlicuri de a evita neplăcerile atunci când pe un autor sau altul îl păștea pericolul. Un singur exemplu, cu același roman al meu, **Îndrăzneala** (vedeți, stimați cititori, *îndrăznesc* și eu să mă folosesc de prilej și să mă autoexemplific, semn... nu știu dacă și de modestie...). Simțea ce simțea pășitul Ion Ciocanu și, bănuind că se pot isca niște neplăceri, nu atât pentru autor, cât – mai cu seamă – pentru editori (dumnealui lucra atunci la respectiva editură), a lansat un zvon, în prezența unor jurnaliști de la televiziune, că romanul a fost citit de însuși tovarășul Simion Grossu, primul secretar, și că i-a plăcut foarte mult. Știrea, desigur, a ajuns fulgerător la șefii televiziunii și peste o săptămână și ceva a fost organizată o emisiune de o oră întreagă, cu prezența autorului și a prototipului eroului central, cu înscenarea unor episoade, cu opinii (pozitive!) din partea unor critici literari și a câtorva cititori de rând din capitală și din provincie.

Azi, când trăim în cu totul alte condiții politice (cel puțin formal), acel trecut nu prea îndepărtat poate părea cititorului, îndeosebi celui tânăr, nu numai straniu, ci și

Cu Mihail Gh. Cibotaru, noiembrie 2001

ridicol. Iar unii declară ambițios și cu pretenție patriotică necamuflată că nimic – dar absolut nimic! – de valoare, fie și de importanță locală, nu s-a scris, și neagă absolut totul, inclusiv ceea ce s-a bucurat și continuă să se bucure de prețuire nu numai la cititorul autohton (unii se încumetă să nege completamente existența acestuia), ci și la cel de peste hotare. Bineînțeles, eu risc să nimeresc în tagma celor „câțiva consecvenți renegați”, doar „în imaginația” cărora mai există „literatura moldovenească”, după cum se exprimă, în modul cel mai categoric, unul dintre autorii care au activat pe acele complicate timpuri făcând și multă publicistică scriitoricească apreciată pe bună dreptate de Ion Ciocanu în volumul citat. Ce e trist – că se neagă totul, „în bloc”. Dar și mai trist – că se neagă fără a se citi...

Nu știu alții cum sunt, dar eu nu

am argumente pentru a-l învinui pe autorul cărții **Din frământul necunten al vremilor** de conformism. El nu elogiază, dar nici nu neagă totul laolaltă, ci analizează concret, amănunțit. Spre deosebire de unii confracți de condei, întâi citește, și nu de dragul cititului, ci în modul cel mai serios, cu creionul (pixul) în mână. Am avut prilejul să răsfoiesc unele cărți lecturate de dumnealui. Și m-am convins: pentru Ion Ciocanu cititul e o muncă tot atât de serioasă și de responsabilă ca și scrisul. Apoi, fiind un prețuitor, un judecător de opere artistice deloc indulgent, în același timp este echilibrat, însă principial, uneori chiar caustic. Dar nu și defăimător. Nu cu fiere în vârful pixului. Și, repet, e înzestrat cu îndrăzneală profesională. Și civică. Mai e dotat, precum au menționat și unii colegi de-ai săi, savanți-lingviști, și cu o doză de fanatism. În sensul cel mai bun al cuvântului. A

dovedit-o când „și-a suflerat mâne-cile” și s-a apucat și de problemele sireacei noastre limbi, în calitatea sa de director al Departamentului Limbilor, apoi de șef al Direcției Limbi din cadrul Departamentului Relații Interetnice și Funcționarea Limbilor. Ca scriitor și cetățean al acestui pământ și al acestui neam, s-a aruncat în vârtoarea unei lupte aprige, rezultatul căreia îl bănuia de la bun început. Dar cu atât mai neclintită îi era hotărârea de a o continua, de a nu se retrage de pe prima linie. Articolele sale au continuat să apară, în toți acești ani, în cele mai diferite publicații, inclusiv la radio și TV. În acest răstimp el a publicat patru (patru!) cărți de cultivare a limbii. O parte – adesea chiar o bună parte (din păcate!) – dintre acei ce trebuie (sunt obligați de fotoliul pe care-l ocupă!) să-și aplece urechea la cele spuse și scrise de către scriitorul și savantul Ion Ciocanu și să-și pună umărul la rezolvarea problemelor stringente se fac a nu-l auzi, a nu-i vedea articolele, interviurile și cărțile. Astfel ignorându-i truda, frământul. Iar el continuă să muncească. Căci e convins: prelegerile sale – fie de la diferite tribune, fie în pagini de ziar, revistă sau carte – despre ocrotirea și înălțarea Limbii Române pe pedestalul ei legitim, aceste prelegeri sunt de reală trebuință unui mare număr de intelectuali, de studenți, elevi, de simpli vorbitori, indiferent de apartenența lor politică, etnică, confesională etc. Anume din acest motiv Ion Ciocanu își continuă truda pe cât de dificilă și de ingrată, pe atât de nobilă. Străduindu-se să-și plaseze materialele în cele mai diferite periodice, urmărește un singur scop: ideile pentru care pledează, convingerile sale de o

viață să ajungă la cititori și să aibă efectul scontat.

Aș mai avea încă multe de spus la adresa colegului de breaslă și amicului Ion Ciocanu. Cel puțin despre copilăria-i cu încercări destul de aspre. În ultimul timp a suferit și, știu, continuă să sufere pierderea prematură a fratelui Vasile. Iar acum, grăbit de timpuri, găsește totuși posibilitate să se afle câteva zile pe săptămână la țară, alături de mama sa Catinca, împovărată de nesănătate. Aici mă văd nevoit să pun punctul. Nu înainte însă de a face o mică, dar – socot – necesară remarcă. Prevăd întrebarea nu fără sarcasm a unor „amici” ai scriitorului: chiar n-am găsit în cărțile lui nimic pentru ce s-ar cuveni să-l și critic? Le răspund: de ce nu? Neajunsuri, inexactități se pot găsi oricui. Cu atât mai ușor unui scriitor, unui critic literar, unui autor ambițios, curajos, care se aruncă mereu în forfota necuntenă și adesea destul de tulbură a cotidianului, în viața destul de complicată și năpădită de surprize triste a poporului din care face parte. Da, zic, aș putea. Ion Ciocanu este cetățeanul care se află mereu în clocotul vieții sociale, spirituale, politice, naționale pe această palmă de pământ strămoșesc. N-o fac însă dintr-o simplă pricină care, de fapt, e un neajuns al meu: prefer să privesc și să prețuiesc omul în primul rând și în temei după calitățile lui. Dacă le are. Ion Ciocanu le are din belșug. O spun cu toată certitudinea. Chiar dacă uneori s-a întâmplat să nu fiu întru totul de acord cu opiniile sale.

Ion CIOCANU

„VARIANTELE” UNOR CUVINTE ÎN DESERVICIUL... NOSTRU

Era în dimineața zilei de 6 decembrie (2004). Acele ceasornicului se apropiau de ora 8, când – la încheierea radiomaterialului – spicherița ne-a informat că la Rezina sunt bine dezvoltate „carátele” (cu accent pe al doilea a). Tot atunci domnia sa a oferit cuvântul corespondentei rezinene Aculina Popa, care a repetat în câteva rânduri „caráte” și chiar „carátele”, inclusiv după ce primul ei interviu a pronunțase „karatéul” (cu accent pe e). Desigur, și tinerii sportivi care au urmat la microfon au folosit în des-tăinuirile lor „caráte” și „carátele”.

Problema acestor „caráte” este prin ea însăși delicată și complicată. În primul rând, pentru că și spicherița chișinăuiană, și corespondenta din teritoriu sunt... femei, nimerite în situația de a vorbi despre un sport practicat, în temeii, de bărbați.

În rândul al doilea, pentru că, accentuând după cum am arătat denumirea metodei japoneze de luptă care folosește în atac sau apărare mișcări rapide și violente, fără a apela la vreo armă, ele ne-au făcut pe noi, ascultătorii, să ne gândim la substantivul *carát*, pl. *caráte*, care

înseamnă cu totul altceva decât cunoscuta probă sportivă, fiind un „indice pentru conținutul relativ în aur al aliajelor acestuia, egal cu a 24-a parte din masa totală” și o „unitate de măsură a greutateii pietrelor prețioase, egală cu 4,2 grame”.

Denumirea probei sportive, despre care se vorbea în acel moment la radio, este *karaté* (cu accent pe e), la forma hotărâtă putem folosi cuvântul rostit – tot atunci – de antrenorul rezinean, karatéul, păstrând accentul la locul lui convenit în mod tradițional, fără să confundăm *karatéul* cu *carátele*.

Până aici totul se pare clar și întemeiat. Or, după descifrarea termenului sportiv cu pricina, autorii **Dicționarului explicativ al limbii române** notează, în paranteze, că denumirea în cauză se pronunță și „karáte” (pag. 553). De altfel, și după descifrarea substantivului neutru *carát*, *caráte* domniile lor ne propun o „variantă”: „carátă” (pag. 137).

Prea bine, lucrătorii radioului pretins național au comis o gafă care nu le face deloc cinste, dar pentru care nu avem dreptul deplin de a le bate obrazul, pentru că însuși **DEX**-ul le „permite” s-o comită.

Ajunși în acest punct al eseului nostru, suntem nevoiți să revenim la verbul *a despera*, format din prepoziția *de-* și verbul (*a*) *spera*, aceste verbe – *a spera* și *a despera* (anume *a despera*) – fiind antonime.

Este adevărat că autorii aceleiași surse lexicografice de prestigiu numesc, în paranteze, și „varianta” „(a) *despera*” cu toate consecințele

acesteia – substantivul „disperare” și adjectivul „disperat, -ă”.

Aici ar fi de discutat: de ce adjectivul *desperant*, explicat prin „care provoacă *desperare*; *dezasperant*”, nu e prezentat – și el – cu vreo „variantă” ca „disperant”, iar substantivul „învechit” *desperație* este considerat sinonim cu *desperare*, nu și cu vreo „variantă” „disperare”?

Noi personal credem că autorii **DEX**-ului s-au pomenit, aici, într-un impas, forme ca „disperant” întrecând orice măsură în vederea îndepărtării ei de forma inițială corectă (*a*) *despera*.

Totuși problema care ne preocupă în eseul de față se referă în principiu la noi, cititorii și utilizatorii dicționarului: de ce și în cazul *karatului*, și în acela al *desperării* noi întrebuițăm aproape întotdeauna și în unanimitate numai așa-zisele „variante”? E la mijloc puterea obișnuinței și, în funcție de aceasta, puterea lenei intelectuale care nu ne „ajută” să utilizăm întotdeauna și cu toții formele corecte, neîndoielnice, unanim recomandabile?

Chiar la o simplă foiletare a prestigioasei surse lexicografice la care ne-am referit aici constatăm o sumedenie de „variante”, începând cu pluralul *abajururi*, care poate fi și „abajure” (pag. 1), continuând *abreviație*, care nu poate fără „variante” „abreviațiune” (*Ibidem*), cu *absidal*, care e întovărășit de „variante” „absidal”, apoi aflăm că substantivul *acaț* are „variante” „acațiu” (pag. 5) ș.a.m.d.

Probabil, e greu să ne pro-

nunțăm în cazuri ca acela al adverbului *acana*, și autorii Dicționarului ne „trimit” la *hacana*, sau în acela al substantivului *acant*, autorii fiind nevoiți să ne îndemne a vedea ce înseamnă *acantă* (pag. 4), la fel cum nu e simplu să determinăm cu precizie locul accentului în cuvinte provenite din alte limbi, ca *acatist* și *acátist* (pag. 5). Este democratic să acceptăm și adverbul *aci*, și forma *aici* (pag. 7), după cum e normal să existe și alte „variante” de această natură. Dar când ajungem la substantivul *acoperământ*, urmat de „variante” „acoperemânt” (pag. 8) și, mai ales, la *actor* și la „variante” lui „învechită” „afor” (pag. 10), ca și la *adaos* cu „variante” „adaus” (pag. 11), ne vedem ca și obligați să credem că atare „variante” sunt consemnate numai și numai în scopul de a încuraja comiterea de greșeli în vorbirea și, îndeosebi, în scrierea unei mari părți a populației noastre.

Ni se poate reproșa că dicționarul explicativ nu este și ortografic. E adevărat că **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** recomandă *numai* formele *acatist* (pag. 3), *acoperământ* (pag. 5), *actor* (pag. 6), *adaos* (pag. 7) etc. și s-ar părea că problema este ca și rezolvată.

Dar nu e, cât timp marea majoritate a vorbitorilor și scriitorilor limbii noastre se folosesc de **DEX** și la orice abatere de la norma literară dau vina pe el: chipurile, dicționarul recomandă sau admite „variante”. Aceasta pe de o parte.

Pe de altă parte, nu știm cum

anume și de ce se întâmplă că prea des întâlnim în presă și în scrierea studenților, elevilor, profesorilor, nemaivorbind de aceea a altor categorii de intelectuali, mai cu seamă „variantele” indicate în **DEX**, ci nu formele corecte și unanim recomandabile și în paginile lui, și în dicționarul normativ. Am numi aici, în calitate de exemple probante, verbul „(a) adimeni”, pomenit în **DEX** la pag. 13 (corect: *a ademeni*), adverbul „adineaori” (pag. 13; corect: *adineaori*), substantivul și adjectivul „bicisnic”, înregistrat ca „variantă” în **DEX** la pag. 93 (corect: *becisnic*), substantivul „dicoc” („variantă”, drept că „regională”, consemnată la pag. 267; corect: *decoct*), substantivul „delicvent” („variantă” fixată la pag. 274; corect: *delincvent*), verbul „(a) descălica” (pomenit la pag. 283; corect: *(a) descăleca*)...

Înterupem aici mulțimea de „variante” enumerate de autorii / alcătuitoarii **Dicționarului explicativ al limbii române** cu o conștiinciozitate exemplară, care până la urmă face un mare deserviciu majorității. Vina de ceea ce se întâmplă până la urmă este a oamenilor care nu operează distincția cuvenită între formele corecte, recomandabile sau acceptabile, ale cuvintelor și „variantele” lor. Am zice că „variantele” nu constituie ceea ce numim „normă”, dar și **Dicționarul ortografic,**

ortoepic și morfologic al limbii române recomandă, bunăoară, *(a) despera / dispera* și *desperare / disperare* (pag. 173) sau *parimie* și *paremie* (pag. 439). Or, în atare cazuri – e drept, foarte puține – cuvântul decisiv, altfel zis – opțiunea definitivă pentru o formă sau alta a cuvântului, ne aparține în întregime.

Cum procedăm în fiecare caz aparte dintre cele evidențiate în acest articol, e dreptul nostru, al fiecăruia, de a alege. Dar alegerea noastră ar trebui făcută astfel, ca să rostim și să scriem formele general recomandabile și unanim acceptabile, nu „variantele” care fac de serviciu și deserviciu în **Dicționarul explicativ** și chiar în cel **ortografic, ortoepic și morfologic**, iar sub influența acestora – și în multe alte dicționare bune în fond, ai căror autori nu se încumetă să se „abată” de la buchia lor prestigioasă, consecința fiind împeștrirea vorbirii / scrierii noastre cu forme gramaticale din eșalonul al doilea al măreței noastre limbi române.

Ion MELNICIUC

SĂ APELĂM MAI DES LA DICȚIONARUL EXPLICATIV (II)

PRECIS – SIGUR

Involuntar, adeseori aud dialoguri de felul:

- Ești *precis* că autobuzul încă n-a plecat?
- Sunt *precis*!

Ambii vorbitori s-au exprimat greșit, dar s-au înțelese între ei. Aceasta pentru că greșeala cu pricina e atât de frecventă în uzul nostru cotidian, încât ni se pare că e absolut normal să ne exprimăm anume așa.

Să vedem cum tălmăcește cuvântul *precis* **DEX**-ul: „care este limpede, lămurit, clar”.

– Asta vroiau să spună cei care au dialogat? Evident că nu. Ambii conlocutori intenționau să comunice celuilalt că este *sigur* de cele afirmate.

Precis poate fi un aparat de măsurat: cântarul e *precis*, adică arată corect greutatea corpului, obiectului cântărit.

Așadar, rețineți: omul e *sigur* de cele ce spune, iar cântarul e *precis* în verificarea greutateii.

FIERBĂTOR sau PLONJOR?

Este ridicol să te folosești de un obiect, fără a ști cum se numește.

Mi s-a întâmplat să cer în magazin un *plonjor* și să fiu refuzat.

- N-avem, mi-a răspuns scurt vânzătoarea.
- Cum n-aveți, dacă îl văd expus pe poliță? insist eu.
- Care-i? întrebă doamna.
- Uite-l, doamnă, îi arăt eu cu mâna.
- Cum i-ați spus?! Încearcă să precizeze dânsa.
- Plonjor.
- Plonjon?
- Plonjor, termoplonjor.
- Eu știam că-i *kipiatilnik*, îi mai zic și fierbător...

– Orice obiect trebuie numit cu numele său, doamnă. Una e *plonjorul* – „aparat electric portativ pentru fierberea unei cantități mici de apă (pentru un ceai, o cafea)”, și alta e *plonjonul* – „salt practicat în fotbal sau handbal de către portar pentru a prinde mingea”. Iar *fierbătorul* e folosit în tehnică și denumeste „un aparat care servește la fierberea unor lichide”.

Așadar, nu uitați: orice obiect trebuie numit cu numele său, și nu cu unul străin.

„BAFTĂ!”

Ori de câte ori urmăresc la radio sau la televiziune unele competiții sportive sau concursuri literar-artistice la care participă în special tineretul, mă supără până la refuz un cuvânt preferat în mod excesiv de moderatorii emisiunilor. Aceștia le doresc participanților „*baftă!*”. Știam cuvântul, dar am consultat totuși dicționarul ca să-mi pot explica mie însumi de ce mă șochează acest cuvânt. Răspunsul nu s-a lăsat așteptat:

Baftă (argotic și familiar). Noroc, șansă (din țigănescul *baht*. Cf. tc. *baht*).

Adică e un cuvânt împrumutat care a rămas la periferia limbii literare și este preferabil în situațiile recomandate de dicționar. De ce atunci îl preferă intelectualii noștri în detrimentul frumoaselor și binecunoscutele cuvinte: *noroc*, *succes*?

LA STAȚIONAR?

În limbajul studentesc e foarte frecventă exprimarea „sunt student la staționar”. Vorbitorii cu pricina nu cunosc sensul termenului *staționar*, și anume: „care stagnează, care nu variază câtva timp, constant”. Corect e să spunem *student la zi* sau *cu frecvență*, care e altceva decât învățământul *fără frecvență* sau chiar *seral*. Iar în ultimul timp și *la distanță*. Greșeala, ușor de observat, e foarte gravă, căci sensurile cuvintelor confundabile (*staționar* și *la zi*) sunt net distincte.

E bine să știm că *staționar* denumește, în accepție medicală, un „dispensar pentru îngrijirea bolnavilor”. Dicționarele atestă și alte semnificații, mai puțin frecvente la noi.

Așadar, în instituțiile de învățământ superior sunt două forme de învățământ: *la zi* (cu *frecvență*) și *fără frecvență*.

LOCATAR – LOCUIITOR

Dacă nu suntem atenți la felul cum le utilizăm, paronimele oricând ne pot juca festa. Cauza este cea cunoscută: ele sunt apropiate fonetic și de aceea deseori le confundăm. În special când nu cântărim îndeajuns cuvântul sau nu cunoaștem sensurile cuvintelor apropiate ca fonetism, cum ar fi: *a adapta – a adopta, federal – federativ, locuitor – locatar*.

Asupra ultimelor aș vrea să vă atrag în mod special atenția. Dacă *locuitor* e cunoscut de toată lumea, apoi *locatar* – de mai puțini vorbitori, de unde și confuzia lor. Cineva spunea la radio că a fost într-o țară unde sunt numai 500 de mii de *locatari*. Concluzia am făcut-o pe loc: dânsul nu cunoaște semnificația acestui cuvânt și l-a confundat cu *locuitori*. **DEX**-ul clarifică situația: *locatar* e „persoana care locuiește stabil, permanent într-

un imobil; chirieș”. Aceeași persoană poate fi numită *locuitor* (în raport cu orașul) și *locatar* (în raport cu imobilul, casa în care locuiește). Spunem, de exemplu, *locuitorii* orașului Chișinău, dar *locatarii* blocului nr. 11 din str. Florilor.

A DOVEDI sau A REUȘI?

Ori de câte ori mai aud greșeli de vorbire, care au fost semnalate și condamnate în repetate rânduri, mă tot întreb: ce mai trebuie să facem ca să scăpăm de ele? Răspunsul, mi se pare, e univoc: să-i atenționăm pe vorbitorii în cauză pe toate căile și cu orice ocazie, până vor conștientiza că trebuie, în cele din urmă, să se decică de prostul obicei de a vorbi cu greșeli. Spunem astea, ca să nu ni se reproșeze că prea mult vorbim despre aceeași greșeală. Trebuie să recunoaștem cu toții că foarte mulți vorbitori de la noi substituie verbul *a reuși* prin *a dovedi* în virtutea unei practici vicioase. Pentru a evita această confuzie semantică, e necesar să cunoaștem elementar sensurile lor distincte: *a dovedi* înseamnă „a demonstra cu probe, argumente un adevăr, o realitate”; pe când *a reuși* are sensul de „a ajunge la un rezultat dorit; a izbuti, a izbândi”.

Spunem, de exemplu, *Am reușit* să ajung la timp acasă, și nu *Am dovedit* să ajung; sau: *N-am reușit* să termin de citit romanul.

Pentru a reuși să scăpați de această greșeală, consultați dicționarul.

E BINE SĂ FII AUTORITAR?

De obicei, *autoritar* apare pe lângă substantivele *șef*, *director*, *conducător*.

Cine zice că X este un șef autoritar, o face din cele mai bune intenții – dorește să-i facă șefului un compliment, chipurile, „e omul stimat, agreat de subalterni”, adică se bucură de autoritate. Dar intențiile nu i-au reușit, pentru că *autoritar* înseamnă „persoană care își impune autoritatea în mod voit, adică se cere stimat, respectat, lăudat”. Distinsul lingvist Valentin Mândăcanu persiflează utilizarea incorectă a acestui cuvânt în felul următor: „Directorul nostru este *autoritar*, dar fără autoritate”.

Concluzia se cere de la sine: *autoritar* denotă o semnificație negativă; director *autoritar* înseamnă unul care nu se bucură de autoritate, nu este agreat, dar și-o impune el însuși.

Corect e să spunem *om (director, șef) cu autoritate*.

„POPORUL CAPITALEI”?!

Se pare că oricine știe ce înseamnă *popor* – „totalitatea locuitorilor unei țări, populația unei țări; cetățenii unui stat; națiune, neam”. Acestea sunt sensurile uzuale ale cuvântului, sensuri cunoscute, acceptate și folosite de toți vorbitorii în mod curent. Dar **DEX**-ul atestă și sensurile învechite ale cuvântului, ieșite din uz, ceea ce ne face să credem că sunt necunoscute majorității vorbitorilor. E vorba de semnificațiile arhaice ale substantivului

popor: „populația unei cetăți, a unui oraș, a unui sat (ori a unei părți dintr-un sat) sau a unei unități teritoriale formate din mai multe sate”.

Oricât de straniu ar părea, dar unui ziarist i-a căzut pe plac anume sensul învechit al cuvântului în cauză și ne informează: „Ieri dimineață tot *poporul* se grăbea la serviciu. La orele de vârf *poporul* aștepta în stații. Pentru tot *poporul capitalei*, care numără circa 800.000 de oameni, 80 de autobuze și 200 de troleibuze înseamnă prea puțin. *Poporul* dă câte 1 leu și se ticsește în microbuz, numai să ajungă în centru”.

Așadar, dacă e să credem ziaristului, tot *poporul capitalei* se grăbește dimineața la serviciu. E incredibilă această afirmație, căci în capitală mai sunt și oameni bătrâni, bolnavi, micuți care, firește, mai stau și pe acasă.

Dar mai șochează ceva: de ce *poporul capitalei*, și nu *locuitorii, orașenii, populația*?

Ziaristul a comis, din grabă, două greșeli: una de logică și alta de exprimare.

Concluzia: să nu ne pripim în alegerea cuvântului potrivit.

NUMĂRUL DE ÎNMATRICULARE A MAȘINII

În lucrarea lui Valentin Guțu, intitulată **Dicționar al greșelilor de limbă**, apărută acum cinci ani la Editura Arc, sunt analizate nouă greșeli de exprimare privind substantivul *număr*. În treacăt fie spus, extensiunea conținutului semantic al acestui cuvânt nu cunoaște limită. Cineva a constatat că vorbitorii își permit nepermisul în „universalizarea” lui semantică.

În cele ce urmează ne vom referi doar la domeniul circulației rutiere. Chiar zilele trecute cineva îmi spunea că poliția i-a luat *numerele de la mașină*.

Eu, firește, m-am făcut că nu-l înțeleg și l-am întrebat curios:

– Cum adică, ți-au luat *numerele*? Care *numere*? Cum poate polițistul să ia niște *numere* imprimate pe o placă metalică?

– Păi, despre asta e vorba. Mi-a demontat placa cu numerele mașinii.

– Acum am înțeles. Te-a deposedat de *numărul de înmatriculare* al automobilului dumitale.

– Dar eu cum am spus? Nu tot așa?

– Nu chiar, precizez eu. Dumneata ai spus *numerele mașinii*. Astfel am putea spune doar despre numărul unei mașini (automobil) sportive care, într-adevăr, e numerotat, convențional, pentru a o deosebi de celelalte mașini participante la o competiție sportivă.

Pentru cazul nostru termenul adecvat e *numărul de înmatriculare*.

ORE DE LUCRU sau PROGRAM?

Deloc ușor să alegi, vorba poetului, „cuvântul ce exprimă adevărul” în situația în care pentru aceeași noțiune avem două-trei sau chiar mai multe cuvinte. Pentru durata de timp cuprinsă între momentul de deschidere și cel de închidere a unui magazin, să zicem, dispunem de mai mulți termeni:

ore de lucru, program de lucru, regim de lucru, lucrăm de la... până la, magazinul e deschis de la ora... până la ora... etc. S-ar părea că problema e doar în preferința unui sau altui termen. Aceasta în aparență. Dacă însă analizăm conținutul semantic al expresiilor enumerate, ne convingem, fără prea multe eforturi, că ele totuși diferă ca nuanțe semantice.

Ore de lucru nu denumește cu precizie durata de timp între începutul și sfârșitul activității unei organizații, instituții, deoarece ele includ și orele de prânz (pauza).

Regim de lucru înseamnă „mod de lucru al unui aparat, al unei instituții, organizații”. Am putea spune *Magazinul lucrează în regim nonstop*.

Program de lucru ni se pare cel mai reușit termen pentru noțiunea în discuție. Și iată de ce: *program* înseamnă „un plan de activitate repartizată pe etape” (în cazul nostru: începutul, sfârșitul și pauza de prânz). Alta e vorba că *program* include și ideea de *activitate*, ceea ce înseamnă că, dacă am spus *program*, nu mai e nevoie să precizăm: *de lucru*, adică e oarecum *pleonastic*. De aceea vă recomandăm un stil telegrafic.

Program: 8-20; oră de prânz: 12-13. Celelalte formulări (magazinul e deschis între orele...) nu sunt economice și deci nerecomandabile.

BIROU, dar și BAROU

În ultimul timp în municipiul Chișinău a apărut o firmă nouă: *barou de avocați*. Necunoscând acest termen (*barou*), mulți se întrebă dacă e sinonim cu *birou*. Firește, nu. Pe peretele unei clădiri din str. Bănulescu-Bodoni am observat două firme alăturate: *Barou de avocați și Birou de avocați*.

Recunosc: nu cunoșteam termenul *barou* și m-am grăbit să-i întreb pe specialiștii în domeniu. Mi s-a răspuns că e vorba de o *asociație de avocați*. Am consultat și dicționarele. **DEX**-ul dă următoarea explicație: „corp al avocaților, organizat (în trecut) pe lângă un tribunal sau o curte de apel”. Adică *barou* reflectă o realitate din trecut. E un istorism readus în realitatea noastră. Dicționarul de neologisme nu mai folosește remarcă „în trecut” și definește noțiunea dată astfel: „(în unele țări) organizație profesională a avocaților dintr-o anumită unitate administrativ-teritorială”. Prin urmare, *baroul* nu poate fi confundat cu *biroul* de avocați, care înseamnă „organizație de avocați care acordă asistență juridică populației”.

Așadar, *barou* și *birou* sunt termeni juridici, apropiați ca structură sonoră, dar cu semnificații diferite. Atare cuvinte se numesc paronime.

Magda MAREȘ

TEXT, ARHITEXT, PARATEXT

Cunoașterea artistică implică exersarea comunicării din două perspective: lectura lingvistică a enunțului și negarea acesteia prin recitirea enunțului lingvistic în baza principiului receptării imaginii artistice. Atât constituirea semnificației artistice, cât și trăirea estetică sunt determinate, în principal, de raportul tensionat dintre cele două tipuri de lectură. Din perspectiva comunicativă, opera literară are caracter interacțional și presupune colaborarea dintre emițător și receptor. Angajat în procesul de receptare a discursului literar, de negociere a sensului, cititorul caută, printr-o abilitate transformată în reflex, reperi care să-i faciliteze înțelegerea: *semnalele paratextuale*. Termenul de *paratext* (*paratextualitate*) apare pentru prima oară la Gérard Genette în *Introducere în arhitext* (1979), desemnând un fenomen mai larg, acela de *arhitextualitate*. Ulterior, în preambulul unei sinteze consacrate „literaturii de gradul al doilea”, apărută în 1982, autorul oferă noi nuanțări. Alături de *intertextualitate* (prezența unui text în altul prin citat, parodie, aluzie etc.), *paratextualitate* (reunirea „tipurilor de semnale accesorii”, cum sunt titlul, subtitlul, prefața, notele marginale și infrapaginile, ilustrațiile),

metatextualitate (relația care leagă un text de altul prin comentariu, fără să-l citeze ori să-l numească în mod necesar) și *hipertextualitate* (textele derivate din textele preexistente prin transformare ori imitație), *arhitextualitatea* e privită ca un factor al *transtextualității* („tipul cel mai abstract și mai implicit”, acoperind „percepția generică” a unui text). *Arhitextualitatea* uzitează uneori de o mențiune paratextuală – de exemplu: „poezii”, „roman”, „eseu” [1, p. 7-11].

Din perspectiva teoriei actului de creație, structura operei literare este o *virtualitate* care se materializează în actul textualizării poetice devenind, în final, o *prezență latentă*. Văzută din unghiul esteticii receptării, structura literară apare ca o virtualitate care se actualizează prin contactul nemijlocit al cititorului cu opera. Textul literar este implicit un *intertext*, un spațiu în care se interferează elemente ce provin din diverse domenii de manifestare prin limbaj a atitudinilor umane. Astfel, un text românesc se prezintă ca un ansamblu de enunțuri și coduri reluate din alte texte. „Vom numi *intertextualitate*, spune Julia Kristeva, interacțiunea care se produce în interiorul unui singur text. Pentru subiectul cunoscător, intertextualitatea este indiciul modului în care un text citește istoria și se inserează în ea. Modul concret în care intertextualitatea se realizează într-un text dat determină caracteristica majoră (socială, estetică) a unei structuri textuale” [2, p. 266].

Enunțurile care aparțin altor texte capătă, odată înglobate în

noua structură textuală, alte semnificații, iar sensurile lor origine se intersectează, dând naștere unor expresii ambivalente care reprezintă, de fapt, un mod particular de a „citi” epoca. Intersectarea unui text cu enunțurile pe care le asimilează în propriul spațiu sau la care face trimitere în exterior este numită de Julia Kristeva *ideologem*. Prin urmare, ideologemul desemnează funcția productivității textuale, o funcție a modului în care interacționează într-un text diversele secvențe din alte spații textuale pe care le „citează”. Iar o lectură intertextuală a unei opere înseamnă situarea acesteia în istorie, în societate, în ansamblul circumstanțelor în care apare și în care tinde să se integreze.

Contactul cu textul e mai totdeauna mediat de opinii și impresii induse prin observarea nemijlocită a „ambalajului”, adică a paratextului. Prin paratext înțelegem tot ce se află „în pragul textului literar”: coperta, prezentarea editorială, numele autorului, titlul, imaginile, dedicațiile, prefețele, notele, diferitele avertismente etc. Aparent, acestea se află în afara textului, dar funcționează ca elemente anticipatoare, pregătind „starea lecturii” pentru cititor, furnizând „informații” despre text prin: *titluri sau subtitluri generice* („dramă”, „teatru”, „scrieri literare”, „roman” ș.a.); *titluri sau subtitluri specifice* (**Îngerul a strigat, Bietul Ioanide**); *numele autorului* (Marin Preda, Fănuș Neagu, George Călinescu).

Funcționarea ca anticipatori a acestor elemente solicită cunoașterea de către cititor a unui cod me-

talingvistic în baza căruia ar putea să actualizeze semnificația unor termeni ca roman, comedie sau nume precum: Mircea Cărtărescu, Ioan Slavici, sau titluri: **Patul lui Procust, Amintiri din copilărie**. Dacă numele scriitorului funcționează ca marcă a apartenenței textului la un anumit stil și, în mai mică măsură, ca stimulent al stării de lectură, titlul îndeplinește „atât o funcție stilistică cât și o funcție poetică (...) ocupând o poziție privilegiată și în instituirea raportului text – receptor [3, p. 173]. Paul Cornea identifică dubla determinare a titlului în funcție de opera pe care o denotă și, mai ales, în funcție de concurența celorlalte titluri care solicită în același timp favoarea publicului. Pentru a-l atrage pe cititor, „numirea trebuie să fie nu atât corectă, cât șocantă, nu atât exactă, cât sugestivă” [4, p. 31]. Nu este întâmplătoare construirea titlului în baza oximoronului **Suflete moarte** (N. V. Gogol), **Cadavru viu** (L. M. Tolstoi), **Doi morți vii** (V. Alecsandri), dar și **Sărmanul Dionis** (M. Eminescu), titlu ce deschide o dublă perspectivă de lectură: ironică (prin modalizatorul „sărmanul”) și gravă (prin raportarea la mitul lui Dionisos, simbol al plenitudinii vieții, al elanului vital). Titlurile cu caracter metaforic se pot constitui într-un nucleu al devenirii semantice a unui text literar: **Patul lui Procust, Gorila, Bunavestire, Groapa, Întunecare**. Titlurile romanelor mai noi atestă o diferență majoră de viziune. Modernii, nemulțumiți de exprimarea directă, sunt în căutare de simboluri: **Fețele tăcerii** (Augustin Buzura), **Alexandria și**

infernul (Laurențiu Fulga) etc.

Titlul și alte mijloace paratextuale pot provoca starea de lectură, în funcție însă de pregătirea literară a cititorului. Când „codul metalingvistic” rămâne nefuncțional, dezvoltarea stării tensionale începe o dată cu lectura lingvistică a textului. Autorul folosește semnalele paratextuale ca modalitate suplimentară de definitivare a sensului sau ca preîntâmpinare a eșecului receptării (cazul romanului **Ciocolii vechi și noi**, premers de două prefețe). Pentru cititor, acest ansamblu de semnale furnizează „chei de lectură”, „instrucțiuni” indispensabile actualizării potențialului semantic și construirii sensului, iar identificarea și interpretarea lor corectă e o problemă ce ține de gradul de competență a cititorului. Elementele paratextuale modelează procesul de semnificare conform propriilor tipare, ceea ce poate duce în direcția „bună”, dar și într-o direcție „greșită”, contraindicată. Așa se explică faptul că „adesea nu citim ce «vedem», ci ceea ce «știm» că trebuie să citim” [4, p. 126].

A face literatură înseamnă a participa la un joc și a-ți asuma niște reguli. Reușita receptării literare este condiționată în mare măsură de posibilitatea „fictivizării” ori a de pragmatizării. În acest scop sunt utilizate semnalele paratextuale ce funcționează la nivelul **textului socio-cultural** (recomandări de lectură, includerea unui text literar într-o antologie, situarea operei literare în raport cu altele etc. Locul pe care îl ocupă textul ca unitate a unui ansamblu (articolul într-o

revistă, schița într-o culegere) ori ca entitate independentă sau corelativă în plan sincron sau diacronic (nuvela X față de seria nuvelor precedente) furnizează indicații utile asupra conținutului și structurii sale. Astfel, cunoscând majoritatea poeziilor dintr-un volum, poți deduce particularitățile stilistice ori de viziune ale celor pe care încă nu le-ai citit. Sau, știind scopurile unei reviste înțelegi că articolul de fond prefigurează o anumită ideologie. Prin urmare, „cunoașterea vecinătăților oferă probabilități, nu certitudini” [4, p. 130].

Un caracter mai concret au datele preliminare sugerate de **ambalaj**, date pe care cititorul avizat le identifică înainte de a începe lectura (forma, grafica, coperta, numele editurii, al colecției, numele autorului, indicațiile privind genul, tema operei, oferite de inserturile editoriale de pe ultima filă a copertei, de banderolele publicitare etc.). Totul va părea extrem de sugestiv pentru un cititor cu experiență. Sugestivitatea exteriorităților e suficientă pentru ceea ce unii numesc „contactul de lectură”. Dintre indicații, extrem de binevenită este precizarea privitoare la gen, fiindcă declanșează o așteptare cristalizată – e vorba de semnalarea *directă* (printr-un subtitlu „roman”, „poeme”) sau *indirectă* (ilustrația în culori de tip iconic la o carte de copii). Alte indicații (banderola publicitară, inserturile editoriale) semnalează tema operei într-un mod deschis și semnificativ. Numele autorului (al unui autor consacrat) constituie încă o cheie de interpretare. El definește pentru

lectorul competent o viziune asupra lumii, un univers tematic, un mod de construcție (liric, epic, dramatic), un stil. Cititorul de rând, la receptarea numelui Mihai Eminescu, îl va plasa în contextul marilor clasici, având însă o idee vagă despre autorii mai puțin cunoscuți.

Se impune și remarcarea semnalelor paratextuale la **nivelul textului însuși**. Unul dintre aspectele structurii textului narativ ce devine obiect al semnalizărilor paratextuale este *subiectul*. La acest nivel se poate opera o primă distincție care „vorbește” despre subiectul întregului text: „Vreau să înfățișez semenilor mei un om în tot adevărul firii lui și omul acela voi fi eu” [5, p. 10], dar și paratextul care se referă *doar la anumite secvențe ale subiectului*: „credem că lectorii noștri n-au uitat secreta întrevorbire dintre principele Gheorghe Caragea și banul C pe care am povestit-o pe la începutul acestei scrieri” [6, p. 94].

Paratextul din interiorul textului se poate referi și la motivul inițial al actului scriptic: „De ce scriu această carte? De ce mă căznesc să refac atmosferă? Din manie de autor, care profită de experiențele lui intime ca să le dea în vileag și să aștepte laude? Din nostalgie după vremuri care se duc? Dar mai ales e un țipăt către oameni ca să mă consoleze și să mă vindece” [7, p. 385].

Conceperea literaturii ca demers comunicativ oferă posibilitate mesajului-text să transmită, pe lângă conținut, informații suplimentare ce vizează însăși substanța și alcă-

tuirea sa. Mai mult decât celelalte aspecte narative *scriitura* devine în mod frecvent obiect al paratextului. Gide reflectează în **Falsificatorii de bani** asupra metodei narative alese: „aș vrea ca aceste evenimente să apară mult deformate în povestirea pe care o vor forma în final” [8, p. 81].

O situație interesantă între textele care exemplifică scriitura ca obiect al paratextului ilustrează romanul **Patul lui Procust** – „întâiul roman românesc care conține o poetică explicită”. Criticul tradițional a fost surprins de acest roman, de discontinuitatea textului, dar mai ales de „prezența” autorului în subsolul paginii care constituie un veritabil metatext. În acest roman, autorul are un rol inedit: el nu e nici protagonist, nici narator, intră însă în scenă pentru a organiza „spectacolul”, și este un „metteur en scène”. Dacă, pentru început, își asumă doar regia „dosarului de existență”, mediind relația cititor – narator, treptat se lasă atras de lumea ficțiunii, încât nu rezistă tentației de a deveni personaj el însuși.

De la reflecțiile naratorului asupra motivelor și formelor narațiunii din **Patul lui Procust** (primele de acest fel în romanul românesc), până la Anton Holban e o distanță considerabilă. În romanele acestuia putem observa o reflexivitate „paratextuală” de natură estetică: „Și acum să-mi continui romanul? Sau să-mi încep altul?” [9, p. 70]. Personajul-narator, având o înaltă conștiință estetică, își permite să facă unele sugestii paratextuale: „aceste rânduri sunt complet ne-

drepte. Ar trebui să-și scrie și ea romanul ei, așa cum îl vede ea și nu cum îl transform eu (...). Din lectura celor scrise de amândoi un al treilea ar putea să-și facă o convingere” [7, p. 337]. Altădată, Sandu reflectează asupra eroinei sale: „eroina mea e insesizabilă dintr-un motiv contrar: truda mea de a o explica în întregime și de a arunca asupra ei lumina de care sunt în stare” [9, p. 186].

Nu numai scriitura, ci și *actul* scriptic este dezvăluit cititorului prin intermediul paratextului: „culcat, într-un colț, privesc și scriu aceste notițe” [9, p. 197]; „în ziua de toamnă, barca unde-mi scriu aceste note chinuite plutește lin pe Sena” [9, p. 245].

Obiect al comentariului paratextual poate deveni, de exemplu, relația *dintre autor și cititor*. În romanul **Jocurile Daniei** deosebim un „lector vizat” – Dania, care este „solicitată” foarte frecvent: „Dania, mă auzi?”, „Dania, vrei să te numesc Istinye?”.

Încercarea curentă de a prezenta câteva aspecte ale structurii narrative despre care paratextul

„vorbește” este, desigur, sumară. În interiorul textului literar, semnalările paratextuale se pot referi la orice aspect al structurii narrative: subiect, personaje principale sau secundare, scriitură, actul însuși de a scrie, relația autor – lector ș.a.m.d.

BIBLIOGRAFIE

1. Genette G., *Palimpsestes*, Seuil, Paris, 1982.
2. Kristeva J., *Pentru o teorie a textului*, Editura Univers, București, 1980.
3. Irimia D., *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
4. Cornea P., *Introducere în teoria lecturii*, Editura Polirom, Iași, 1998.
5. Rousseau J. J., *Confesiunile*, Editura pentru Literatură, București, 1969.
6. Filimon N., *Ciocoii vechi și noi*, Editura Cartea Românească, București, 1980.
7. Holban A., *Ioana*, Editura Eminescu, București, 1985.
8. Gide A., *Falsificatorii de bani*, Vivaldi, București, 1992.
9. Holban A., *O moarte care nu dovedește nimic*, Editura Eminescu, București, 1985.

Victoria BARAGA

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ: LECTURA LUMII LATENTE

Gabriel García Márquez s-a afirmat în literatura universală prin romanul **Un veac de singurătate**. Însă pentru cititorul contemporan prezintă interes și alte lucrări ale scriitorului columbian.

În întreaga sa creație palpită, dincolo de tehnicile narative, un puternic nerv individualizant. Nu face excepție nici romanul **Despre iubire și alți demoni (Del amor y otros demonios, 1994)**. Ca și în celelalte lucrări ale sale, motivul letal este esențial pentru perspectiva epică, iar iubirea este axa diegezei. Originalitatea acestui roman constă însă în tendința de a pune semnul egalității între ficțiune și potențialitatea (actualizată sau nu) a realității. Romancierul nu mai pornește de la un fapt istoric sau biografic pe care să-l dezvolte ulterior, ca în cazul romanelor **Toamna patriarhului și Generalul în labirintul său**, ci de la asocierea a două motive. Pe de o parte – legenda pe care i-o povestise bunica sa, despre o marchiză ce moare la vârsta de doisprezece ani, iar pe de altă parte – imaginea unor oseminte într-un cimitir, printre care și cele ale unei fetițe cu numele Sierva Maria de Todos los Angeles. Grație spiritului auctorial inventiv, îmbinarea acestor stranii informații, parțiale doar în aparență – anonimatul legendei

și numele de pe mormântul necunoscut – actualizează o realitate virtuală. Astfel, romanul **Despre iubire și alți demoni** constituie o decodificare a lumii și o extindere a conceptului de istorie dincolo de lumea obiectuală.

Fiecare episod al narațiunii dezvăluie realitățile unui trecut virtual, precum și o axiologie a realității. În roman se profilează ideea existenței a două sisteme ce stau la baza conexiunii lumii. Unul e valoric, dar nu are suficiente energii pentru a se manifesta; celălalt e evenimential, însă îi lipsește indicatorul axiologic. În cadrul acestor sisteme se operează cu dimensiuni și categorii diferite. Una dintre sursele dramei umane constă în dorința de a supune sistemul valoric sistemului evenimential și de a-i conferi faptului istoric valoare. În realitate, factorul ce interferează aceste două sisteme este sacrificiul. El este bivalent, căci se proiectează conform celor două mecanisme dimensionale. În sistemul valoric sacrificiul este conceput ca act de sfințenie, în cel evenimential – ca act victimizant.

Fabula relevă soarta vitregă a Sclavei Maria – fiica unui marchiz, abandonată din cauza pizmei nemărginite a mamei sale, fiică tutelată de sclavii negri ce lucrau la bucătărie – care este strivită de duritatea timpului în care trăia. În roman este reprezentat universul în care se înscrie existența acestei copile: societatea sclavagistă a secolului al XVIII-lea din Indiile Americii de Sud, colonii în care puterea este împărțită între elita spaniolă și cea religioasă; și spațiul ne-iubirii. Timpul diegezei cuprinde aproape jumătate de an. Narațiunea însăși începe și sfârșește, respectiv, cu datele care

delimitează această perioadă: șapte decembrie și douăzeci și nouă mai. Ambele au o dublă semnificație în viața Sclavei Maria și sunt oarecum inversate valoric una în raport cu cealaltă. Șapte decembrie e ziua în care împlinește doisprezece ani de copilărie neprihănită, fiind, concomitent, ziua fatală în care i se provoacă moartea lentă: tocmai atunci fusese mușcată de un câine turbat. Douăzeci și nouă mai e ziua morții sale, dar este și ziua eliberării de lumea odioasă ce o înconjoară.

Deși nu avea nici cel mai mic simptom al turbării, după cum stabilise inițial medicul Abrenuncio și după cum a confirmat ulterior și medicul viceregelui, Sclava Maria a fost declarată înderăcită, acesta fiind un prilej potrivit pentru ca episcopul să-și impună puterea în fața celui ce mai purta titlul de marchiz. Acest fals a fost susținut și acceptat în unanimitate: era masca după care se putea ascunde monstrozitatea colectivității însetate de jertfe și de moarte.

Complicitatea este singura relație care-i leagă pe oamenii acestei lumi romanești. Indiferent de forma comportamentală – voit sau din indiferență, abuzând de putere sau din umilință – toți au condamnat-o la moarte pe Sclava Maria.

Setea de sacrificii este cauzată de excesul de fals și artificiu al unei lumi ce nu mai poate trăi prin sine și care suferă din cauza înstrăinării de sacru. Sclava Maria i-a fost hărăzit să răscumpere păcatele lumii care a născut-o. Ea a fost mielul sacrificat pe altar.

Tenul livid, ochii de un albastru stins, părul lung și lucitor îi dădeau aerul unei făpturi aproape imateriale. Acest chip diafan era reflecția

unei ființe ce „nu era din lumea aceasta”, dar care avea „har”. Trăind între sclavii negri, învață să danseze înainte de a vorbi, învață trei limbi africane, cântă cu voce de păsări și animale „încât le deconcertează pe ele însele”. Și tocmai această deschidere spre limbajele naturale, ce constituie o mărturie a uniunii sale cu lumea pură, depășind calitativ alfabetismul limbajelor lineare ale civilizației, a servit drept motiv pentru a o considera posedată și a o supune exorcismului. Fără a ști de Dumnezeu, Sclava Maria trăiește conform legilor divine.

Cayetano Delaura, exorcistul ei, și-a dat seama totuși, grație iubirii ce i-a învăluit sufletul, că „uneori atribuim demonului unele lucruri ce nu le înțelegem, fără a ne gândi că pot fi lucruri ale lui Dumnezeu pe care nu le înțelegem” și că de fapt „ceea ce pare a fi demonic nu sunt decât obiceiurile negrilor, pe care fata le-a învățat fiind abandonată de părinți”. De aceea Delaura recomandă călugăriței Jofeza Miranda – femeie ipocrită și cu o mentalitate îngustă – să-l citească pe Sfântul Augustin, care spune că „nimic nu este, câteodată, mai util decât o îndoială”. Pe lângă aceasta, el conștientizează niște afinități, delimitează binele de rău într-o lume transmaterială, fără a absolutiza valoarea lumii manifeste, mai ales când e vorba de ființele umane, căci le oferă șansa răscumpărării și mântuirii, adică este un adevărat preot. De aceea el afirmă: „Lupta noastră nu este împotriva ei, ci contra demonilor ce o posedă”.

Existența Sclavei Maria dezmente clișeu înrădăcinat că tot ce-i religios e sacru, iar tot ce-i laic e profan. Ba mai mult: realitatea ro-

manescă ne relevă că lucrurile pot fi chiar inverse: descoperi suflete păcătoase sub haina unor ranguri și titluri religioase, pe când ceea ce-i considerat diabolic poate ascunde o creatură sfântă.

Deși concepută printr-un act de perversiune, Sclava Maria revelează iubirea. Ea e asemenea luminii ce se naște din întuneric. Nu a cunoscut afecțiunea părintească. Bernarda Cabrera, mama ei, o neagă ostentativ, iar Don Ignacio de Alfaro y Dueñas, ulterior marchizul Casalduero și seșior del Darien, tatăl ei, o neagă în mod tacit, căci pentru ambii această ființă nevinovată reprezintă o mărturie a golului lor spiritual.

În lumina sufletului Sclavei Maria se oglindea adevărata față a celorlalți. Pentru aceasta a fost urâtă de majoritatea oamenilor: e prea greu să-ți recunoști păcatele și atunci îl culpabilizezi pe cel ce ți-a relevat adevărul impunându-i penitența ce ți se cuvine. Dar, în pofida anturajului, copila, în aparență neajutorată, a avut titanica forță de a converti ne-iubirea în iubire.

În celula întunecoasă și rece a mănăstirii unde libertatea materială a fost restrânsă mai mult ca niciodată, când moartea și-a anunțat sosirea în premonițiile clarviziunii, Sclava Maria cunoaște fiorii iubirii. Încununate de sonetele amoroase ale lui Garcilaso, inimile celor doi îndrăgostiți bat în același ritm. Ei trăiesc extazul descoperirii sacralității iubirii – fapt ce îl face pe Delaura să declare că întotdeauna a crezut că Sfântul Duh apreciază mai mult iubirea decât credința –, dar și agonia din preajma morții

Sclavei Maria, potențată de acel vis fatal pe care-l văzuseră fiecare dintre cei doi.

Din cauza vizitelor ilegale pe care i le făcea Sclavei Maria, Delaura este învinuit de erezie și e condamnat, datorită unei clemențe speciale, ca infirm într-un spital. Iar Sclava Maria, neînțelegând de ce iubitul său n-a mai venit și nepunându-i transmite flacăra arzătoare a iubirii, se topește mistuită. Astfel, când gardiana a intrat pentru a o pregăti de cea de-a șasea ședință de exorcism, a găsit-o moartă.

Dincolo de transparența fabulei, al cărei final letal fusese anunțat de la începutul romanului, se impune reverberația poetică în întregul spațiu romanesc. Narațiunea se realizează prin prisma unei trăiri în care se întâlnesc iubirea și durerea și transmite cititorului sentimentul regretului că, din cauza rigidității oamenilor, lumina valorii nu este percepută.

Romanul este scris în cheia versurilor renascentiste ale lui Garcilaso de la Vega:

*por vos nací, por vos tengo
la vida,
por vos he de morir y por
vos muero.*

Înscriindu-se în ansamblul tipologic al creației garciamarqueziene, romanul **Despre iubire și alți demoni** se impune ca fiind lucrarea lui cea mai emotivă.

Elena PRUS

PROXEMICA LITERARĂ CA PERSONALIZARE A SPAȚIULUI

Concepte filozofice universale, *spațiul* și *timpul* reprezintă dimensiuni esențiale ale realității și – deopotrivă – ale textului literar. „Timpul și spațiul constituie cadrul în care este implicată întreaga realitate”, notează Ernst Cassirer în **Eseu despre om** [p. 66], sunt noțiuni ce „angajează ființa într-o căutare permanentă de răspunsuri la eternele probleme” [Cimpoi, p. 95]. „Romanul este spațial atât prin fond, cât și în formele sale”, declară Michel Zérafra [1972, p. 429].

Dacă termenul de *cronotop*, introdus de Mihail Bahtin în teoria literară, scoate în evidență conexiunea esențială a relațiilor spațiale și temporale valorificate artistic, termenul de *proxemică*, mai puțin cunoscut, definește legătura spațiului cu cealaltă categorie majoră a textului – personajul.

Proxemica reprezintă, în viziunea antropologului american E. T. Hall, „studiul percepției și utilizării spațiului de către om” [p. 191]. Definită anterior ca „topologie umană”, ca „microspațiu al întâlnirilor interpersonale”, proxemica investighează modul în care individul structurează spațiul și distanțele interpersonale în tranzacțiile cotidiene. Concep-

tualizarea spațiului ca *experiență fundamentală, câmp de comunicare și spațiu simbolic* ține de importanța pe care acesta o are în înțelegerea de către subiect a statutului în câmpul social [v. Roventa-Frumușani, p. 206-211]. Bazându-se pe relativismul lingvistic al teoriei Whorf-Sapir („decuparea naturii în funcție de categoriile furnizate de limba comunității în care trăim”), E. T. Hall întreprinde o analiză a comportamentului spațial și sistematizează acele aspecte ale culturii care funcționează după „un cod secret și complex, nescris nicăieri, necunoscut de nimeni, dar înțeles de toți”, mai precis – felul în care *culturi diferite percep și structurează spațiul* [ibidem, p. 209].

Literatura poate fi privită ca o modalitate de aproximare a unui spațiu ce comportă fie o realitate constantă, fie un ansamblu proteiform, supus unor reguli de organizare irațională [*Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures*, p. 524]. Astfel, opera devine un intermediu pentru atribuirea unui nucleu comun spațiului local și spațiului global potrivit reprezentării pe care omul o are despre situarea lui în spațiu. **Spațiul determină identitatea subiectului:** individul se (auto)construiește în periplusurile sale sociale, etice, politice etc.

Cercetările actuale nu subliniază îndeajuns faptul că „fiecare personalitate are și o dominantă spațială, o dimensiune care îi este proprie”, fiind vorba de o „personalizare a spațiului” [v. Roventa-

Frumușani, p. 217]. Proxemica examinează modalitățile de inserție a umanului în spațiu și formele de comunicare interpersonală, care se bazează pe interdependența dintre *spațiul fix / comportamentul uman / patternul cultural*. „Există o serie de spații strict codificate de gramatica comunității căreia îi aparține individul” [*ibidem*, p. 218].

Spațiul și personajul realist și naturalist se condiționează reciproc: localitățile organizate în „medii” modelează personajele, iar locuitorii își construiesc ei înșiși mediul ambiant: „la revelation des personnages par le milieu ambiant est une conception présente dans maints romans importants au XIX-ième siècle” [Bournef / Ouellet, p. 111-112].

Romanul ca demers conceptual înseamnă pentru Balzac reprezentarea unei realități istorice și sociale unde fiecare element al textului este semnificativ. Noțiunea de urbanism include la Balzac un *raport de determinare*, materializat în compoziția romanelor prin intermediul descrierii detaliate a cartierelor, străzilor, instituțiilor, locuințelor și a altor elemente semnificative pentru apartenența personajelor la o categorie sau o clasă socială. Metoda sa predilectă este observarea omului în relațiile acestuia cu mediul și în reacțiile lui sociale. Dimensiunea fundamentală a operei balzaciene este interdependența dintre om și mediul social. Parisul este un loc ideal pentru examinarea acestei interdependențe, deoarece structura sa geografică este la fel de

complexă ca și structura-i socială. Fiecare spațiu emană o atmosferă morală care acoperă peisajul, cartierul, locuința. În introducerea la **Comedia umană** Balzac vorbește despre influența mediului asupra dezvoltării speciilor.

În secvențele de viață pariziană elementele descriptive ocupă un loc preponderent. Cartierele, străzile și casele sunt descrise pe larg pentru a servi ca document al epocii și pentru a contribui la relevarea psihologiei personajelor, or, locul influențează caracterul și invers – caracterul imprimă amprenta sa decorului. Despre Doamna Vauquer, proprietara sordidei pensiuni, Balzac scrie: „Toute sa personne explique la pension comme la pension implique sa personne”. *Consubstanțialitatea individ – decor* se regăsește frecvent în toate romanele (în **Traité de la vie élégante**, în **Une double famille**, în **Modeste Mignon**, în **Gobsec**).

Autorii secolului al XVIII-lea și ai secolului al XIX-lea atribuie spațiului un rol din ce în ce mai important, astfel încât acesta nu mai poate fi considerat un simplu tablou de fundal. Zola se distinge prin faptul că îl prezintă pe om într-un raport nemijlocit cu ceea ce îl înconjoară: mediul, orașul, casa, camera și alcovul. Acest mod de percepție a spațiului relevă o *nouă concepție a raportului între om și mediul său*. La Zola omul și anturajul sunt strâns legate: „L'un se fait par l'autre” [A. de Lattre „Le réalisme selon Zola. Archeologie d'un intelligence”, Paris, P.U.F. 1975, p. 108].

Locurile formează un *sistem semnificativ*. Locurile nu sunt niște simple decoruri, Zola le concepe în raport cu personajele ce le populează; altfel spus, personajele se dezvăluie prin locul, prin mediul în care sunt plasate. Ph. Hamon definește, în **Le Personnel du roman, le système des personnages dans les Rougon-Macquart d'Emile Zola**, teritoriul personajului. El denunță interpretarea tradițională a spațiului-decor și arată că teritoriul nu este „de o parte” sau „în jur”, ci e consubstanțial cu personajul. Spațiul, la Zola, construind personajul (conform tezei influenței mediului asupra individului), este *construit, la rândul lui, de personaj* [p. 213]. Problematika nu este nouă, dar unghiul sub care Philippe Hamon o aduce în discuție este inovator.

Teoria zolistă despre influența mediului asupra personajului se traduce printr-un *personaj teritorializat*, învecinat cu spațiul său, închis și încadrat de așezarea / locuința sa, care îi condiționează caracterul. După cum se vede din schițele operelor sale, Zola gândește spațiul romanului ca o ierarhie de spații și sub-spații care se încadrează într-o *ierarhie globală*, conform figurilor grafice dominante (cercul, pătratul), pentru a semnifica destinația personajului [v. Hamon, 2001, p. 237-244].

Influența spațiului asupra personajului este o idee centrală a ciclului romanesc zolist, e una care devine mai accentuată când este vorba de personajele aceleiași familii. Astfel, putem constata o

mare diferență între surorile Renée și Christine în *La Curée*. Renée, pare să sugereze Zola, ar fi putut rămâne o burgheză la fel de simplă și onestă ca și sora sa, dacă mediul parizian nu ar fi pervertit-o.

Pentru Zola există o legătură indestructibilă între oameni și locuri, personajele sunt profund dependente de mediul lor. Imensa casă în care locuiește Saccard, Renée și Maxime corespunde imaginii acestora: e fastuoasă, deschisă tuturor vânturilor, satisface pretențiile fiecăruia.

Prin transformarea locurilor în actori, spațiile sunt investite cu o *dimensiune mitică*. „Figurile mitologice sunt asociate la Zola cu principalele locuri romanești: Minotaurul – cu spațiul labirintic al minei Voreux sau al marelui magazin, Adam și Eva – cu „Le Paradou”, sau cu paradisul terestru, Dionisos și Fedra – cu sera, dubletul parizian al parcului (...), Vulcan – cu fierăria lui Goujet (*L'Assomoir*), Venus și Moloh – cu scena și culisele teatrului de varietăți, dar și cu alcovul curtezanei (*Nana*)” [Sârbu, 1999, p. 127].

Spațialitatea prozei zoliste constituie una dintre noutățile fundamentale ale modelului său romanesc. Opera lui Zola indică trecerea de la o „estetică lineară la o estetică *topologică* a textului” [Hamon, 1997, p. 319]. Exegeza de ultimă oră îl consideră pe Zola drept creator al *romanului spațial* [cf. Mitterand, **Le regard et le signe. Poétique du roman réaliste et naturaliste**, Paris, 1987]. Ciclul

romanesec **Les Rougon-Macquart** conține un complex topologic, format dintr-o serie de seme, organizate potrivit opozițiilor *intern / extern, orizontal / vertical, continuitate / discontinuitate, circular / linear, suprafață / profunzime, real / oniric*. Printre schemele mentale care asigură coerența universului lui Emile Zola, „relația fundamentală este *spațiu închis-spațiu deschis*, în jurul ei grupându-se toate celelalte conexiuni” [Sârbu, 1999, p. 124-125].

Personajul zolist se definește prin mediul în care trăiește, mai precis – prin teritoriul pe care-l ocupă. Dar *transgresiunile* sunt posibile, cum arată H. Mitterand, și tocmai aceasta constituie esența *dramei* romanești: „Ce que Zola a compris et montré, c'est que [l'espace] porte dans ses formes mêmes, les germes d'une transformation, d'un bouleversement des structures constituées et de leurs signes, d'une contestation du système dans lequel il est pris” [Mitterand, 1987, p. 154-155].

În romanele lui Zola *spațiile participă la structurile actanțiale. Conflictelor, confruntările ideologice și pasiunile se traduc în termeni spațiali*. Cum menționează Arnaud Sompairac, „pentru naturaliști, orașul este o proiecție a conflictelor de clasă în conflictele teritoriilor. Lumea muncii acordă fiecărui loc destinația sa, raționalitatea capitalistă necesită o mediere concretă: apropierea de spațiul urban. Astfel, orașul stabilește o relație simplă între «necesitate» și localizare”

[p. 164, 166]. Echilibrul inițial se bazează, în toate cazurile, cum demonstrează László Szakács, pe o *interzicere spațială* [p. 61]. Astfel, țăranul trebuie să rămână în suburbie, iar reprezentantul burgheziei mici – în vechiul cartier. Încălcarea frontierelor spațiale duce la dezechilibru și la drame.

Definit întotdeauna cu multă grijă, spațiul are în romanele lui Zola două funcții complementare: de reprezentare a realității prin valoarea sa mimetică și de constituire a unei forme abstracte, a „unui spațiu de joc”, adaptat personajelor și „programului narativ” [Mitterand, 1990, p. 206, 212]. Dacă prima creează iluzia realistă, cea de-a doua condiționează formele și etapele acțiunii și ale dramei. De aceea studiul particular al universului topologic conduce la o reflecție mai generală asupra statutului semiotic al operei: la legăturile pe care el le întreține cu acțiunea romanescă, cu subiecții, cu axiologia și cu suporturile modale.

Spațialitatea romanescă la Zola contribuie la sporirea lizibilității operei prin valoarea referențială a toponimizării, la direcționarea programului narativ al povestirii și la crearea unui anumit orizont de așteptare. Cum constată László Szakács, unele personaje pot să nu se întâlnească în traseul narativ, dar se integrează la un nivel ierarhic superior, la cel al sistemului relațional de tip cognitiv [Szakács, p. 63]. Astfel, Félicité Rougon controlează, prin soțul său, clanul din salonul galben.

Conchidem că puțini autori au abordat și au prelucrat datele spațiale atât de sistematic ca Zola. Organizând un sistem descriptiv relevant și stabilind o rețea de co-respunderi și de conotații, Zola a dat naștere unei „spațialități literare active” [Tonard, p. 2, 10].

Cercetările franceze de ultimă oră se axează pe spațialitatea „semnificată”, „reprezentată”, relevând faptul că efectele spațiale într-o operă contribuie mult la constituirea sensului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

BOURNEF, Roland, OUELLET R., *L'Univers du roman*, Paris, P.U.F., 1972.

CASSIRER, Ernst, *Eseu despre om*, București, 1994.

CIMPOI, Mihai, *Esența ființei. (Mi)teme și simboluri existențiale eminesciene*, Chișinău, Gunivas, 2003.

Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures. Littératures françaises et étrangères, ancienne et modernes. Sous la direction de J. DEMOUGIN.

HALL, E.T., *Proxémique*, în Bateson, Birdwhistel, Goffman, Hall, Jakson, Schefflen, Watzlwick (eds) *La Nouvelle Communication*, Paris, Seuil, 1981.

HAMON, Philippe, *Imageries. Littérature et image au XIX-ième siècle*, Paris, José Corti, 2001.

HAMON, Philippe, *Le Personnel du roman. Le système des personnages dans les Rougon-Macquart d'Emile Zola*, Genève, Droz, 1997.

LATTRE, Alain de, *Le réalisme selon Zola. Archeologie d'un intelligence*, Paris, P.U.F., 1975.

MITTERAND, Henri, *Le regard et le signe. Poétique du roman réaliste et naturaliste*, Paris, P.U.F., 1987.

MITTERAND, Henri, *Chronotopies romanesques: „Germinal”*, în *Poétique*, 1990, n. 81.

ROVENTA-FRUMUȘANI, Daniela. *Semiotică, societate, cultură, lași*, Institutul European, 1999.

SÂRBU, Anca, *Timp și spațiu în literatura franceză din secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1999.

SOMPAIRAC, Arnaud, *Le héros dans le labyrinthe*, în *La ville n'est pas un lieu*, în *Revue d'Esthétique*, nr. 3-4, 1977, p. 163-171.

SZAKÁCS, László, *Le sens de l'espace dans „la Fortune des Rougon d'Emile Zola*, Debrecen, Kossutii Lajos Tudományegyetem, 1990.

TONARD, Jean-François. *Thématique et symbolique de l'espace clos dans le cycle des Rougon-Macquart d'Emile Zola*. In seria *Publication Universitaires Européennes. Série Langue et littérature française*. Series XIII, vol. 190, Peter Lang, 1994.

ZÉRAFFA, Michel, *La Révolution romanesque*, Paris, U.G.E., 1972.

Viorica POPA

FENOMENUL ANALOGIEI ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

Fenomenul analogiei atrage de multă vreme atenția cercetătorilor, constituind obiectul unor discuții substanțiale. În paginile ce urmează voi încerca să prezint, în primul rând, evoluția articolelor lexicografice privind conceptul de analogie și, în al doilea rând, modul în care este tratat acest fenomen în studiile de gramatică. Tradiția lexicografică românească este foarte veche. Cu toate acestea, termenul de analogie este atestat la noi pentru prima dată în **Dicționarul rumanesc, lateinesc și unguresc**, realizat din „orânduiala” lui Ioan Bobb. Având aspectul unei simple liste de termeni în cele trei limbi, articolul lexicografic al cuvântului *analogie* este expus astfel: „analogia, analogia, -giae f. 1. Kettőnek öszvehasonlítása” [Bobb, 43].

Un loc special în definirea analogiei îl ocupă dicționarele unilingve care, după cum afirmă și M. Seche, erau „ca și inexistente” până la 1825. Printre primele dicționare de acest tip, ce înregistrează termenul de analogie, este **Vocabularul romano-francesu** de I. Costinescu. În lexicografia românească de până la 1880, termenul este consemnat și în **Dictionnaire d'étymologie daco-romane** de A. Cihac. E de menționat că dicționarul atestă și o

variantă a acestuia – *analoghie* și, în plus, marchează originea neogreacă a fenomenului.

În 1896, Lazăr Șăineanu însoțește termenul cu următoarea explicație (care e și prima definiție explicativă): „analogie f. – raport, asemănare între mai multe lucruri diferite” [Șăineanu, p. 24]. Printre primele dicționare care înregistrează ambele variante ale termenului de analogie (adică *analogie* și *analoghie*) se numără **Dicționarul român-german (Rümanisch-deutsches Wörterbuch)** de H. Tiktin (1903) și **Dicționarul general al limbii române** de I. Aurel Candrea și Ov. Densusianu (1909).

Dicționarele Academiei apărute în anii 1955-1958 (**Dicționarul limbii române literare contemporane** în 4 volume, **Dicționarul limbii române moderne** din 1958, **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX, 1975, 1996)**) descriu un singur lexem, *analogia*, cu două sensuri: unul general, iar al doilea cu specific lingvistic. În **Dicționarul enciclopedic român** (București, 1962) sunt indicate domeniile în care se particularizează analogia: „1. Asemănare între două sau mai multe noțiuni, situații, fenomene etc.; 2. (logică) Raționament prin analogie, silogism, care din asemănarea anumitor însușiri a două obiecte conchide probabilitatea asemănării celor două în privința altor însușiri (exemplu: din faptul că există o asemănare între condițiile necesare vieții pe Pământ și cele existente pe Marte se conchide probabilitatea existenței vieții pe această planetă); 3. (drept) Metodă de aplicare a normelor juridice care constă în soluționarea unui caz neprevăzut în mod direct de

vreo normă juridică, fie prin aplicarea normei care prevede cazul cel mai asemănător al legii, fie prin aplicarea principiilor generale ale sistemului de drept respectiv (a dreptului); 4. (lingv.) Fenomen care constă în modificarea formei sau, uneori, a sensului unui cuvânt sub influența altui cuvânt ori a altei forme a aceluiași cuvânt; 5. (biol.) Asemănare totală sau parțială a organelor sau a unor părți ale organelor care îndeplinesc aceeași funcție, dar au origini și structuri diferite. Analogia se datorează adaptării organelor respective la același mediu (exemplu: aripile la insecte și aripile la păsări)” **[Dicționarul enciclopedic român, p. 119].**

În ceea ce privește dicționarele speciale, termenul este consemnat în **Dicționarul de termeni lingvistici** de Gh. Constantinescu-Dobridor și în **Dicționarul general de științe. Științe ale limbii** (București, 1997). Aceste dicționare au selectat trăsăturile noționale definitorii ale analogiei în lingvistică: 1) regularizează forma sub presiunea altei forme cu care aceasta este asociată în funcție de anumite criterii (unele forme create prin analogie se impun în limbă, altele sunt însă considerate greșite. Acest fapt i-a determinat pe unii lingviști să afirme că analogia e o formă de presiune intrasistemică ce se opune normei, că e o formă de presiune extrasistemică **[Dicționarul general de științe, p. 50]** sau că aproape „toate formele noi apar numai prin false analogii” [Constantinescu-Dobridor, p. 24]; 2) repară neregularitățile cauzate de fonetică (ideea aparține neogramaticilor, care au apelat frecvent la analogie pentru a motiva abaterile de la le-

gile fonetice, susținând că fonetica distruge, iar analogia repară).

Primul dicționar analogic al limbii române aparține lui Șt. Florescu care consideră că „pentru a reda gândirea în toate aspectele și nuanțele ei complexe, este nevoie de un vocabular abundent și variat” [Florescu, p. 3]. Pornind de la fiecare cuvânt central, autorul grupează în ordine alfabetică toate cuvintele care prezintă un raport oarecare de sens, o relație de analogie cu lexemul-cheie. Parcurgând șirul lor, menționează Șt. Florescu, „vom găsi nuanțe, detalii, sinonime ale cuvântului central sau provenind din acesta prin derivație, compoziție, extensiune sau sugerate prin asociație de idei” [*ibidem*, p. 5].

După patru decenii, conștienți de dificultățile și riscurile pe care le implică elaborarea unei astfel de lucrări, M. Buca, I. Evseev, Fr. Király și D. Crașoveanu propun un **Dicționar analogic** care pretinde a avea funcționalitate multiplă. Dicționarul este constituit din concepte și grupuri de concepte redată prin cuvinte și expresii care se continuă și se prelungesc unele pe altele.

Analizele făcute asupra conceptului de analogie în limba română ne permit să conchidem următoarele:

- prima înregistrare dată a termenului de analogie în lingvistica românească rămâne incertă, întrucât lexicografia veche păstrează foarte multe lucrări doar în manuscrise, altele fiind pierdute (de exemplu: se știe că Al. Philippide a elaborat un **Dicționar**, care se presupune că s-ar fi pierdut în timpul transferării sale la București; suntem convinși că termenul a existat în acel dicționar, o dată ce

fenomenul analogiei ocupă un loc aparte în lucrarea sa **Istoria limbii române**, vol. I, Iași, 1894;

- articolele lexicografice selectează, din cele mai vechi timpuri până astăzi, tot mai multe trăsături noționale: dacă în primele dicționare termenul apare sub forma unui cuvânt-titlu (de exemplu, în dicționarele bilingve), în dicționarele unilingve din secolul al XIX-lea se găsește definiții sinonimice. Abia la începutul secolului al XX-lea, când se elaborează **Dicționarul Academiei**, termenul este specificat pe domenii. Până la ora actuală doar **Dicționarul enciclopedic român** oferă cea mai largă informație despre noțiunea de analogie.

Ca fenomen lingval, analogia își mai așteaptă explicarea. Sunt încă în faza tatonărilor o serie de chestiuni, cum ar fi cele despre corelația dintre creație și formă, inovație și conservatism în procesul vorbirii ș.a. Trebuie de menționat, de asemenea, faptul că aprecierile cercetătorilor cu privire la analogie sunt divergente, ele oscilând de la exagerarea rolului pe care îl are analogia în procesul de funcționare normală a limbii până la neglijarea acesteia în unele sectoare ale ei.

Printre primii gramaticieni care au formulat în mod explicit fenomenul analogiei este T. Cipariu. Mai târziu A. Lambrior afirma că analogia este „intervenția elementului intelectual în schimbările ce se produc în limbă” [Lambrior, XVI]. Invocând nenumărate exemple de forme analogice în *Introducere la Cartea de citire „lui și ei în loc de său, sa, prin analogie cu lor în loc de său, sa”* [ibidem, p. 94], A. Lambrior face, de asemenea, observația că declinarea a III-a are unele sub-

stantive „cu două forme de singurit” – ceea ce dovedește „că nu este un fapt fonetic, ci un fenomen gramatical ieșit din analogia substantivelor feminine de declinarea I” [ibidem, p. 103]. Deși prezintă fenomenele de analogie în capitolul *Fonetica* („Fenomenele de analogie privitoare la vocale”, „Fenomenele de analogie privitoare la consoane”), I. Nădejde subliniază că în schimbările prin analogie „nu-i vorba de schimbări de sunete, ci de înlocuiri de forme mai vechi prin altele mai nou formate, după chipulu și asemenarea altora” [Nădejde, p. 46].

În 1890, L. Șăineanu semnală că analogia este „factorul principal al evoluțiunii lingvistice. Ea îmbogățește vocabularul unei limbi și distruge varietatea formelor sale gramaticale, reducând flexiuni diverse la un tip uniform, care a izbutit a deveni mai familiar sau a se bucura de o superioritate numerică” [Șăineanu, 1890, p. 29]. În același an, cunoscută mai puțin și dedicată „tuturor celor ce iubesc, cu sinceritate, limba și națiunea română”, teza de licență a lui T. Raica dezvăluie câteva tipuri de analogie, cum ar fi cea lexicală, cea sintactică și cea grafică. După cum menționează autorul, „analogia afectează întreg domeniul limbei: morfologia, sintaxa, semantica, lexiconul, toate se resimt de distrugerile sau creațiunile sale” [Raica, p. 17] și pune accentul îndeosebi pe acțiunea analogiei în sistemul gramatical cu referire atât la flexiunea nominală, cât și la cea verbală). Cunoscând lucrările lui H. Paul, A. H. Sayce și V. Henry și având ca izvoare scrierile lui B. P. Hasdeu și T. Cipariu, T. Raica a căutat să releve elementele de

istorie a limbii române, evidențind valoarea acestora în sistemul limbii.

Tratând fenomenul fie doar în sistemul morfologic, fie în cel fonologic, Al. Philippide este primul gramatician care observă și selectează influențele analogiei la toate nivelele limbii. Analizând minuțios diverse formații analogice, marele lingvist ieșean constată fără ezitare că analogia este „producătoare de mari schimbări” [Philippide, p. 88]. Al. Philippide, adept al neogramaticilor, consideră că „o asemănare între cuvinte este condiția indispensabilă pentru amintirea în același timp a lor, căci asemănarea le apropie în gruparea ideală a cunoștințelor și o cunoștință trage totdeauna după sine în aducerea aminte cunoștințele cele mai apropiate de dânsa. Cu cât asemănarea între cuvinte este mai mare, cu atât mai ușor se pot influența analogic unul pe altul” [Philippide, p. 94]¹.

Mai târziu, **Gramatica Academiei** relevă influențele analogiei în cadrul foneticii și gramaticii. Având un conținut menit să-i ofere o maximă utilitate, **Gramatica limbii române** înregistrează formele analogice fără a face mențiuni în ceea ce privește uzul lor.

Și A. Lombard vorbește despre rolul principiului analogic, afirmând că analogia este „un procedeu frecvent prin care limba se servește pentru a realiza aceste două tendințe opuse” – de simplifi-

care și de diferențiere [Lombard, p. 222]. Lingvistul suedez a evidențiat existența în limba română a două tipuri de analogii: „analogie unificatrice, simplificatrice” și o „analogie différenciatrice, explicativă” și a arătat că influențele analogice în materialul vocalismului au repercusiuni asupra flexiunilor (atât asupra celor nominale, cât și asupra celor verbale). Ideile expuse de A. Lombard au fost preluate de I. Iordan în lucrarea colectivă **Structura morfologică a limbii române contemporane**, care menționa: analogia „reprezintă forma în care se manifestă legea generală de regularizare și de organizare tot mai coerentă a materialului lingvistic în cadrul sistemului unei limbi”. Analogia, după părerea autorului român, acționează deosebit de puternic în gramatică, mai ales în morfologie, și realizează tendința de simplificare și regularizare a sistemului, de normalizare și de eliminare a excepțiilor, „a faptelor aberante” [Iordan et alli, p. 18].

În legătură cu fenomenul analogiei, merită a fi amintite și articolele semnate de Gh. Radu și D. Gheorghiu: primul consideră analogia drept „una dintre căile de refacere a distincțiilor morfologice” [Radu, p. 26], iar al doilea o califică drept o nouă modalitate de activizare și îmbogățire a vocabularului: „analogia presupune tocmai concentrarea într-un sistem mai unitar – pe grupe de noțiuni – a vocabularului, găsirea de corespondențe de raporturi diverse între noțiuni și obligă – în ciuda unei libertăți aparent nelimitate – la discernământ, la precizie, în cele mai fine nuanțări” [Gheorghiu, p. 377].

Trecerea în revistă a diverselor puncte de vedere privind

¹ Deși aduce critici serioase neogramaticilor, S. Pușcariu arată și el că analogia e „fermentul pentru generalizarea unei inovații, decât cauza opririi ei” [Pușcariu, p. 78].

conceptul de analogie și valoarea acesteia în lingvistica românească demonstrează că ne aflăm în fața unui fenomen lingvistic deosebit de complex, cu funcții și posibilități multiple de manifestare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. I. Bobb, *Dicționarul rumănesc, lateinesc și unguresc*, în 2 volume, Tipografia Colegiului Reformaților, Cluj, 1822-1823.
2. I. Aurel Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Editura Cartea Românească, București, 1931.
3. I. Densusianu, *Dicționar general al limbii române* (din trecut și de astăzi), Librăria Editoare Socec și Co., Societate Anonimă, București, 1909.
4. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, St-Goar, Francfort, 1870 (vol. I); 1879 (vol. II).
5. T. Cipariu, *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1869.
6. Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, Editura Teora, București, 1998.
11. Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică, București, 1961.
12. *Dicționarul enciclopedic român*, în 4 volume, București, 1962-1966.
13. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, 1975, 1996.
14. *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.
15. *Dicționarul limbii române*, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1913, tom. I, partea I (serie veche).
16. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, în 4 volume, Editura ARPR, București, 1955-1958.
17. *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, București, 1958.
18. Șt. Florescu, *Dicționar analogic*, București, Editura Universul, București, 1938.
19. D. Gheorghiu, *Analogia – auxiliar în dezvoltarea vocabularului* // LL, București, 1976, vol. II.
20. I. Iordan, V. Guțu-Romalo, A. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, București, Editura Științifică, 1967.
21. Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 2000.
22. A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folclorică*, Editura Junimea, Iași, 1976.
23. A. Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique*. Lund, C.W.K. Glekrup, 1954.
24. I. Nădejde, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura librăriei P. C. Popovici, 1884.
25. A. Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, Tipografia „Viața Românească”, 1923.
26. S. Pușcariu, *Limba română. Privire generală*, Fundația Pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1940.
27. Gh. Radu, *Rolul analogiei în dinamica sistemului morfologic al subdialectului maramureșean* // Buletin Științific, Seria A. Filologie, vol. VIII, Baia Mare, 1992.
28. T. Raica, *Rolul principiului analogic pe terenul flexiunii române*, Ploiești, 1890.
29. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediție definitivă, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
30. L. Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*, ed. a VI-a, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1929.

Lucia CEPRAGA

DESPRE TERMINOLOGIA ECONOMICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ (1830-1918)

Prima jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează prin transformări profunde în plan social și istoric. După cum afirmă prof. ieșean Gh. Ivănescu: „Evenimentele din 1828-1829 au adus, mai întâi de toate, o mare schimbare în ce privește sursele neologismelor române. Dacă până atunci scriitorii români și publicul cult românesc împrumutau neologisme din limbile greacă și germană și din limba latină în pronunție germano-maghiară, după tratatul de la Adrianopol (1829) ...se înlătură neologismele grecești, germane și latino-maghiare, înlocuindu-se cu neologisme romanice (franceze, italiene) și latine (neologismele rusești rămân mai departe în limbă)” [6, 647].

Dezvoltarea și unificarea limbii literare cunoaște în perioada de după 1848 o amploare fără precedent. Se constată o îmbogățire a mijloacelor ei lexicale prin achiziționarea a numeroase neologisme de diverse origini. Se face simțită și tendința de eliminare a elementelor lexicale care nu mai corespund noilor realități sociale.

În evocarea originii neologismelor de la mijlocul secolului

al XIX-lea începem cu cele de proveniență rusească. Însușirea lor a fost posibilă, în primul rând, datorită aspectului fonetic aproape identic cu cel al cuvintelor corespunzătoare din limba rusă. De exemplu: **aghent** (AR-48, IV, 302) din rus. *aghent*, **asociație** (ARM-48, 216) din rus. *asoțiația*, **canțelarie** (AR-48, IV, 41) din rus. *kanțeliaria*, **proșes** (ARM-48, 6) din rus. *proșes*, **țenzură** (ARM-48, 202) din rus. *țenzura*.

O altă categorie de termeni administrativi atestați destul de frecvent în limba epocii sunt:

– **comandirovcă** din rus. *komandirovka*: ...*întru îndeplinirea comandirovcei ce vi s-a încredințat prin porunca nr. ...* (ARM-48, 20), echivalentul de astăzi: **deplasare, delegație**;

– **dellă** din rus. *delo*, „act, dosar”: *Apoi, așa precum prin țătatul ofis aflătătoriu la dellă să poruncește să să rânduiască doi din privegheții ținutului...* (ibidem, 254), echivalentul de azi: **afacere, acțiune, tranzacție**.

– **doclad** din rus. *doklad*, „comunicare, referat, raport”: *Statul având primit la tratative asupra poteratului doclad* (ibidem, 219), echivalentul de azi: **referat, raport, dare de seamă**;

– **poșlină** din rus. *poșlina*, „vamă”: *Desființarea poșlinei ca una ce este dăunătoare* (ibidem, 7), astăzi utilizându-se: **vamă, taxă vamală**;

– **raspiscă** din rus. *raspiska*, „chitanță, adeverință”: *Să-l arestuiască... încredințându-l sub raspiscă* (ARM-48, 17), în prezent utilizându-se: **recipisă, chitanță**;

– **sprafcă** din rus. *spravka*,

„informație, adeverință, certificat”: *Să se facă sprafcă...* (ibidem, 322), echivalentul din prezent: **certificat, adeverință**;

– iar pentru **stolonacealnic** din rus. *stolonacealnic* se întrebunțează astăzi: **șef de secție**.

Chiar dacă influența limbii grecești s-a extins asupra vieții economico-administrative și juridice pe la 1848, actele oficiale conțin puține elemente lexicale de origine neogreacă. Se face însă simțită existența unor elemente ale influenței grecești, cum ar fi numeroasele forme verbale cu sufixele **-arisi** și **-isi**.

„Sufixele **-arisi** și **-isi** sunt alăturate unor verbe românești, rusești sau franțuzești, dând naștere la forme hibride și efemere” [7, 129]. Dintre numeroasele exemple cităm: **adresărisi** (ARM-48, 57), **depozitarisi** (ibidem, 189), **complectarisi** (ibidem, 162) etc.

Despre evoluția limbii în perioada respectivă, judecăm analizând **Dicționarul** lui Th. Stamatî: „**Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles**, Iași, 1851” scris în alfabetul zis de tranziție. Astfel,

– pentru noțiunea **a conduce** sau **conducere** figurează termenii: **administrez** (dar nu **administru**) (Th. Stamatî), respectiv **administrație** (idem);

– pentru termenul de azi: **aviz** se utilizau **anonsă**, „înștiințare” și **aviz**, „înștiințare” (idem);

– iar pentru **a da faliment** – formele: **bancrotez, bancrump** (idem).

Termenul **director** are sensul „dregătoriu, ocârmuitorul unui așe-

zământ, unei instanții”. Se mai atesță în dicționar și derivatele acestuia: **directoriu**, „dregătoria ocârmuitoare unor trebi”; **directorial**, „ce se cuvine directorului” (idem).

Din **Dicționarul** lui Th. Stamatî deducem unele particularități lingvistice ale terminologiei gestionare de până la 1851, chiar până la 1856. Astfel, în perioada respectivă se utilizau două forme, una în **-ție**, iar cealaltă în **-ciune**. De exemplu:

– **amortizație – amortizaciune**, „nimicirea unei datorii, declarația, dechiarăciunea unei documente de nevalabile (bancnote, sineturi)” (Th. Stamatî);

– **acție – acciune**, „faptă, lucrare, bilet prin carele se împărtașește cineva de vreo întreprindere” (idem);

– **dispoziție – dispusaciune**, „înorânduire, punere la cale, plecare spre ceva” (idem);

– **organizație – organizaciune**, „potrivita înorânduire a părților unui trup a unui tot” (idem);

– **remunerație – remuneraciune**, „răsplătire (pentru slujbe)” (idem);

– **reorganizație – reorganizaciune**, „reorganizare, organizare, înrânduire de nou, întocmire” (idem);

– **tranzacție – tranzacciune**, „înoire, împăcăciune, săvârșirea unei neuniri, a unei pricini” (idem).

Altă particularitate ne vorbește despre influența latino-romană tot mai insistentă și constă în utilizarea variantelor cu „**c**” pe lângă cele cu „**ț**”. De exemplu:

– **acțeptant – acceptant**, „primitorul unei cambii trase asupra”

(Th. Stamati);

– **acțept – accept**, „primirea unei cambii, unui vecsel tras asupra cuiva să-i răspundă prețul” (idem);

– **asoțiație – asociație**, „însoțire la o întreprindere, unire în tovărășie” (idem);

– **comerțial – comercial**, „neguțitoresc” (idem);

– **țertificat – certificat**, „adeverință, mărturie” (idem);

– **comerțiu – comerțiu**, „negot” etc. (idem, ibidem).

Așadar, „neologismele care ne veniseră prin intermediul rusei capătă după 1856 un aspect fonetic sau structural identic sau asemănător cu cel din limba latină” [6, 647].

În scrierile sale economice, I. Ghica întrebuițează mai mulți termeni neologici, cum ar fi: **anuitate, agios, bancă, bilet la ordin, cash, cec, conosament, gir, poliță, scont, warrant** etc.

M. Eminescu, vorbind despre constituirea colectivităților, „demonstrează că oamenii exprimă eul lor, singuri sunt un produs al timpului în care trăiesc și activează – expresiunea timpului său”. Deci istoria omenirii e privită de M. Eminescu ca **istorie a economiei**, adică **a modului de gospodărire** a societății umane cu ierarhia verticală, exprimată prin „forme sociale de trai și de producție” [8, 105]. Astfel, referindu-se la ideea de „a conduce, a administra”, M. Eminescu spune: „...ce lucru gingaș e **administrația** și cât e de necesar ca un subprefect să știe atâta carte, cât și un **profesor de administrație și de economie politică**...și, pe lângă aceasta, trebuie și o deprindere cu locul în care trăiește, pentru a ști să

aplice ce știe” [2, 26].

Meditând asupra problemelor economico-administrative, M. Eminescu a apelat la un șir de termeni, cum ar fi: **personalitate, om-personalitate, scop** etc. Aceste lexeme se încadrează perfect în terminologia managementului contemporan, dat fiind faptul că procesele de muncă desfășurate în cadrul organizațiilor solicită conducătorilor, personalului antrenat însușiri diferențiate, în funcție de complexitatea activităților. Una din calitățile de bază ale managerilor este **personalitatea**, termen definit de M. Eminescu drept „expresie a unor lucruri, care există numai în Om... și cari nu există în natură” [1, 469]. Prin termenul și noțiunea **scop** M. Eminescu „leagă într-un singur nod economia, energia naturală și umană” [8, 143].

Manuscrisele nr. 2257, 2264, 2270 conțin cele mai importante categorii economice, definiții exprimate de M. Eminescu prin termeni: **balanță economică, capital de bani, comerț intern și comerț extern** (numit la M. Eminescu **și comerț înăuntru țării** și, respectiv, **comerț în afara țării**), **export, import, liberalism, liberalizare a prețurilor, muncă productivă, operații barter, proprietate, protecționism, protejarea producătorilor, teoria costurilor, valoare-muncă** etc.

M. Eminescu definește **economia** drept „dreaptă cumpănire între foloasele aduse de cutare și sacrificiile făcute pentru ea” [1, 467], iar **proprietatea** ca „o realizare materială a procesului de muncă” (idem, ibidem).

M. Eminescu nu este economist, nu s-a impus prin originalitatea gândirii economice, dar a fost totuși „capabil să înțeleagă conceptele economice ale lui Smith, Ricardo, Mill și, uneori, să le poată feri de unele rătăcirii ale altor economiști mai minori” [8, 156].

Grație erudiției sale vaste, M. Eminescu îmbogățește limba literară a secolului al XIX-lea cu numeroase neologisme, cu termeni de specialitate: **arbitraj**, **cesiune**, **deficit**, **excedent**, **hausse**, **încasso**, **operații de comerț**, **operații de speculă** etc. De exemplu: ... *Vom spune că există două soiuri de operații de bursă: operații de comerț și operații de speculă* [3, 467]. **Creditul produce hausse la bursă** (ibidem, 467); **Incasso, plata cupoanelor lor de dobânzi și dividende și alte mandate** (ibidem, 468).

În lucrările sale poetul utilizează atât termeni în limba din care îi împrumută: **en gros**, **en detail**, **hausse** etc., de exemplu: ...*cumpărare de acții sau de titluri en gros și specularea lor la bursă en detail* [3, 473]. **Creditul produce hausse la bursă** (ibidem, 467), cât și termeni împrumutați din sursa populară: **prisos**, **scăzământ**, **folios** etc., de exemplu: *Alege o hârtie discreditată, pentru ca mai târziu când se suie cursul s-o vândă* (ibidem, 468); **Prisoasele economiilor individuale...** [2, 29]; *Operațiile lor constă în scontarea... legilor cu un scăzământ...* [1, 251]; *Economiia, adică dreapta cumpărare între foloasele aduse de cutare cheltuială și sacrificiile făcute pentru ea* [1, 467].

Așadar, în prima jumătate a secolului al XIX-lea se observă tendința de îmbogățire a limbii literare și, respectiv, a sistemelor terminologice cu neologisme. Se intensifică procesul de cultivare a limbii și se stabilesc formele adecvate ale termenilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Eminescu, M., *Opere*, vol. IX, București, 1980.
2. Eminescu, M., *Opere*, vol. X, București, 1989.
3. Eminescu, M., *Opere*, vol. XII, București, 1985.
4. Eremia, A., *Destinul cuvintelor*, Chișinău, 1989.
5. Ghica, I., *Convorbiri economice*, București, 1940.
6. Ivănescu, Gh., *Istoria limbii române*, Iași, 1980.
7. Șerban, E., *Observații asupra lexicului unor documente de la 1848 // Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, 1958, vol. II, p. 129.
8. Ustian, I., *Omul produce scopuri*, Chișinău, 2000.

ABREVIERI UTILIZATE

ARM-48 – Anul revoluționar 1848, în Moldova, vol. I, București, 1958.

AR-48 – Anul 1848 în principatele române, vol. I-IV, București, 1902-1906.

Sofia SULAC

TITLUL – ELEMENT AL STRUCTURII TEXTULUI ZIARISTIC

În domeniul mass-media ziarul continuă să dețină, într-un anumit sens, întâietatea, deoarece dintre toate mijloacele de informare în masă reacționează mai operativ la evenimentele lumii contemporane. Este accesibil unui cerc larg de cititori și transmite informația într-o formă captivantă.

De obicei, cititorii acordă o atenție deosebită titlului – parte integrantă a materialului ziaristic. Ei iau cunoștință în primul rând de formularea acestuia, deoarece faptul îi ajută nu numai să se orienteze rapid în diversitatea tematică a materialelor, ci și să selecteze informația care-i interesează în mod special. Titlul articolului trebuie să prefigureze întotdeauna subiectul abordat și să influențeze într-un anumit mod cititorul.

Pornind de la opiniile unor cercetători, putem distinge trei funcții ale titlului: nominativă, informativă și pragmatică.

Funcția nominativă, indiferent de structura sintactică a titlului, „numește” textul. Rolul nominativ îi oferă cititorului posibilitatea de a identifica problema abordată.

Funcția informativă a titlului rezidă în dezvăluirea, într-o formă

concisă, a conținutului informativ al materialului, fiind numită și comunicativă, fiindcă transmite receptorului un volum impunător de informație. Titlul e menit să stârnească o curiozitate specială, provocându-i destinatarului emoții intelectuale. De exemplu, un articol despre un nou program de computer este căutat de către o persoană care se interesează de terminologia informațională, indiferent dacă titlul este formulat într-o manieră expresivă sau neutră.

Specificul funcției informaționale a titlului reiese din apartenența lui la un anumit ziar, acesta fiind înțeles ca unitate distinctă a mass-media, și e determinat de profilul de ansamblu al ziarului. El trebuie să fie deci eficient. Acest obiectiv poate fi realizat prin concizie (minimum de elemente lingvistice) și prin densitatea informației (maximum de conținut).

Prin funcționalitatea sa intrinsecă și extrinsecă titlul generează o gamă întregă de emoții, dar și curiozitate, încântare, nedumerire. El funcționează deseori în direcția impunerii unor efecte stilistice care stimulează fantezia cititorului.

Funcțiile de bază ale titlului – nominativă, informativă și pragmatică – se deosebesc prin gradul de actualitate. Pe primul loc se află, în acest sens, funcția nominativă, pe locul II – cea informativă, și pe locul III – cea pragmatică.

Uneori titlul se manifestă ca „programator” al (con)textului, prefigurând structura semantică a acestuia. În alte cazuri e determinat

de sensurile (con)textuale globale. Însă fără lectura atentă a textului este imposibilă înțelegerea sensului pe care-l conține titlul. Altfel spus, „verificarea sensului are loc în dependență de ansamblul textual” [1].

E foarte important să înțelegem în ce mod se realizează funcția informativă a titlului și cum se reflectă în formularea acestuia diverse elemente ale conținutului său semantic (tezele principale, evaluarea analitică a situației, ilustrațiile).

Titlul poate impune divizarea textului în secvențe, fiecare dintre acestea avându-și subtitlul propriu.

Legăturile structurale ale titlului cu secvențele funcțional-spațiale ale textului (începutul, sfârșitul) sunt indestructibile, ele constituind și cele trei componente majore ale unității textului. Titlul este așadar o parte integrantă a articolului de ziar, armonizată semantic și structural. Un însemn pragmatic al întregului text al ziarului este tendința acestuia spre influențarea maximă a cititorului. E un însemn propriu tuturor titlurilor de ziar, indiferent de subiectul articolului publicat.

În interiorul textului titlul este o unitate lingvistică deosebită care are menirea să preîntâmpine cititorul asupra conținutului articolului, înlesnind prin aceasta receptarea mesajului.

În presa germană autorii utilizează nu numai mijloace grafice. Au, firește, și acestea un rol important. Spre exemplu, corpul de literă. Uneori titlurile sunt culese cu litere „gotice”. O particularitate semnificativă a unor ziare germane, cum e și *Frankfurter Alghemaine*, o constituie tocmai utilizarea literelor „gotice”. Acest fapt face ca articolul să aibă o înfățișare grafică distinctă.

Practica cercetărilor a demonstrat că există o dependență între „lungimea” și expresivitatea titlului de ziar. Cu cât titlul este mai laconic, cu atât e mai expresiv și se memorează mai ușor. Receptarea titlului scurt necesită, în același timp, un anumit efort de decodare, altfel nu poate fi înțeles. De aceea titlurile scurte apar în paginile de ziar însoțite de subtitluri, iar uneori – de câteva subtitluri ori de o informație suplimentară care îndeplinește o funcție explicativă specială.

BIBLIOGRAFIE

1. E. Turcinski, *Titlul ca formă distinctă de exprimare* // Culegere de lucrări științifice, Universitatea de limbi străine „M. Thoreze”, Moscova 1986, p. 97-115.

Iubite maestre
 Gheorghe VODĂ,
 fără strădania Dumneavoastră
 întru slujirea cuvântului,
 poeziei din Basarabia
 i-ar fi lipsit o aripă!
 La mulți ani!
 Inspirație și cărți!
Limba Română

Ana BANTOȘ

GHEORGHE VODĂ: ÎNTRU SOLITUDINE ȘI SOLIDARITATE

Gheorghe Vodă face parte din generația scriitorilor care a reușit, în anii șaizeci, să confere o altă dimensiune scrisului în peisajul literar autohton. În general, referindu-se la poezia română din Basarabia, criticii cvasiobiectivi observă, mai întâi de toate, prezența unui vădit capital sentimental, precum și legătura strânsă cu tradiția.

Cauzele acestui fenomen specific basarabean țin, în primul rând, de contextul social, istoric și politic. Mai exact, este vorba de trauma care marchează ființa etni-

că a românului de la noi, traumă ce a trezit sentimentul nedreptății, acesta perpetuându-se și în poezia de ultimă oră unde, este adevărat, ia formă ale ironiei, fără a reuși însă să înșele, deoarece se știe că individul ironic nu este decât un sentimental disimulat. De altfel, și despre poetul modern de pe alte meridiane ale globului se spune: „Fisurile lumii trec prin inima poetului”. În mod paradoxal, dramele sfâșierii se manifestă în cu totul alt mod în peisajul literar circumscris într-o zonă izolată, cum e cea dintre Prut și Nistru, în comparație cu felul cum se manifestă acestea în general în lume. Deosebirea constă în faptul că poetul modern este chinat de singurătate și de incapacitatea de a mai crede în ceva. Când privește realitățile literare basarabene, în special cele din anii

'60-'70 ai secolului trecut, cred că sunt determinate de preocuparea obsedantă pentru adevărul ce se vrea rostit fie și numai cu jumătate de gură, cu alte cuvinte, în subtext. Iată un exemplu din creația lui Gheorghe Vodă:

*Izvoarele durerii
În ființa ta lucrau.
Umedă de lacrimi
cămașa îți era.
Cea singură,
singurătatea ta,
ea ție cea mai aproape,
maica,
nu mai era.
Întindeai brațele s-o cuprinzi
și cuprindeai văzduhul.
Îngenuncheai
fruntea să-i săruți
și sărutai pământul.
O, tu cel singur,
fiule,
albe îți vor fi nopțile, albe...
Pururi în ochii tăi va arde
steaua singurătății –
lacrima. (Steaua durerii)*

Consacrată lui Grigore Vieru, poezia citată este emblematică pentru modul în care poetul basarabean își dă frâu liber durerii ce îl caracterizează. Dialogul dintre un poet născut pe malul Prutului, la nordul Basarabiei, și altul la sud („La sud, la sud e Patria mea!” – va scrie Gheorghe Vodă) înseamnă, în aceste versuri, un punct de maximă comunicare, evident, sentimentală.

De menționat faptul că, la rândul său, autorul *Stelei de vineri* remarca o trăsătură definitorie a autorului *Ploii fierbinți*, anume – caracterul, subliniind că acesta lipsea cel mai mult în spațiul culturii și modulului de a fi al românului basarabean.

Este clar că „izvoarele durerii” „lucrează” în ființa poetului din Basarabia după alte criterii decât oriunde în altă parte: poetul modern, așa cum se profilează pe tot parcursul secolului al XX-lea, își caută identitatea din perspectiva individului izolat de societate, de aceea singurătatea este uneori oarecum poetizată, așa cum se întâmplă și într-o poezie ajunsă la un moment dat în topul textelor cântate (folk) lansată în cadrul cinaclului „Flacăra”, text în care „cina oamenilor singuri” e servită „la pachet”, sau sub formă de comprimate, consumatorii fiind îndemnați să ia „singurătatea ca pe un drog”. Dincolo de imaginea singurătății ca „drog” se citește experiența unui modernism excentric, asemănător celui transoceanic al generației Beat, precum și ecourile unor motive ce provin din lirica occidentală care au devenit foarte frecvente: este vorba de incapacitatea limbajului uman de a exprima viața și trecerea timpului.

Diferența dintre sfârșirea sufletului poetului modern, în general, și cea a poetului basarabean, în particular, constă în faptul că în timp ce primul își consumă singurătatea în mod individual, celui de al doilea îi este caracteristic sentimentul solidarității. Anume în felul acesta se explică multitudinea de poezii-dedicații consacrate unor confrați de condei, prieteni ai literaturii ce se scrie în Basarabia. Ajunși aici, ne dăm seama că o dimensiune a poeziei basarabene, inclusiv a celei semnate de Gheorghe Vodă, se cere desprinsă din cel al culturii în general. Astfel că activitatea de regizor și scenarist, de realizator

al unor filme documentare și artistice (inclusiv în colaborare cu Vlad Ioviță), trebuie privită din perspectiva importanței pe care o are comunicarea dintre artele menite să consolideze, să dea mai multă vigoare peisajului cultural interrivan postbelic.

Mai trebuie notat aici că în timp ce poetul modern din Occident caută să proiecteze geograficul asupra interiorității, poetul basarabean recurge la proiectarea interiorității asupra spațiului geografic, *Patria mică*, în cazul lui Gheorghe Vodă fiind o dovadă elocventă în acest sens. De menționat că recursul la acest topos (*Patria mică*) era un act de curaj în condițiile în care literaturii i se impunea o singură dimensiune geografică și spirituală – cea a imensului spațiu ex-sovietic. În acest context, „mersul desculț” devine echivalentul „însuflețirii” țărânei. Este curioasă, de asemenea, imaginea crucii de lemn ce prinde viață „înverzind”, la fel ca și cea a lemnului uscat ce sună „mai viu”, precum și imaginea lui Moș Pasăre, omul cu pasărea în inimă ce ne trimite la o trăsătură caracteristică a poeziei basarabene din acea vreme: cântecul ca expresie a trăirii în comun, astfel încât o bună parte din poezia perioadei respective poate fi așezată sub mottoul extras din creația populară: „Cu cât cânt, atâta sânt”. Sub cupola acestuia autorii basarabeni își consumă la modul liturgic sentimentul solidarității, cauzat de drama unui destin ingrat. Provocat, într-o atmosferă similară scriitorul ceh Milan Kundera (nevoit să se stabilească, în 1975, în Franța) făcea următoarea

mărturisire: „Aș prefera să trăiesc ascuns, cu modestie în micile mele amuzamente, în micile mele aventuri și plăceri, dar... sunt obligat să trăiesc cu neplăcere un destin care nu mi se potrivește deloc!”.

În arealul interrivan din aceiași ani ('60-'70) personajul literar își potrivea destinul nu tocmai simplu în raport cu cel al colectivității. Iată-l pe Gheorghe Vodă trăind la modul contradictoriu nevoia de raportare la colectivitate:

*Mult timp m-am ținut afară
mergând pe drumuri
strâmbe și străine
chiar la-ntâlniri cu dragostea
nu vorbeam eu,
ci prietenii din mine.*

Un Eu (scris cu majusculă) își revendică dreptul la existență.

Căutările interiorității în planul mai amplu al literaturii locale se profilează cu mai multă claritate pe fundalul ideologiei colectiviste dominante în epocă. Se știe că la baza ideologiilor totalitariste se află anume mentalitatea colectivistă care, anihilând individualitățile, transformă colectivul, masele în gloată ușor manevrabilă. Iată de ce poetul dă preferință reperelor morale profunde pe care le evocă și într-o epigramă:

*Nu e greu s-ajungi la ceruri.
Pân' la lună am ajuns.
E mai greu s-ajung la cerul
În urechea ta ascuns.
(În loc de epigramă)*

„Firul de iarbă”, „stropul de apă curată”, „portul luminat”, „luminatele fețe” răspund nevoii de psalmodiere simplă a vieții.

În absența senzaționalului, autorul extrage poezia dintr-o exis-

tență obișnuită, aproape rutinară. Momentul de sărbătoare sau, cum se spune astăzi, *surprise*-ul, intervine ca un moment de bilanț al unui ciclu săptămânal de rutină. Primerit, *Omul de duminică* serbează zilele ce le-a împlinit. El „e trecut prin apele sudorii / și vlăguit ca omul muncitor / dar poartă-n el lumina sărbătorii, / cum are pomu-n el izvod de flori”. Gheorghe Vodă vizează aici o rânduială sacră a lucrurilor sau tradiția, inclusiv cea creștină, care, în planul mai mare al destinului neamului, face posibilă o continuitate firească, organică. Or, tocmai tradiția în acest sens fiind interzisă la acea vreme, poeziilor le revenea datoria de a o reactiva. Anume din această perspectivă ni se dezvăluie cu mai multă certitudine mult discutatul și controversatul tradiționalism al literaturii române de la Est de Prut.

Simplu și auster în aparență, versul lui Gheorghe Vodă își concentrează sensurile în substrat, lăsând la suprafață impresia unei consumări intense de sensibilitate ce refuză travestiul formei artistice:

*Mă încălzește-o sfântă taină
Și nimănui nu i-o declin.*

Atitudinea solemnă din poezia lui Gheorghe Vodă, gestul categoric, uneori crispat, se explică, în subtext, prin nostalgia recuperării sensurilor ascunse ori deteriorate. Este aici vorba și despre fuga *sui generis* de banal.

Redus la esența menită să întruchipeze condiția *sine qua non* a artei – sinceritatea, *cuvântul* devine fortăreața în care Eul poetului se simte protejat:

*Te rog păstrează cuvântul,
spune-l cât mai aproape,
când între mine și tine –
un altul nu mai încape.*

În interioritatea cuvântului, în limba pe care o cultivă cu o deosebită asiduitate în scris, Gheorghe Vodă e solitarul ce-și trăiește propriul destin în deplina solidaritate cu destinul neamului.

Gheorghe VODĂ s-a născut la 24 decembrie 1934 în satul Văleni, județul Ismail (azi raionul Vulcănești). A absolvit Institutul Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, în 1959 și cursurile superioare de regizori și scenariști din Moscova în 1966. Timp de mai mulți ani a fost consultant la Uniunea Scriitorilor din Moldova. Este laureat al Premiului de Stat pentru volumul **La capătul vederii** (1986).

Volume de versuri publicate: **Zborul semințelor** (1962), **Focuri de toamnă** (1965), **Ploaie fierbinte** (1967), **Aripi pentru Manole** (1969), **Pomii dulci** (1972), **Valurile, Rămâi** (1974), **De dorul vieții, de dragul pământului** (1980), **Frumos să-i fie pururi chipul** (1976, 1980), **Inima alergând** (1981), **La capătul vederii** (1984), **Scrieri alese** (1988), **Viața pe nemâncate** (1999), **Aripi pentru cădere** (2004).

PETRU ȚĂRANU

S-a născut la 26 mai 1934 în satul Liniște, comuna Șaru Dornei, județul Suceava. Școala primară în localitatea natală (1941-1948); studiile liceale la Vatra Dornei (1959-1963). Facultatea de Științe Economice la Universitatea din Iași (1964-1970). Doctor în științe economice la Academia de Științe Sociale și Politice din București (1981). Primar la Gura Humorului (1972-1981), primar al orașului Vatra Dornei (1983-1986, 1992-1996). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1995) și al Societății Scriitorilor Bucovineni (1998). Colaborează la revistele *Ateneu*, *Astra*, *Limba Română* (Chișinău), *Cronica*, *Glasul Națiunii* (Chișinău), *Literatura și arta* (Chișinău) ș.a.

Demersul lui Petru Țăranu pentru cunoașterea și popularizarea valorilor spiritualității românești din ținutul Dornelor este divers: de la realizarea de filme tematice, în calitate de consultant, la organizarea, în iunie 1986, a Festivalului portului popular din Dorne; de la amenajarea interiorului țărănesc din cadrul Muzeului Etnografic din Vatra Dornei până la organizarea Cursurilor internaționale de folclor în timpul sezonului estival la Vatra Dornei. A contribuit mult și la afirmarea Ansamblului folcloric „Dorna dorului” pe scenele din estul și vestul Europei.

A debutat editorial în anul 1989 la Editura Sport-Turism din București, cu o lucrare intitulată **Vatra Dornei**, o carte care s-a editat în 15.000 de exemplare în limba română și în tot atâtea în versiune franceză. La doar câțiva ani, a publicat

cartea de versuri **Lacrima** (la Chișinău) și ciclul **Memoria Dornelor** în șase (!) volume. În anul 1995 a fost cooptat ca membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*. Tot în anul 1995, cu ocazia dezvelirii bustului poetului Tudor Arghezi, pe Aleea Clasicilor din Chișinău, i s-a înmânat, în prezența publicului, carnetul de membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

* * *

„Reportajul de călătorie, gen cultivat de Petru Țaranu, este scris, de regulă, folosind pretextul trecerii vreunei personalități științifice, culturale, artistice sau prietene (acad. Mihai Cimpoi, acad. Grigore Vieru ș.a.) prin zona Dornelor, la invitația sa generoasă, făcută din dorința de a împărtăși frumusețile numai de el știute. (...)

Studiile sale de etnologie prilejuiesc și ele, de multe ori, prezentări ample ale naturii împreună cu povestirile, legendele și miturile asociate. Mitologia se împletește cu magicul din obiceiul prezentat, cu magia locului în care se desfășoară acțiunea, cu fantasticul manifestării naturii în momentul acțiunii. (...)

Prin scrierile sale, Petru Țaranu trăiește o altă viață, spre care a aspirat și care, probabil, se infiltrează cu insistență în cotidian, să-i aducă un plus de mulțumire și confort intelectual.” (Gabriela CRISTESCU)

„Manevrând dovezi plauzibile și convingătoare, Petru Țaranu face dovada că limbajul popular și numele de locuri sunt, cum zice el, «marile arhive ale trecutului românesc».” (Adrian Dinu RACHIERU)

„Cercetător riguros cu rădăcini în Liniște; doctor în sociologie, rezident la Vatra Dornei, el beneficiază de acel psihism tonifiant pe care doar legăturile de profunzime cu pământul înaintașilor îl poate asigura.” (Constantin CIOPRAGA)

Telegramă de felicitare

Iubite Petru ȚARANU,

La această cumpănă de vremi, când ni se înnoiesc speranțele și ni se întărește credința, Vă dorim mulți ani și noi împliniri!

Gândul nostru de dragoste și prețuire se îndreaptă spre acea sală frumoasă a Bibliotecii din Vatra Dornei, unde scrieți inspirat poezie și studii consacrate **Memoriei Dornelor**. Ne-ați găzduit acolo, în locurile binecuvântate de Dumnezeu, și pe noi românii basarabeni care au câștigat în persoana Domniei Tale un bun prieten și un harnic coleg.

Vă dorim noi împliniri și vă îmbrățișăm.

Acad. Mihai CIMPOI,
Președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova

SĂ NU DĂM CU PICIORUL ÎN CEEAA CE A ZĂMISLIT DUMNEZEU

*Dialog: Alexandru BANTOȘ –
Petru ȚARANU*

– Preocuparea D-voastră de-a lungul anilor a fost adunarea, publicarea, adică valorificarea tezaurului folcloric din inepuizabila sursă de artă populară care se numește Vatra Dornei. Când, cum ați descoperit forța magică a creației populare? Cum apreciați astăzi (la început de mileniu trei) destinul artei populare. Ce metamorfoze au survenit în ultimele decenii în actul de regenerare (degenerare?!) spirituală a zestrei noastre folclorice? Se află

cumva în pericol (de dispariție, de sărăcire, de depreciere) folclorul autentic? Ce are de spus în acest context etnologul și poetul Petru Țaranu?

– Este adevărat, culegerea și valorificarea folclorului a fost una dintre preocupările mele constante și s-a desfășurat, cu mici întreruperi, pe parcursul întregii vieți. Dornele, așa cum sunt ele definite sub aspect geografic, au fost întotdeauna o inepuizabilă sursă de inspirație lirică, o vatră a etnografiei și folclorului. Însă astăzi, textele, specifice fiecărui gen în parte, se găsesc destul de greu, iar linia melodică este în general uitată. O privire de ansamblu asupra fenomenului presupune o abordare multidisciplinară și o analiză de adâncime în ceea ce privește cauzele risipirii acestei inestimabile averi spirituale. Intelectualitatea din domeniul învățământului și culturii

Petru Țaranu (al doilea din stânga) împreună cu membrii colegiului revistei *Limba Română* la festivitatea dedicată împlinirii unui deceniu de la fondarea publicației

are, cred, un cuvânt greu de spus în această privință.

Doriți să știți cum și când am descoperit forța magică a creației populare din Dorne. Adevărul este că eu m-am trezit pe lume alintat fiind de cântecul de leagăn, de suspinul doinei, de oftatul buciului și de nemângâierea bocetului. Moșica (bunica) mea a fost, de fapt, o adevărată arhivă vie. Ea cânta, numai în anumite momente ale vieții ei, muzică populară, doine mai ales. Mama a fost și ea o mare iubitoare a cântecului popular. Seara târziu, în nopțile de vară, își slobozea versul din pragul văcăriei ori atunci când venea cu cofițele pline cu apă de la izvoarele din stei. În asemenea împrejurări alte fete și neveste se întreceau, la rându-le, în interpretarea cântecului doinit, vuiiau munții Dornelor de cântec popular și voie bună. Eu, copil fiind, rămâneam pironit și ascultam cu nesaț torențele melodice ale doinelor. Peste ani mi-am dat seama că am copilărit, de fapt, într-o lume zămislită din vis, într-o lume pe care astăzi o caut fără a avea fericirea s-o mai găsesc.

Elev în clasa a V-a fiind, urmare a redactării unei compuneri pe tema *Doine și balade de la Șar*, am fost selecționat să fac parte din colectivul culegătorilor de folclor. Era o acțiune inițiată de dascălii noștri de școală primară. În primăvara anului 1948, cu aproape trei luni înainte de încheierea cursurilor primare, directorul școlii, având în vedere volumul și calitatea pieselor culese, adevărate bijuterii ale liricii populare din zonă, a dispus îndosărirea și arhivarea folclorului cules. Clasificată după anumite criterii, fiecare piesă a făcut obiectul unui

opis și apoi a fost atașată la dosar. Așa se face că, după o muncă asiduă, desfășurată pe parcursul a peste două luni, s-au constituit două tomuri, suficient de groase, conținând culegeri de folclor.

În anul 1985, știind ce avere am lăsat în arhiva școlii din sat, aflându-mă în faza finală a definiției primului volum de folclor din ciclul *Memoria Dornelor*, m-am înfățișat dascălilor din acele timpuri cu gândul să le cer permisiunea pentru a prelua în paginile cărții mele o parte din culegerile aflate în arhiva instituției. Spre uimirea mea, am fost întâmpinat cu o precizare care a definit de fapt atenția de care se bucura această nobilă activitate la nivelul unor intelectuali care se ocupau cu formarea tineretului școlar pentru viață. *Instituția școlară, a precizat unul dintre dascăli, nu este obligată să păstreze o asemenea maculatură în arhiva sa.* Folosesc acest exemplu pentru a oferi o explicație cu privire la soarta folclorului la granița dintre cele două secole și milenii.

În ce mă privește, eu rămân optimist, cred că valoarea va supraviețui, pentru că folclorul autentic rămâne o valoare inestimabilă, una care definește o esențială formă de manifestare a ființei neamului nostru. Sunt semne, e adevărat – timide, care ne fac să credem că revitalizarea satului românesc se înscrie pe un drum bun.

– Să vorbim despre tradițiile, obiceiurile din zonă. Cum le-ați cunoscut în copilărie, ce modificări au suportat între timp? Cum era, cum este Crăciunul, Anul Nou, Paștele etc.?

– În copilăria mea, sărbătorile Crăciunului aveau pronunțate

conotații magico-religioase, se individualizau prin obiceiuri și datini de factură tradițională și de mare rezonanță sufletească. Cu câteva zile înainte de Crăciun, parcă era făcut să fie așa, din văzduh, în valuri succesive, se cerneau molcomele și statornicele ninsori solstițiale. Văile și munții îmbrăcau haina de un alb imaculat al iernaticelor zăpezi. Izvoarele și pâraiele erau troienite, iar brazii își aplecau cetinile sub nobilea povară a iernii. Lumea satelor denomina fenomenul cu sintagma *omeții Crăciunului*, iar pentru bătrâni abundența ninsorilor semnifica un semn de bun augur pentru anul următor. În seara de ajun fetițele, constituite în grupuri de câte trei, purtând *lerle* și *țitere*, *înotau prin zăpezi până la genunchi*, sfidând neconținerea ninsorilor pentru a colinda cu vocile lor cristaline la ferestrele din fața caselor. Era o adevărată odă adusă iernii și Nașterii Mântuitorului. Acesta era momentul când, ascultând de undeva de pe o colină, aveai impresia că peste sat s-a așternut superba simfonie a colindelor de Crăciun, răsuna tot satul, era o seară dumnezeiască, una care mi-a rămas în memorie.

Imediat, după cele trei zile de Crăciun, începeau pregătiri febrile – repetițiile – pentru întâmpinarea, după tradiție, a Anului Nou. Torentul ansamblului de obiceiuri și datini de la cumpenele de ani și de calendare se revărsa peste sat odată cu lăsarea serii din Ajun de An Nou. Alaiul caprei și formațiunile de teatru popular evoluau numai până la miezul nopții. A doua zi, la cumpene de amiază, aceste formațiuni de tradiție se îndreptau, la chemări de buciim și de corn, într-un exuberant alai, spre vatra localității. Aici erau

așteptate de lumea satului. Primul spectacol avea loc la răscrucile de drumuri, adică cu orientare în cele patru zări. Apoi, într-o ordine firească, fiecare formațiune evolua în fața mulțimii adunate în apropierea unei scene special amenajată.

Sărbătorile de iarnă se încheiau cu *datina Iordanului*, când începeau să se manifeste *gerurile Bobotezei*. Era timpul când la toate izvoarele și ochiurile de apă se așezau cruciulițe din lemn de brad sau de tei. După ce se arunca crucea în apă de către preotul satului, în ziua de Bobotează, apa izvoarelor, pâraielor și râurilor se considera sacră.

Zilele de Paști sunt precedate de mai multe sărbători cu caracter magico-religios sau magico-mitic. Multe dintre acestea au ca temă renașterea naturii, altele sunt cu substrat erotico-sentimental (*Dragobetele*, *logodna păsărilor* ș.a.). În Săptămâna Patimilor fiecare zi are semnificația ei magico-religioasă. În Joia Mare, de exemplu, respectând cutumele tradiției, se primesc, după un străvechi ceremonial, sufletele celor dispăruți, la vatra lor de locuire.

Tot în Joia Mare se înroșesc ouăle, se prepară pasca și cozonacii. Este momentul când cojile de ouă și fărâmiturile de la celelalte bucate se aruncau numai pe ape curgătoare. În felul acesta, *blajinii*, o lume de pe celălalt tărâm, își puteau sărbători și ei Paștele, dar numai atunci când pe undele de apă ajungeau la ei ceea ce noi le ofeream în Joia Mare. Cine ciocnea ouă roșii în ziua de paști se putea întâlni în lumea umbrelor (în Rai) cu cel care participa la asemenea ceremonial. Ouăle degajau un miros foarte plăcut deoarece erau înroșite

La Vatra Dornei împreună cu Grigore Vieru, Ana și Alexandru Bantos

cu o substanță preparată după un străvechi ceremonial.

Așa că în prima duminică după Paștele nostru se sărbătorea cel al *blajinilor*. Petrecerea avea loc numai pe iarbă verde, pe malul unei ape curgătoare. După Paști se succedau alte sărbători – Izvorul Tămăduirii, Armindenii, Ispasul, Rusaliile ș.a. – toate având semnificațiile lor.

– Familia în Dorne a avut un rol definitoriu în tot ce a însemnat păstrarea și perpetuarea „averii spirituale” a neamului. Timpurile moderne (cu ritmul lor năvalnic, cu migrațiile de populație în țară și mai ales peste hotare etc.) influențează asupra rolului pe care îl are în societate căminul familial?

– De-a lungul vieții, pentru mine, familia a însemnat totul, am fost legat prin mii de fire de casa părintească, de locurile natale. Familia și satul în care m-am nă-

cut au reprezentat pentru mine un fel de centru al universului. Când m-am trezit pe lume familia mea se caracteriza printr-o atmosferă afectivă și formatoare.

Când tata căzuse la datorie, în cel de-al doilea război mondial, eu, copil fiind, am preluat la modul serios o mare parte dintre muncile bărbătești. În timp ce lucram din greu și învățam destul de bine unii mă laudau și mulți mă considerau un exemplu în sat. La vârsta de 14 ani am avut tăria să iau o hotărâre matură. Am renunțat să urmez cursurile Școlii Normale din Năsăud pentru a-mi ajuta, muncind, familia. Am continuat să învăț abia după ce surorile mele și-au făcut un rost în viață.

Timpurile moderne, cum spuneți Dvs., au afectat cadrul familial tradițional. Plecarea tineretului la orașe sau peste hotare a generat o îmbătrânire a satului. O parte a gospodăriilor, înfloritoare odinioară,

au rămas pustii. Unii dintre tinerii plecați din mediul lor familial au rătăcit drumul firesc al vieții. Alții, mai puțini, au plătit desprinderea de familie și de sat cu libertatea sau cu viața. Situația poate reveni la normal numai prin efectul unor măsuri concrete de revitalizare a satului.

– Să revenim la anii copilăriei Dumnevoastră. V-ați născut și ați crescut într-un cadru montan, cu adevărat de poveste. Care sunt primele amintiri, reprezentări ale lui Petrică Țaranu? Ce explicație are memorarea unor „situații aparte” din acei ani?

– Primele mele amintiri sunt legate de lărgirea orizontului de cunoaștere a mediului natural. Cu mama, cea care era tare mândră de feciorul ei, cutreieram pajiștile înflorite din munții Dornelor. Brândușa de primară, Ciuboțica cucului, Laleaua pestriță, Margareta, Săbioara, Arnica, Garofița de munte ș.a. au fost florile care mi-au desfătat ochii în copilărie. În vegetația luxuriantă a luncilor din Valea Liniștii descopeream numeroase cuiburi de rață sălbatică și de prepeliță. De fiecare dată mama îmi spunea că e mare păcat să calc pe flori și să pun mâna pe cuiburi. Mai spunea că noi, oamenii, avem datoria să ocrotim natura, să nu dăm cu piciorul în ceea ce a zămislit Dumnezeu. De la ea am înțeles că natura, în toată complexitatea ei, trebuie ocrotită. Tot timpul mi-am dedicat viața acestei cauze, a ocrotirii naturii. Așa se explică de ce numele meu este nominalizat, uneori, în literatura de specialitate și acest fapt mă onorează.

Moșica mea, în serile de primăvară, mă învăța să citesc în stele. Se știe că, în acele timpuri,

se găseau ceasuri numai la oamenii înstăriți. Noi aflam ora după poziția astrelor pe bolta cerească. De asemenea, „citeam” schimbarea vremii după direcția și viteza de propagare a vânturilor și a norilor. Crivățul, Bălărețul, Austru, Coșava, Vântul cel Mare, Zefirul ș.a. erau denumirile cu care eu, copil fiind, operam frecvent reușind să prognozez vremea cu o oarecare precizie. Tot cu moșica mea eram pe o culme de munte când, într-un apus de soare, am auzit pentru prima dată în viață balada *Miorița – cântecul din bătrâni*, cum i se spunea în acele timpuri. Mi s-a părut a fi un fel de *rugă*, era ceva dumnezeiesc, ceva care răscolea ecoul pădurilor și al depărtărilor. Balada *Miorița*, în interpretarea aceluia oier necunoscut mie, părea a fi un imn de slavă care umplea văile și văzduhurile Dornei.

În anii copilăriei, *odaia de curat* din casa părintească era o adevărată expoziție de artă populară. Era locul care, de fapt, mă atrăgea irezistibil. Ce se putea vedea expus în interiorul camerei nu era totul. În *lăzile de zestre* își treceau veacul numeroase elemente de costum popular de sărbătoare, colțare, ștergare, năfrâmi, macaturi ș.a. Uneori, descoperind locul de păstrare a cheii, mă furișam în interior și, după ce ocupam un loc comod pe unul dintre paturile garnisite cu perne și cultuce, toate fiind ornamentate în forme și culori deosebit de atrăgătoare, admiram la nesfârșit podoabele rafinatului simț artistic cu care mama și moșica erau hărăzite de Dumnezeu într-o viață repede trecătoare.

În anii celui de-al doilea război mondial multe dintre bijuteriile artei populare dornene, inclusiv cele

aflate în odaia noastră *de curat*, au fost jefuite de soldați ai armatelor aflate în conflict. Așa se explică de ce prețuirea mea față de arta populară m-a călăuzit o viață întreagă. Trebuie să știți că pe această temă am scris pagini întregi.

Nu pot uita, de asemenea, șezătorile, clăcile, horele...

– Ce au însemnat pentru Dumneavoastră anii când v-ați aflat la cârma localităților Gura Humorului și Vatra Dornei. Ce amintiri mai deosebite vă leagă de activitatea prestată atunci?

– În orașul Gura Humorului am funcționat ca primar timp de 10 ani. Oamenii m-au primit foarte bine, de fapt soția mea era localnică, iar eu, lucrând la Întreprinderea Minieră Suceava, mă stabilisem cu domiciliul în oraș de câțiva ani. La doar câteva zile de la instalarea mea în funcție, stând de vorbă, într-o ședință cu caracter de brainstorming, m-am interesat, printre altele, de resursele locale ale zonei și de posibilitățile de valorificare ale acestora.

Pe această cale am aflat că la Voroneț, undeva nu departe de mănăstire, se află un izvor miraculos prin efectele sale terapeutice. Discuția cu privire la acest aspect, deosebit de important, a avut loc într-o seară de decembrie, pe la orele 23. Am dispus să fie chemată o mașină de teren în care ne-am urcat și am plecat la fața locului. Am găsit doar o fântâniță înconjurată de o oază de iarbă verde, deși era un ger de peste –20 grade. A doua zi am început să dau curs demersurilor pentru finanțarea lucrărilor de cercetare geologică destinată descoperirii unor eventuale zăcăminte hidrominerale. Conducerea județului Suceava, cea care trebuia

să aprobe finanțarea și să asigure fondurile necesare, a fost suficient de receptivă la propunerea prezentată de mine.

Așa că, în decurs de un an de zile, s-au descoperit șase izvoare de apă minerală. Analizele de specialitate, efectuate de Institutul de Balneoclimatologie și Recuperare Medicală București și de Institutul de Izotopi Radioactivi din Cluj-Napoca, au atestat posibilitatea utilizării apei minerale în tratamente balneare, cu efecte dintre cele mai benefice, cu alte cuvinte – s-a statuat posibilitatea deschiderii celei de-a doua stațiuni balneoclimaterice din Bucovina: Stațiunea Balneoclimaterică Voroneț.

Din discuțiile preliminare, purtate cu specialiști în balneoclimatologie, a rezultat necesitatea amenajării unui parc de odihnă și tratament, destinat viitoarei stațiuni. Așa se explică de ce, pe un teren degradat de furia apelor râului Moldova, în suprafață de cca 22 hectare, s-a așternut pământ fertil (rezultat din lucrările de excavații la blocurile de locuit și la clădirile cu destinație social-culturală), pentru ca apoi să înceapă lucrările de plantare a puieților de arbori și arbuști. Astfel, în executarea lucrărilor necalificate, a fost antrenată majoritatea populației orașului.

La Vatra Dornei, în cele două legislaturi, am funcționat aproape 8 ani ca primar de oraș. Aici, pe lângă realizarea unor obiective de interes urbanistic, am pus accent pe restaurarea unor clădiri-monumente istorice sau de arhitectură. Un exemplu edificator în acest sens îl constituie aula din clădirea primăriei, cunoscută sub denumirea de *Sala oglinzilor*. Marea mea

satisfacție a fost când, la puțin timp după restaurare, în această sală au fost găzduite reuniuni la nivel național, altele cu caracter internațional. În septembrie 1994, de exemplu, la Vatra Dornei a avut loc Simpozionul internațional pe tema: *Limba română – mijloc de comunicare*. La această reuniune au participat delegații din 16 țări ale lumii. În primăvara anului 2004, tot în această sală, s-a desfășurat o importantă reuniune a Consiliului Mondial Român.

La biblioteca municipiului am instituționalizat un fond documentar, unde se adună documente de interes major pentru istoria zonei. Valorificându-se informațiile oferite de acest fond documentar, începând din anul 1995 s-au pus bazele redactării volumelor din monumentalul ciclu **Memoria Dornelor**.

La Vatra Dornei a fost organizată și prima ediție a Festivalului de obiceiuri și datini de Anul Nou. Nu pot să închei fără a aminti de cursurile internaționale de folclor, de răsunătoarele succese ale Ansamblului folcloric „Dorna dorului” pe scenele din răsăritul și apusul Europei, de faptul că importante reviste de cultură din România – *Astra* (Brașov), *Ateneu* (Bacău), *Cronica* (Iași) și *Tribuna* (Cluj) – aveau rezervate pagini întregi pentru activitatea de creație de la Vatra Dornei.

– Întotdeauna ați emanat optimism, echilibru, spirit tolerant, într-un cuvânt toate acestea ar însemna liniște (așa cum e și satul și în satul Dumneavoastră) – vă întreb însă cum, de unde, când au apărut în calea Dumneavoastră detractorii, pe care, așa cum zice inspirat prof. Aspozia Lungules-

cu, i-ați lăsat în urmă „acoperiți de hulă și dispreț”. De ce viața ne crează atâtea obstacole în cale?!

– Ca să răspund direct la întrebarea Dvs. trebuie să fac precizarea că, atunci când, uneori cu eforturi supraomenești, înregistram succese în viața și activitatea mea au apărut și detractorii. Studiile, doctoratul mai ales, au constituit motive de mare invidie, uneori din partea celor care trebuiau să mă încurajeze și să aprecieze efortul meu. Apoi activitatea publicistică și cea de autor de carte s-a aflat, la rândul ei, sub tirul unor lovituri, după ei lovituri de grație.

Totdeauna am avut de partea mea oamenii cinstiți, oamenii ale căror interese le serveam cu prețul unor mari sacrificii. În calitate de autor de carte am fost încurajat și susținut de mari personalități ale științei și culturii naționale. Ca dovadă, premiile conferite de prestigioase instituții de cultură din țară și de peste hotare, ordinele și medaliile decernate de statul român. Am pornit întotdeauna de la crezul vieții mele că, prin tot ce fac, trebuie să-mi servesc țara. Așa că detractorii au rămas în urmă *acoperiți de hulă și dispreț*. N-am știut ce-i răzbu-narea. Ca dovadă – câțiva dintre detractorii mei se află în paginile cărților editate de mine, prezentați obiectiv și în cuvinte cât se poate de frumoase. Nu vă deconspir un secret, ei sunt cunoscuți bine de comunitatea umană în care trăiesc și îmi desfășor activitatea.

– Povestiți-ne cea mai tulburătoare întâmplare din viața Dvs.

– În viața mea am asistat la numeroase întâmplări tulburătoare. Unele dintre ele mi-au marcat

ireversibil viața. Cu permisiunea Dvs. o să punctez doar două. Nu trecuse mult timp de când fusesem instalat primar în orașul Gura Humorului. Eram considerat unul dintre cei mai tineri primari din țară. Printre multe alte probleme mă confruntam cu o acută lipsă de spații pentru învățământul preșcolar, pentru orfelinatul de fete și chiar pentru învățământul general obligatoriu.

Zilnic tatonam posibilitățile de rezolvare a acestor probleme acute. Într-o seară târzie de la începutul lunii decembrie, cu un ger de aproape -30 grade, eu, acasă fiind, luam cina alături de familie, venise și mama de la Șaru Dornei. Am fost întrerupt brusc de un telefon nervos și foarte insistent. De la celălalt capăt al firului mi se spunea că pe o stradă lăaturalnică arde o casă și, din incendiu, au fost scoși trei copii mici; doi morți și unul, cel mijlociu, mai respira din când în când. M-am îmbrăcat repede, mașina sosise deja.

În fața casei, a ceea ce mai rămăsese din ea, zăceau întinși pe zăpadă în neființă cei trei feciori ai familiei crunt lovite de soartă. Masașele cu zăpadă și respirația artificială nu dăduse nici un rezultat, erau morți. Oamenii din jur, primăria, colegii de serviciu ai părinților au inițiat imediat acțiunea de strângere a fondurilor necesare înmormântării și refacerii casei. Nu mult după înmormântarea celor trei copii, alt incendiu, izbucnit în condiții similare: copiii, nesupravegheați, au dat foc la paietele de pe pat pentru a se încălzi și au curmat firul vieții altor doi copii mici. Mama lor, auzind despre tragedie, și-a pierdut mințile, tatăl acestora murise într-un

accident. Așa că organizarea funeraliilor a căzut în sarcina primăriei. A fost o înmormântare organizată după tradiția creștinească la care au participat mii de oameni, a fost una dureroasă și de neuitat.

– Care a fost cea mai luminoasă zi din câte le-ați trăit?

– În primăvară au început lucrările la clădirea unui complex preșcolar cu 360 de locuri, cel mai mare proiect din România acelor timpuri. Combinatul Minier “Suceava” a finanțat lucrarea la insistențele motivate ale primăriei. În ordine, a început să se lucreze la clădirea orfelinatului, la creșa cu 100 de locuri și la clădirea școlii generale cu 16 săli de clasă și laboratoare. Zilele în care s-au populat cu copii au fost printre cele mai luminoase din viața mea. În contextul dat, s-a înființat și căminul cu program săptămânal. Păstrez scrisorile de mulțumire ale copiilor orfani și ale părinților din orașul acelor timpuri.

– Aveți o atitudine aparte față de Basarabia și față de basarabeni. Mulți dintre intelectualii noștri au fost primiți cu ospitalitate deosebită în Dorne. Aveți prieteni de care vă leagă amintiri de neuitat. Cum explicați acest sentiment de condescendență care continuă ani și ani?

– Este adevărat, Basarabia și basarabeni sunt de când mă știu la inima mea. Am avut șansa să cunosc pe mulți dintre intelectualii Basarabiei. Primar la Vatra Dornei fiind, i-am avut ca oaspeți pe mulți intelectuali din Basarabia. La Chișinău, la Călărași și la Bălți am participat la reuniuni de mare interes științific, am vizitat instituții de cultură, am tipărit trei dintre cărțile

mele și am donat pentru diverse biblioteci un număr însemnat de exemplare. Trebuie să vă spun, la modul cel mai sincer, că în Basarabia, la Chișinău mai ales, m-am simțit între prieteni, parcă eram la mine acasă. Nu pot să uit ospitalitatea basarabeană, spiritul frățesc în relațiile reciproce și, de ce nu, conștiința apartenenței la spațiul și la cultura românească.

Am primit la Vatra Dornei numeroși oaspeți de pe pământul Basarabiei. Primari, cadre didactice și studenți, scriitori și oameni de știință și cultură, jurnaliști ș.a. au sosit la Vatra Dornei pentru schimburi de experiență sau în scopul cunoașterii particularităților, deloc puține, din această parte a țării. Ne-am străduit să fim tot atât de ospitalieri și să le oferim posibilitatea să intre în contact cu realitățile Dornelor.

În calitate de membru al Colegiului de redacție al revistei *Limba Română* din Chișinău, una dintre cele mai prestigioase din tot spațiul locuit de români, m-am străduit să public materiale care au avut ca scop informarea cititorilor despre ceea ce înseamnă cunoașterea adevărului despre satul românesc

din Dorne. La Chișinău am cunoscut fruntași ai culturii basarabene, am întâlnit savanți cu care am avut interesante discuții pe diverse teme, am cercetat în arhivele statului și m-am împrietenit cu oameni de seamă, prietenie care s-a dovedit a fi statornică și deosebit de benefică pentru slujirea cauzei românești. Țelurile comune, care au guvernat și guvernează prietenia dintre noi, explică, cred eu, durabilitatea și sentimentele de condescendență despre care vorbiți Dvs.

– Cum vedeți în contextul integrării europene perspectiva relațiilor dintre cele două maluri ale Prutului?

– La întrebarea Dvs. răspunsul este scurt și simplu : Vor fi aceleași relații frățești care se cuvin a fi statornicite între fiii aceluiași neam. Integrarea europeană nu înseamnă obturarea unor relații firești, din contră.

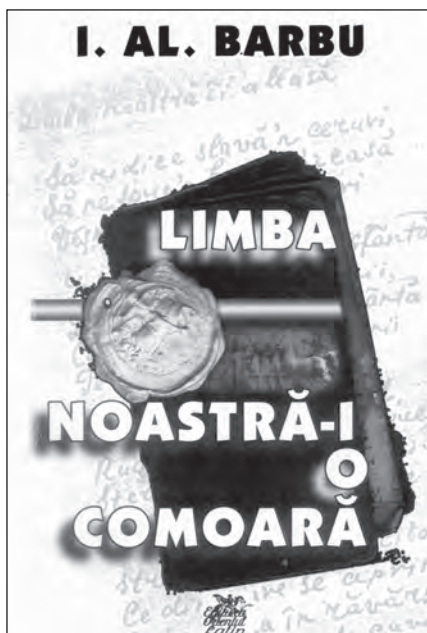
În pragul sărbătorilor de iarnă fiind, vă rog să-mi permiteți să transmit tuturor cititorilor revistei urarea de *Sărbători ferice!* și tradiționalul *La mulți ani!*

Noiembrie, 2004
Chișinău – Vatra Dornei

Ion CIOCANU

CU CREIONUL ÎN MÂNĂ...

Alcătuită din tablete la prima vedere simple, în care autorul explică pe scurt sensul, ortografierea, alteori – și efectul unor cuvinte ori expresii românești, cartea **Limba noastră-i o comoară** îl recomandă pe I. Al. Barbu din Brașov ca pe un cultivator asiduu, pe alocuri – subtil, al limbii române. Apărută la Editura Orientul Latin în 2004, ea trebuie citită de cele mai diferite categorii de cetățeni. Autorul nu constată numai o seamă de greșeli de sens, de ortografiere, de potrivire sau de nepotrivire a cuvintelor în diferite contexte, dar meditează și asupra mecanismului nașterii acestora, face incursiuni pertinente în istoria cuvântului / expresiei (origine, evoluție, arie de răspândire), propune soluții concrete, bine argumentate, unele – ingenios formulate, deci lesne memorabile – de evitare a greșelilor luate în dezbateri. Cartea se lasă parcursă cu ușurință, grație stilului de conversație liberă cu destinatarul ei, ironiei și umorului care nu-l părăsesc pe autor nici în situațiile complicate, când – pentru a apăra un adevăr – se pomenește nevoit să riposteze drastic academicianului Alexandru Graur sau – mai des – autorilor de dicționare explicative, inclusiv celor ai **Dicționa-**

rului explicativ al limbii române, în cazul în care și aceștia confundă „geanta” cu... „janta”.

Deși nu toate microeseurile dlui I. Al. Barbu sunt la fel de consistente sub aspect lingvistic, ca material de gândire pentru doritorii de a se iniția temeinic în etimologia, ortografia sau ortoepia cuvintelor și expresiilor abordate, în carte nu sunt pagini care n-ar prezenta interes ori care nu s-ar preta unor cugetări aprofundate asupra subiectelor luate în discuție. Parțial reluate, ideile și exemplele (în *Regimul lui «care»* și în *Un simplu «pe»*, de pildă) nu fac decât să ne întărească certitudinea competenței autorului în problemele atinse. Subiectele care nu atestă vreo noutate (*Și totuși, profesór, Dublarea unor sunete / litere în limba română, Scrierea unor cuvinte separat și împreună, A servi*

și a deservi ș.a.) sunt desfășurate cu o alertețe cuceritoare și denotă o atitudine auctorială întemeiată pe opinii personale, deosebite de cele formulate anterior de alți lingviști, inclusiv de somități. Nimic nou sau complicat în microeseul *În acord și-n dezacord*, de exemplu, dar textul acestuia se lasă citit cu atenție, stilul oral / colocvial și replica dată academicianului Graur, concluzia căutată – și găsită! – angajându-ne firesc în elaborarea ei, propoziția de încheiere având un ușor aer de maximă, exprimând siguranță, dar și o anumită violență a modului în care e formulată, conlucrează la nașterea unei tablete meritorii.

La fel se întâmplă în *Stricătorii de limbă, Regimul lui «care», Întâi și întâia, «Or» și «ori» – conjuncții diferite, «Din» și «dintre»* și în alte microeseuri pe care ar fi păcat să nu le citim, chiar dacă am mai lecturat – și poate nu o singură dată, nu la un singur autor – texte bazate pe discutarea problemelor abordate – acum – de I. Al. Barbu.

Partea cea mai interesantă și mai bogată în material lingvistic rar pus în discuție de către cultivatorii limbii române o constituie tabletele *O inconsecvență: convoacă, dar... revocă, Accent liber, dar nu după placul fiecăruia!, Proces-verbal, dar de ce îl scriem?, A selecta și a selecționa, dar mai întâi a alege, A rămâne pe jantă, De la contor la tejghea, Filozofia «filosofiei», Standardizarea limbajului, Limbajul tinerilor, Familia lexicală, Antepunerea articolului hotărât «lui», Scrisul ilizibil* și altele. Aici I. Al. Barbu do-

vedește cunoștințe temeinice și un simț al limbii de o finețe admirabilă, strălucește prin arta de a selecta exemple incitante și probante și de a le analiza sub unghiuri variate, unele surprinzătoare. „Deși tehnicile moderne de comunicare prin mijloace video sunt tot mai multe și mai perfecționate, efect al revoluției tehnico-științifice contemporane, *scrisul de mână* rămâne, în continuare, modalitatea cea mai răspândită, mai eficientă și mai temeinică prin care ne transmitem mesaje, cunoștințe, informații, gânduri” – astfel își începe autorul tableta *Scrisul ilizibil*, axat pe problema – nu, n-am greșit; citiți, ca să vă convingeți o dată în plus, că *scrisul de mână* deja a devenit o problemă! – așternerii pe hârtie a mesajelor noastre într-o formă caligrafică și corectă. „Există și astăzi în programa de învățământ pentru clasele primare (și cea a liceelor pedagogice) ore speciale de caligrafie”, notează I. Al. Barbu, dar... „din păcate, – observă el în continuare, – ceea ce (și cât) se deprinde în patru ani, se pierde în următorii... Procesul (de) formării scrisului se accentuează în ciclurile superioare de învățământ, ajungându-se la scrisul rapid, cu performanțe de viteză – un fel de stenografie *sui generis*. Atâta timp cât «caietul autograf» de elev sau student rămâne în folosință proprie, nu-i nici o problemă. Doar riscul personal de a nu-și mai putea descifra notițele! Consecințele neplăcute apar însă în momentul în care manuscrisul dezordonat, inestetice și ilizibil (acest mod de a scrie

le servește unora drept acoperire pentru necunoașterea regulilor de ortografie și punctuație!) ajunge – sub formă de cerere, memoriu, informare, rețetă, manuscris pentru dactilografe ș.a. – sub ochii altora, obligați să-l descifreze. Chinul de pe lume!”

Așa se întâmplă când elevii, studenții și alte categorii de oameni mai scriu – rapid, cu abrevieri, cu omisiuni de text, fără semne de punctuație –, dar cum e când aceștia lucrează direct la calculatoare, nu migălesc cuvintele, propozițiile, frazele? Ce fel de cultură a limbii își educă ei? Aceasta e *problema* pusă de I. Al. Barbu aici și reluată în „P.S. final”, tabletă șocantă prin spusele unui profesor universitar „de modă veche”: „Le-am cerut studenților mei să scoată caietele, sau o foaie de hârtie, și să noteze ceea ce le voi spune, că este foarte important de știut”, la care un lider ad hoc s-a ridicat și i-a spus: „Domnule profesor, nu avem cu ce scrie. Calculatoarele ne sunt acasă. Încă nu avem din acelea performante, cât o servietă diplomat!”

Atare situații încep să devină frecvente. Îngrijorarea e a tuturor, în primul rând a cultivatorilor limbii. O exprimă și I. Al. Barbu: „Prea bine! A trecut vremea doinitului pe ciglău (?!). Altele sunt ritmurile, repezite, de astăzi. Dar ce te faci când e pană de curent? Nu se poate! Ba se poate, s-a întâmplat și în inegalabila Americă, și nu pentru câteva minute, pentru câteva ore, chiar multe. În atare situații, recunosc – de excepție, *murim*, adică

nu mai comunicăm în scris?! Nu mai facem adunări, scăderi, înmulțiri și împărțiri (operații aritmetice simple), nu mai scriem un anunț simplu, lipit pe ușă: „Am plecat pe Lună. Căutați-ne după ce se repară pana de curent”. Dar cine să scrie «biletul», dacă bunicul / bunica nu-i acasă? În cazul, rarism, când mai stau copiii și nepoții cu bunicii...”.

După toate – concluzia, poanta: „Ne vom uita și limba?! Ar însemna să nu mai existăm spiritual. Doar fizic, rătăcitori prin lumea largă! Și prin spațiile siderale!”.

Tabletele din care am citat la urmă par să se alimenteze din domeniul fantasticului. Dar parcă nu vi s-a întâmplat și dumneavoastră, dragi cititori, la lectura vreunui manuscris cules la calculator, să auziți că acesta, calculatorul, ar fi de vină că trece greșit cuvintele dintr-un rând în altul, că în loc de o literă culege un semn oarecare, lipsit de orice noimă, ș.a.m.d.? În atare cazuri ne vine să strigăm să se audă pe întreg mapamondul: „Dar scrieți de mână: îngrijit, citeț, ordonat, corect, fără abrevieri inutile și neapărat cu toate semnele diacritice și de punctuație! Numai după aceasta calculatorul vă va da ascultare!”. Aname scrisul de mână, citeț și corect sub toate aspectele, este baza cultivării limbii fiecărui om la orice etapă a vieții, îndeosebi în copilărie.

Nu e cazul să zăbovim atât de amănunțit asupra tuturor tabletelor incluse în cartea **Limba noastră-i o comoară** de I. Al. Barbu. Ne alinăm cu gândul că și din cele consemnate

până aici s-a înțeles că suntem în fața unei lucrări utile.

Dar nu ne-am face onest datoria de recenzenț dacã am lãsa fãrã atenția cuvenitã erorile datorate poate nu autorului, ci, în ultimã instanță... cui oare?

Chiar în poezia lui Alexei Mateevici, cu care se deschide cartea, citim versul al treilea – „Salbã scumpã de odoare”. De ce aceastã „variantã”? În toate edițiile de prestigiu versul al treilea al primei strofe e „Un șirag de piatrã rarã”. Ce s-a întâmplat de a ajuns în carte un vers adãugat variantei inițiale a poeziei, dar rebutat de autorul însuși, care printr-un rând de puncte a restabilit versul „Un șirag de piatrã rarã”?

Versul al doilea din strofa a treia e „Doina dõrurilor noastre”. De ce dl I. Al. Barbu scrie „Doina dõrurilor noastre”?

La p. 19 ne sfãtuie bine, dar nițel neîngrijit: „Va trebui sã includem în categoria acordurilor tolerabile și pe *cele* de tipul *celor* semnalate aici, adicã *cele...*” (sublinierile ne aparțin. – I.C.). Or, mai ales într-o carte de cultivare a limbii o astfel de reluare a unuia și aceluiași cuvânt este inadmisibilã.

„...În context, substantivul *linia* trebuie sã fie urmat de un numeral (de preferință ordinal, de vreme ce se spune, în continuarea seriei, *linia a doua, a treia* etc.), și nu de un adjectiv nehotãrât (una)”. Am citat din pagina 21, deoarece în carte lipsește virgula înaintea conjuncției și, care în acest context nu mai e copulativã, ci exprimã o puternicã notã adversativã...

Autorul scrie „spre a atrage mai bine atenția asupra ei” (p. 22). A cui atenție? Înțelegem cã e vorba de atenția cititorului, dar e normal sã spunem acest lucru în text: atragem atenția cititorului asupra greșelii întâlnite des în vorbirea și în scrierea unor persoane...

Când se ia între paranteze o propoziție întreagã, apare la sfârșit, în nenumãrate pagini, începând cu a 25-a, semnul de punctuație *parantezã urmatã de punct* –). – ca și cum acest semn de punctuație s-ar folosi numai pentru o parte a propoziției. Or, una e sã scrii: „Nu ne oprim la toate cazurile de aceastã naturã (la unul am fãcut referință anterior)”, și cu totul alta e sã așterni pe hãrtie – nu de-a dreptul la calculator! – enunțul: (Nu ne oprim aici la prea mult disputatul nume hiperintelectualizat Mureșianu.) În primul caz folosim paranteza urmatã de punct, în cel de-al doilea – punctul urmat de parantezã.

În repetate rânduri este folositã forma „atari” (la plural). Dacã se sfideazã *toate* indicațiile, inclusiv cea din ediția a doua a **Dicționarului explicativ al limbii române**, cã adjectivul *atare* înseamnã „astfel de...; asemenea” și e invariabil (p. 67), este necesar ca autorul sã argumenteze – în vreo tabletã aparte – de ce întrebuițeazã forma „atari”. În caz contrar, noi vom continua sã rostim și sã scriem *atare*, dupã cum recomandã și **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (p. 42).

Cum se face cã la p. 38 verbul *a crea* la persoana a treia singular

e ortografiat „crează”, iar la p. 39 – „creează”?

La p. 44 se vorbește despre un numeral „interativ”, iar la 45 apare „aceiași numeral iterativ”, de data aceasta fără litera *n*.

Nu ne oprim la toate „chițibușurile” sau „flecuştețele” de acest soi, dar cel puțin propoziția „Este vorba, deci, de comoditatea celui care transcrie; *s-au* ca să fiu mai îngăduitor, de spiritul *său* de economie” de la p. 51 ar putea fi corectată și de un elev, acesta scriind corect conjuncția *sau*, punând virgula înainte de cuvintele autorului (ca să fiu mai îngăduitor) și cugetând serios asupra pronumelui *său*, care necesită să fie înlocuit cu *lui*, deoarece nu se referă la subiectul propoziției.

Ar putea fi corectată... Am corectat deci întreaga carte: în loc de „latinescu” (p. 59) am scris *latinescul*; în loc de „așa numitele” (p. 60) am ortografiat *așa-numitele*; în loc de „din veac, în veac” (p. 62) am lăsat, fără virgula de prisos, *din veac în veac*; de câte ori au fost folosite

cuvintele „cât și” fără a fi utilizat în aceeași propoziție cuvântul *atât*, cu care acestea s-ar corela, le-am șters ușurel etc. Dar e o carte de cultivare a limbii, și e imperios ca ea să arate impecabil. Ori poate că, posedând bine arta ironiei și a umorului, autorul a lăsat în mod conștient prea multe alte greșeli de aceeași natură, deci lesne corijabile, pentru a ne antrena astfel cât mai activ pe noi, cititorii cărții, în scrierea corectă a limbii române?

Fie că aceasta a fost intenția autorului, fie că greșelile observate de noi au fost comise din grabă, din neatenție ori din altă cauză, cartea **Limba noastră-i o comoară** prezintă interes, este instructivă și merită să fie citită cu creionul în mână de cât mai multă lume, în special de oameni care au răbdarea și cunoștințele necesare pentru a o corecta pe ici-colo și a se dovedi – la propriu, nu numai la figurat – coautori ai acestei noi lucrări de cultivare a limbii române.

Claudia PARTOLE

NEOLOGISMUL ÎN CREAȚIA LUI EMINESCU

Deseori îmi amintesc de visul pe care l-am avut odată în ajunul zilei ce consemnează venirea în această lume a Luceafărului poeziei românești. Se făcea că văd o mulțime de copii porniți undeva în necunoscut. M-am întrebat cum se întreabă în vis: *unde s-au pornit cu toții și nu cumva sunt orfani?* Și mi s-a răspuns: *Nu sunt orfani, pentru că sunt copiii lui Eminescu...*

Mi s-a părut semnificativ mesajul oniric. În același timp rămân conștientă și de faptul că Tatăl ce-lesc ne ajută, ne ocrotește, dar mai e nevoie să îngrijim și noi de ființa noastră. Să fim urmașii marelui poet și, în același timp, continuatori fideli ai lucrării de îmbogățire a zestrei moștenită de la El – prin graiul ce ne-a fost hărăzit...

Ca pe o împlinire a visului meu concep lucrarea distinsului filolog – Nicolae Corlăteanu, academician, Om Emerit în Științe. Laureat al Premiului de Stat și, mai ales, unul dintre cei mai dragi profesori universitari pe care i-am avut... **Neologismul în opera eminesciană** – astfel și-a intitulat dumnealui studiul, unul care constituie realizarea unui gând mai vechi al dlui academician, el

însuși mărturisind: *Aflându-mă încă pe băncile Liceului „Al. Donici” din Chișinău (anii 1927-1934), iar apoi ale Universității cernăuțene (1934-1940), m-a preocupat mereu ideea cercetării operei marelui nostru poet. Îmi dădeam bine seama de profunzimea ideilor filozofice, de măiestria genială în procesul de perfecționare și dezvoltare a limbii noastre literare prin mijlocirea operei eminesciene... Și într-adevăr, în activitatea de o viață dl Corlăteanu ajunge a-și atinge scopul evidențind sporirea expresivității românei literare atât prin cuvintele cu caracter neologic, care apar în special în poezia, proza și ziaristica lui Eminescu, cât și prin reînvierea multor expresii autohtone.*

După mine este o lucrare de mare valoare, pe care mi-aș fi dorit mult s-o studiez și eu în școală și la facultate, de aceea zic: e mare păcat ca o asemenea carte să apară cu un tiraj de doar 120 de exemplare. E și în acest sens o carte rară! Dar pentru a-i releva valoarea, voi face o trecere în revistă, spicuind din aproape fiecare secvență câte o frază, un gând, o expresie aforistică prin care, sper, voi spune mai mult, cuvintele autorului servindu-mi drept argument...

Scriitorul italian Edmondo de Amicis considera că: „diferența dintre limba vorbită și cea scrisă ne reamintește deosebirea dintre fugă și un mers liniștit... Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcționând în toate sferile de activitate umană în entitatea etnică

respectivă...”. Adevărații cititori ai acestei forme sublimate a latinei orientale – limba română literară, au fost muntenii: I. Heliade Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii: C. Negruzzi, Gh. Asachi, V. Alecsandri, Al. Mateevici, ardelenii: A. Mureșan, Gh. Barițiu ș.a. I. Heliade Rădulescu scria: „Noi nu împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră (latina) moștenire și de la surorile noastre, limbile romanice apusene, partea ce ni se cuvine...”. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de utilizare a mijloacelor expresive. Se consideră, pe drept cuvânt, că Eminescu citea mereu cărțile înaintașilor săi, meditănd asupra fiecărui cuvânt folosit...

Limba literară constituie o formă structurală de rang superior, cu răspândire teritorială și socială mai mare, exprimând în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gândurilor și sentimentelor vorbitorilor unei limbi.

Nu se poate nega adevărul istoric că noi, moldovenii din Basarabia – ca și din Moldova istorică –, vorbim „moldovenește”, cântăm cântece, spunem povești moldovenești. Sunt creații seculare ale poporului. În ceea ce privește limba literară, limba model de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifice, în documente, este limba română, formată de veacuri, mai ales în perioada clasicilor... În perioadele secolelor XVII-XIX au fost publicate traduceri, dicționare, gramatici, studii de istorie. În acest

mod româna își consolida tot mai mult caracterul de limbă literară a tuturor românilor...

Titu Maiorescu afirma: „Literatura poetică română va începe secolul al XX-lea sub auspiciile geniului și forma limbii naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi”. Continuând această idee, N. Iorga făcea următoarea precizare: „Schimbarea cea mare, care se întrupează în Eminescu... E unul din momentele acelea fericite, cu unul dintre oamenii predestinați, care rezumă o literatură și o îndreaptă aruncând puternice lumini către viitor, deschizând drumuri și mai departe generațiilor care vor veni pe urmă”. M. Sadoveanu a căutat să pătrundă în însăși esența creației eminesciene, afirmând că „oamenii lui vechi, care-i hrăneau arta, erau băștinași din veac, de la Burebista și Deceneu, cei pe care-i vedem în lanțuri de orbi pe Columna lui Traian...”.

Tudor Arghezi îl considera pe Eminescu drept un mare „descălcător al poeziei”, un „Beethoven al graiului românesc...”. O. Goga spunea, pe bună dreptate, că „rar ca un munte uriaș să se înalțe abrupt dintr-un șes”. G. Călinescu sublinia că „Eminescu a căutat să scoată fărăme din toate provinciile, împrumutând moldovenisme, ardelenisme sau muntenisme, fără deosebire, cu scopul de a mări capacitățile de expresie și de orchestrație pentru a crea o limbă literară națională”.

Mai mult poate decât oriunde

se cere studierea operei eminesciene la noi, în Basarabia, urmând-o ca pe un adevărat fir al Ariadnei... Eminescu își dădea perfect de bine seama că în cursul istoriei multisekulare nu putea să nu aibă loc o întrepătrundere reciprocă a limbilor. În operele sale M. Eminescu scotea în evidență mereu toate aceste contacte istorice...

În versurile sale neologismele erau limitate la strictul necesar. Unul dintre meritele principale ale lui Eminescu a fost și rămâne sesizarea prefacerilor privind dezvoltarea limbii române literare.

Ceea ce am reprodus eu sunt doar frazele care m-au impresionat în mod deosebit, dar este curios și interesant să urmărești felul cum a cercetat autorul lucrării *poeziile, proza și publicistica eminesciană*,

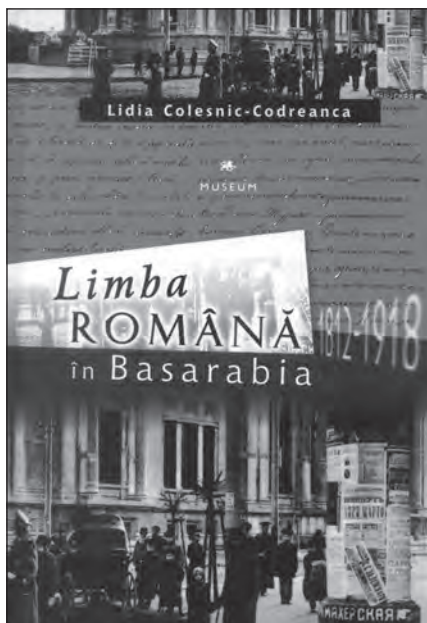
analizând din punct de vedere al sensului și al valorii artistice o bună parte din formele retorice eminesciene. Este o muncă de ani de zile și o dăruire de care e în stare doar un îndrăgostit de limba ce i-a dat-o Dumnezeu. Dar ce mare păcat e (ajung a mă repeta!) că lucrarea, adresată *unui public larg, în general tuturor celor care se interesează de problemele limbii, de importanța ei în societatea contemporană*, va ajunge la foarte puțină lume. Din acest motiv o prezint cititorilor revistei *Limba Română*. Astfel exprimând încă o dată recunoștința pentru lecțiile unice și de neuitat, oferite mie, dar și altora, de către multstimatul profesor universitar Nicolae Corlăteanu. Multă sănătate îi doresc Învățătorului și – inspirație!

Rita RĂILEANU

LIMBA ROMÂNĂ ÎN BASARABIA (1812-1918)

Remarcăm chiar de la începutul referințelor noastre că volumul **Limba română în Basarabia (1812-1918)** de Lidia Colesnic-Codreanca (Editura Museum, Chișinău, 2003) este o realizare importantă în domeniul sociolingvisticii. Autoarea încearcă, pe bază de materiale documentare, o descriere fidelă și lucidă a situației lingvistice din Basarabia anilor 1812-1918, ordonând *în măsura posibilităților faptele de limbă ale acelei perioade...* (p. 10). Buna pregătire filologică, completată de un spirit tenace, i-a permis autoarei selectarea unor date relevante. Toate acestea conferă lucrării caracterul unei analize pertinente, în care se contopesc, sintetic, rigoarea științifică, argumentația logică, solidă și convingătoare, vastitatea informației înlesnind accesul spre o înțelegere reală a perioadei *de apogeu a politicii imperiale de asimilare lingvistică și culturală a românilor basarabeni* (p. 18). În același timp lucrarea este un demers științific, util sub aspectul prezentării materialelor de arhivă, încât i se poate atribui calitatea de *multum in parvo*.

În capitolul I, intitulat *Cadrul sociocultural al funcționării limbii române în Basarabia în anii 1812-1918* (p. 15-20), autoarea pornește

de la o interpretare realistă a fenomenului *bilingvism neutru sau funcțional* (p. 16), proiectează câteva concepte deosebit de relevante și actuale ale *situației diglosice* (p. 19).

Astfel, o dominantă a perioadei date este chestiunea utilizării glotonimului *limbă română / moldovenească* în materialele de arhivă din Basarabia (1812-1919) (p. 20-25).

Capitolul doi pune în evidență și o altă particularitate a acestei perioade – *Limba română în școala basarabeană* (p. 25-38), inserând și pledoaria pentru cunoașterea rolului școlii din partea stângă a Prutului în păstrarea și propagarea limbii române ca izvor al desăvârșirii noastre în spiritul idealurilor neamului românesc.

În acest capitol e de remarcat paragraful *Funcționarea limbii române în școala elementară*, în care se demonstrează că *de la bun*

început autoritățile ruse urmăreau ca prin metodele învățământului elementar să favorizeze însușirea limbii ruse de către populația autohtonă a Basarabiei și nicidecum a limbii naționale... (p. 29).

Regretabil este, precizează Lidia Colesnic-Codreanca, că repercusiunile limbii secunde (i se mai spune și limbă privilegiată) asupra limbii materne se atestă mai ales atunci când presiunea socială a limbii secunde este puternică și vorbitorii sunt permanent etalați cu imigranții sau cu grupurile minoritare sau dominante (p. 68).

Bună cunoscătoare a acelei perioade istorice, autoarea sesizează cu precizie problemele epocii respective, vorbind, în capitolul III, despre *Starea degradată a Limbii române în Basarabia anilor 1812-1918* (p. 67-80). Cele 3 paragrafe ale ultimului capitol – *Generalități privind consecințele contactului lingvistic român-rus din anii 1812-1918* (p. 67-71); *Limba gramaticilor românești editate la Chișinău și Sankt Petersburg în anii 1812-1918* (p. 21-80); *Aspecte ale interferenței lingvistice în dicționarele ruso-române din Basarabia (1812-*

1918) (p. 80-95) – relevă adevăruri deosebit de instructive pentru învățământul de toate gradele. Se cuvine să amintim, în acest sens, câteva titluri de manuale pe care le menționează și autoarea lucrării: *Gramatică Russască și Rumânească* de Ștefan Margela (1827, Sankt Petersburg); *Íř-Íđ-ńřííł đđřáćéú ářěřóı-ěěăřăñęíé äđřěěřńćęć* de Iacob Ghinculov (1840, Sankt Petersburg); *Cursulu primitivu de limba rumână* (1865, Chișinău) ș.a.

Această apariție editorială reprezintă un construct exegetic, întemeiat pe baza documentelor de arhivă, dar și un sprijin substanțial acordat celor ce doresc să cunoască mai bine istoria limbii noastre.

În perspectiva reconsiderării metodelor clasice de cercetare a materialelor istorice, descoperim, în spațiul lucrării **Limba română în Basarabia (1812-1918)**, noi soluții practice de investigare.

Menționăm și densitatea studiului, inventivitatea și capacitatea doctorului în filologie Lidia Colesnic-Codreanca de a explora materialul factologic (vezi – Anexe, p. 125-151) prin cele mai eficiente tehnici.

CONCURSUL „MOȘTENIRE” (ediția a douăsprezecea)

**organizat din inițiativa
Alianței pentru Sprijinirea Basarabiei
cu sediul la Paris, Franța**

Stimați și iubiți frați!
Dragi tineri!

Lansând cea de-a 12-a ediție a concursului „Moștenire” ținem să facem cunoscut tinerilor, și nu numai lor, sprijinul pe care românii aflați în diferite țări din Occident l-au acordat, an de an, organizării și bune desfășurări la Chișinău a acestui concurs. Frații noștri români (ardeleni, bănățeni, munteni, olteni, moldoveni, macedoneni ș.a.) cunoscând tragedia națională prin care au trecut basarabienii în cei cca. 150 de ani de ocupație străină (1812-1918 și 1944-1989) au conștientizat necesitatea inițierii unor acțiuni culturale, concretizate în concursuri anuale cu teme din istoria românilor și istoria literaturii române.

Acum, la scurgerea a 12 ani, nu putem decât să le exprimăm sentimentele noastre de grațitudine, conștienți că și ei se află departe de țară din motive datorate tot unui destin istoric vitreg. Fapta lor constituie, în același timp, o lecție vie despre identitatea și unitatea neamului românesc în spațiul cântat de poetul nostru național Mihai Eminescu: „De la Nistru pân'la Tisa...”.

Cu aceste gânduri lansăm ediția a 12-a a concursului „Moștenire” la care vă invităm să participați activ.

Acest concurs este destinat elevilor din clasele superioare ale liceelor și ale celorlalte școli echivalente din Republica Moldova și din Ucraina. Se vor acorda următoarele premii și distincții pe cele două secțiuni: a) Istoria românilor; b) Istoria literaturii române:

Premiul I, în valoare de 200 dolari – pentru fiecare din cele două secțiuni;
Premiul II, în valoare de 150 dolari – pentru fiecare din cele două secțiuni;
Premiul III, în valoare de 100 dolari – pentru fiecare din cele două secțiuni;
Mențiuni: 5 mențiuni a câte 50 dolari, pentru fiecare din cele două secțiuni.

De remarcat că pentru prima oară în istoria concursului „Moștenire” toți participanții care vor fi promovați în etapa a doua (în afara celor 17 câștigători ai distincțiilor anunțate mai sus) vor beneficia de premii de încurajare în valoare de 300 lei fiecare. Această susținere generoasă va fi acordată celor pasionați de istoria și de literatura română de către dl Valeriu Cosarciuc, deputat în Parlamentul Republicii Moldova din partea fracțiunii „Alianța Moldova Noastră”.

Îndemnăm cu această ocazie și pe alți oameni din țară și de peste hotare să susțină mișcarea de renaștere spirituală a tinerei generații.

Un premiu special, în valoare de 100 dolari, pentru cea mai originală lucrare la literatura română, a instituit distinsul om de cultură dl Toma Istrati, România.

Toți premianții, precum și cei răsplătiți cu mențiuni, vor primi în dar cărți. Pentru elevii din Ucraina se prevede rambursarea cheltuielilor de transport.

Subiectele pentru concurs, termenele în care se va desfășura concursul și alte chestiuni de acest gen rămân în grija Comitetului Organizatoric de la Chișinău.

**Cu alese sentimente frățești,
Alianța pentru Sprijinirea Basarabiei
Președinte, Eugen HOLBAN**

SUBIECTE LA ISTORIE:

1. Continuitatea poporului român în așa-zisa „epocă întunecată”.
2. Geneza vieții orășenești în spațiul românesc intra- și extra-carpatic: studiu comparativ.
3. Studiu de caz: Tratatul moldo-polon din anul 1499 (premise, conținut, consecințe).
4. Ștefan cel Mare și Sfântul Munte Athos.
5. Ideea unității românești în timpul Revoluției din 1848-1849.
6. Problema Basarabiei la Congreșele de pace de la Paris (1856) și Berlin (1878).
7. Învățământul național în Principatele Române în prima jumătate a veacului al XIX-lea.
8. Sfatul Țării: între adevăr istoric și interpretări tendențioase.
9. Învățământul istoric național reflectat în presa oficială din Republica Moldova (2001-2005).
10. Învățământul istoric național reflectat în presa neoficială din Republica Moldova (2001-2005).

SUBIECTE LA LITERATURA ROMÂNĂ:

1. Interesul pentru folclor în perioada contemporană (studii, articole, culegeri).
2. Texte religioase din secolul al XVIII-lea – monumente de limbă, cultură și literatură.
3. Spirit critic și ideal etic în fabulistica lui Al. Donici și Gr. Alexandrescu.
4. Opera lui Vasile Alecsandri în orizontul de așteptare al tânărului cititor.
5. „Dorul de absolut” în opera lui Goethe, Novalis și Eminescu.
6. Jovialitate și ludic în opera lui Ion Creangă.
7. Minunile lumii și fascinația cunoașterii în lirica lui Lucian Blaga.
8. Rolul creației lui Grigore Vieru în formarea personalității tânărului contemporan.
9. Funcția artistică a obiceiului popular în proza lui Liviu Rebreanu și Dumitru Matcovschi.
10. Tipologia romanului românesc contemporan.

CONDIȚIILE CONCURSULUI:

Participanții vor prezenta lucrările în volum de 15-20 de pagini dactilografiate la două intervale sau scoase la imprimantă, cu spațierea și mărimea caracterelor respective sau scrise citeț în caiet.

Lucrările vor fi expediate pe adresa redacției săptămânalului *Literatura și arta*: str. Sfatul Țării, nr. 2, cod poștal 2009, or. Chișinău, până la 10 martie 2005. Pe plic se va indica: Pentru Concursul „Moștenire”, secțiunea și numărul temei. La concurs vor fi admise lucrările consacrate unei sigure teme de la secțiunea dată.

Pentru etapa a doua vor fi invitați autorii celor mai bune lucrări. Discuțiile vor avea loc cu precădere pe baza temelor propuse.

Cerințele față de perfectarea lucrărilor:

1. Pe foaia de titlu se va indica:
 - a) Concursul „Moștenire”;
 - b) Secțiunea, numărul temei și tema;
 - c) Numele, prenumele, instituția de învățământ, clasa și adresa completă a autorului;
2. Lista literaturii consultate (monografii, studii, articole etc.) se va anexa la sfârșitul lucrării.

La concurs sunt invitați să participe elevii gimnaziilor, liceelor, colegiilor.

Rezultatele concursului vor fi anunțate în presă.

Relații la telefon: 21.02.12, dna Raisa Ciobanu.

Vasile MELNIC

1934-2004

Știința filologică din Republica Moldova a suferit o pierdere grea: în dimineața zilei de 28 noiembrie a plecat dintre cei vii profesorul universitar doctor Vasile Melnic, specialist notoriu în domeniul dialectologiei și geografiei lingvistice, slujitor neobosit al adevărului științific despre limba română și istoria neamului românesc.

S-a născut la 15 septembrie 1934, în comuna Bulboci, jud. Soroca (România), în familia Agripinei și a lui Teodor Melnic. După absolvirea Școlii medii de cultură generală din s. Nădușita, Drochia, se înscrie (în 1952) la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, unde decide să se consacre studierii limbii române. După absolvirea facultății (1957) este repartizat la Academia de Științe a Moldovei, sectorul Dialectologie și Fonetica Experimentală, condus de acad. Rajmund Piotrowski. Au urmat ani mulți de cercetări pe teren, de muncă asupra sistematizării materialului dialectal în vederea publicării **Atlasului lingvistic (AL)** în două volume (Chișinău, 1968-1973). Figurează, în calitate de anchetator, pe foaia de titlu a **Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia. Nordul Bucovinei. Transnistria** (Chișinău, 1998-2003). Este autorul monografiei **Elemente de morfologie dialectală** (Chișinău, 1977). În anul 1980 i se decernează *Premiul întâi* al Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei pentru participarea la alcătuirea **AL**. A editat culegerea de studii **Scriitorul în fața lim-**

bii literare (1985) și antologia de texte dedicate limbii române **Comoara** (1986). În anul 1995 publică volumele selective **Cugetări eminesciene** și **Comoara înțelepciunii latine**.

Începând cu anul 1986 dl Vasile Melnic muncește asiduu în direcția reglementării terminologiei medicale, exercitând, concomitent, și funcția de șef al Catedrei Limba Latină și Terminologie Medicală a Universității de Stat de Medicină „Nicolae Testemițeanu” din Chișinău.

S-a remarcat în calitate de promotor neobosit al graiului străbun, fiind membru al Consiliilor științifice ale Departamentului de Stat al Limbilor, Centrului Național de Terminologie, Casei Limbii Române, Comisiei pentru supravegherea funcționării limbii de stat, membru al Colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Profesorul Vasile Melnic a fost un mare patriot, scriind și publicând într-un șir de reviste (*Limba Română, Revista de lingvistică și știință literară, Literatura și arta, Făclia* etc.) mai multe studii și articole despre situația lingvistică din Republica Moldova incluse ulterior în cărțile **Mândria și speranța noastră** (1999) și **Dar făcut de Dumnezeu – materna** (2003).

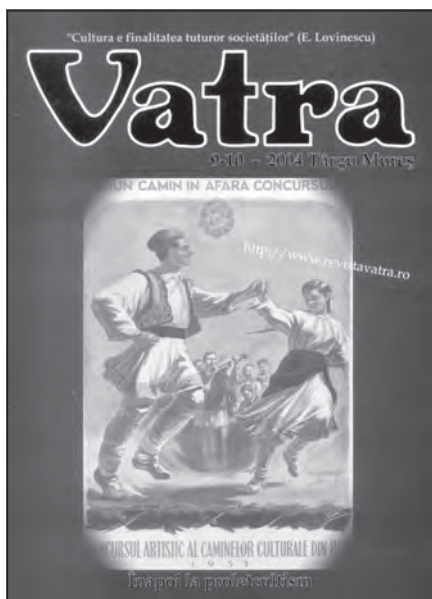
Ne despărțim de Vasile Melnic cu tristețe și profundă recunoștință pentru tot ceea ce a făcut regretatul om de știință întru „creșterea limbii românești”.

Dumnezeu să-l odihnească în pace în pământul țării pe care a iubit-o și a slujit-o cu credință.

Nicolae CORLĂTEANU, Silviu BEREJAN, Mihai CIMPOI, Ion DEDIU, Grigore VIERU, Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Anatol CIOBANU, Andrei EȘANU, Gheorghe GHIDIRIM – academicieni; Valeriu RUSU (Franța), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Coriolan BRAD (Düren, Germania), Anatol EREMIA, Constantin TÂNASE, Ion BĂRBUTĂ, George GOGIN, Alexei CENUȘĂ, Ion MELNICIUC, Vladimir ZAGAEVSCHI, Vitalie MARIN, Gheorghe COLȚUN, George RUSNAC, Mihai PURICE, Albina DUMBRĂVEANU, Ion DUMBRĂVEANU, Ion CIOCANU, Ana BANTOȘ, Maria COSNICEANU, Vasile PAVEL, Anton BORȘ, Valentina CORCIMARI, Teodor COTELNIC – doctori în filologie; Ion HADÂRCĂ, Mihail Gh. CIBOTARU, Tudor ȚOPA – scriitori; Alexandru BANTOȘ, Tudor RUSU, Liviu BELÂI, Victor LADANIUC, Dumitru ȚĂRA – ziariști.

VATRA

Revista VATRA, nr. 9-10/2004 ilustrează dimensiunea unui segment de cultură cu cele mai vii rezonanțe în conștiința cititorului de

azi. Cităm – întâi – din eseu *Quo vadis, Europa?* de Dan Damaschin: *...cum trebuie privită organizarea unui colocviu, la Paris, consacrat „post-creștinismului”? De remarcat că însuși termenul inventat și folosit (al „post-creștinismului”) pune doctrina lui Isus pe același plan cu fenomene și curente aparținând istoriei, artei și culturii: post-impresionism, post-modernism, post-structuralism etc. Dar mai grav chiar decât încercarea de clasare a creștinismului ca fenomen aparținând unei epoci revoluate ni se pare în 2004*

renegarea rădăcinilor creștine ale Europei, gestul săvârșit prin omisiune, prin refuzul de includere a tradiției creștine (ce a marcat chipul și destinul vechiului continent) în Tratatul Constituțional al Europei.

În continuare, revista propune, la inițiativa lui Al. Cistelean, o „revizitare” – fără prejudecăți – a etapei proletcultiste din istoria literaturii române: *Proletcultismul* – zice el – *a instrumentalizat literatura și a transformat-o într-un simplu poștaș purtător de mesaje. De mesaje „corecte”... De câte ori literatura devine, măcar prioritar, mesaj, nu-i a bine pentru literatură. Înseamnă că ea beneficiază, într-un fel sau altul, de niște controlori. Urmează o serie de documente „de partid”, din care se „aude” – amenințătoare – vocea jdanoviștilor de atunci. (Te crucești câți oameni au fost antrenați în procesul de dezumanizare a individului!) Un eseu excepțional despre „rezistența prin cultură” a lui T. Vianu, semnat de Gelu Ionescu. Tulburătoare intervenția lui Paul Goma *Amintiri din prezent*. Cităm: *Însă după iunie 1977, când Ceaușescu a anunțat: „La noi în țară nu există cenzură – așadar am hotărât să o desființăm”, cine au devenit cenzori mai fioroși decât activiștii însărcinați cu cenzurarea? Scriitori valoroși, nu oarecari bărani. Impresiile lui Traian Ștef despre un număr al *Vieții Românești* din 1950: *Când am terminat de răsfoit revista, am avut imaginea de la***

defilările oamenilor muncii, bine aliniați, cu poeții-toboșari, iar criticii, în uniformă de milițieni, pe laterale, în timp ce prozatorii comentau din ghereta de lângă tribuna oficială mersul detașamentelor și victoriile lor asupra dușmanului. Alexandru Vlad mărturisește: *În timp ce afară oamenii se furișau să scape de milițienii care-i căutau să-i ducă la post, să-i înscrie cu forța în to-vărășie, eu alunecam tot mai tare, cu genele strânse, în lumea comuniștilor convinși. Își amintește Tita Chipier: Într-o discuție în seminar o studentă, aproape cu lacrimi în ochi, a produs următoarea formulă: „Ce nu pot eu să-i iert lui Balzac e că n-a fost muncitor”. Ei îi băgaseră în cap că marile virtuți numai clasa muncitoare le are. Balzac nu fusese muncitor și, vai!... Un interviu cu una dintre fostele „slujitoare” ale proletcultismului – Nina Cassian. *Realismul socialist. Literatura „nouă”* de N. Manolescu (citiți!!!). Un eseu de Caius Dobrescu despre „originile temei culturii proletare”. Mai tânărul Ciprian Șiulea susține: *Proletcultismul nu e în primul rând o estetică aberantă, ci un instrument criminal, cu ajutorul căruia a fost distrusă o lume*. Imola Antal publică un studiu despre literatura maghiară de natură proletcultistă din România. Mai reținem: eseu *Literatura ca „Jurassic Park”*. *Cazul Sadoveanu* de Mihaela Ursa; *Silicoanele lui Marina Preda* de Dumitru Ungureanu; *160 de pagini de oțel* de Elena Vlădăreanu; *În căutarea noimei de**

Marian Boca ș.a.

Citiți *Vatra*, nr. 9-10! (Mai ales cei ce pretind a fi, ori visează să devină, scriitori.)

CONVORBIRI LITERARE

CONVORBIRI LITERARE, nr. 12/2004, se deschide cu *Lumea satului în discursurile academice (II)* de Cassian Maria Spiridon. Sabina Ispas afirmă, într-un scurt interviu, că *noțiunea de identitate românească trebuie actualizată*. Mai citiți: *Istorioterapie* de Magda

Ursache (despre „viața ca scris-citit a unei doamne de o frumusețe asurzitoare” – Irina Mavrodin); *Jurnal din anul revoluției (II)* de Lidia-Veronica Nașincovă; comentariul critic la po-

ezia „nouă” a Anei Blandiana *La ora refluxului* de Adrian Dinu Rachieru; *Mozaic eseistic. Andrei Brezianu și itinerariile sale culturale* de Bogdan Crețu; *O fereastră deschisă spre bine* de Constantin Coroiu; *A gândi și a rosti frumos* de Ilie Dan; *Wladislaw Reymont – creatorul unui univers arhaic (II)* de Emil Iordache; *„Convertirea” poetică a lui Pablo Neruda* de Dana Diaconu; *„Prezentul continuu” atunci și acum* de Ioan Țepelea (din care cităm: *Trebuie să conștientizăm cu toții că „dacă Nürnbergul comunismului nu va avea loc niciodată, dosarul unui astfel de proces începe să capete consistență pe măsură ce arhivele sistemului se deschid, problemele se acumulează, cei care le adună nu sunt reprezentanții justiției, ci ai științei și conștiinței morale – istorici, politologi, jurnaliști, scriitori (cei care nu au abdicat de la deontologia de profesionist). Cu toții sunt convinși că adevărul trebuie știut, că vinovații – oameni și idei – trebuie identificați, că mecanismul terorii trebuie analizat ca reproducerea lui să nu mai fie cu putință.”);* texte semnate de poetul spaniol Javier Velaza; *Globalizare și religie* de Andrei Brezianu (*A elabora din unghi filosofic o examinare a locului rezervat religiei în era globalizării constituie, în sine, un demers de o remarcabilă relevanță, cu precădere în contextul polarizărilor din sânul unei lumi devenite astăzi tot mai mult teatrul unei competiții fără precedent între dinamisme culturale*

divergente, confruntate cu provocările unui prezent marcat pe de o parte de violență, pe de altă parte de neliniștile unui viitor presărat cu numeroase incertitudini.); *Epifenomenul cultural românesc* de Mircea Platon ș.a.m.d.

TIMPUL

Intitulându-și editorialul (din *TIMPUL*, nr. 11/2004) *„Ora exactă” se dă la București?* Gabriela Gavril susține că *în vreme ce, pentru foarte mulți intelectuali remarcabili din fostul lagăr socialist, „meciurile” importante se joacă, mai ales în ultimul deceniu, pe terenul Europei,*

la noi se preferă în continuare un soi de oină de tranziție, în care princi-

pala realizare pare a fi țintuirea pe tușă a indezirabililor, a celor ce ies din front. Prea ocupați să se lupte în primul rând cu generația următoare, intelectualii de înalt prestigiu (numai în spațiul românesc, se înțelege) pierd din vedere că, din perspectivă europeană, Bucureștii sunt la fel de provinciali ca... Glodenii Gândului. Eseul anti-protocronist (mai e nevoie, deci, de asemenea demersuri în lumea noastră!) Surprinzătorul adevăr despre Scorilo și iubirile sale din tinerețe de Bogdan Suceavă. O „anchetă” a TIMPUL-ui Focus: literatura tânără. Participă Marius lanuș (Literatura tinerilor este autentică din mai multe puncte de vedere – adaptată social și psihologic vremurilor de azi, nefalsificată și nefalsificatoare conceptual, lipsită de acea încredere exacerbată în tehnică și teorie care a dus de râpă optzecismul.), Tudorel Urian (Eu unul am infinit mai multă încredere în verdictele criticii decât în campaniile de promovare.), Mihai Vakulovski (...există scriitori care nu mai scriu pentru critici, pentru doamna profesoară, pentru manualele școlare, care nu mai sunt

carieriști, pupincuriști, scriitori care scriu direct, despre și pentru cititorul din ei, sau nici măcar nu-și pun întrebarea de ce scriu, astfel cititorul simțindu-i mai aproape...), Șerban Axinte (Mediocritatea în cultură nu poate fi impusă durabil oricât de bine pus la punct ar fi sistemul de promovare. Unele nume pot aduce bani editurilor, dar numai o vreme. Pot exista și dispute prin presă. De exemplu, mă îndoiesc că vom mai auzi de Paolo Coelho peste vreo 10 ani.), Codrin Liviu Cuțitaru (...nu avem, măcar în ultimii paisprezece ani, o revelație literară adevărată, așa cum s-a întâmplat în alte arte frumoase (cinematografie, actorie, muzică sau coregrafie). Timpul nu este însă, nici pe departe, pierdut.), Dorin Mironescu încearcă să identifice (grea zăbavă, pentru că „unghiul” e greșit!) „Marele poem” optzecist. Mai citiți: Arborele-carte sau cartea-labirint (II) de Daniel Ilea; Pe urmele cărturarului, pe urmele cărturarilor de Liviu Antonesei; Defăimarea de Traian Ungureanu și Sarcofagul de hârtie – reflecții critice asupra tipologiei presei culturale românești.

AUTORII NOȘTRI

Ana BANTOȘ, critic literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova; cercetător științific superior, Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; conf. univ. doctor, Universitatea de Stat din Moldova.

Victoria BARAGA, doctor în filologie, U.P.S. „I. Creangă”.

Lucia CEPRAGA, profesoară, ASEM.

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor și publicist.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, doctor habilitat, cercetător științific superior, Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.

Constantin CIOPRAGA, academician, Iași.

Nicolae DABIJA, poet, eseist, traducător, membru al U.S.M. și al U.S.R.; redactor-șef al săptămânalului *Literatura și arta*.

Stelian DUMISTRĂCEL, lingvist, cercetător științific principal gradul I la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași, profesor doctor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

Cristina FLORESCU, lingvist, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași.

Ion MELNICIUC, lingvist, conferențiar doctor, Facultatea de litere a U.S.M.

Gheorghe MOLDOVANU, conferențiar doctor, șeful Catedrei Limbi Moderne de Afaceri, A.S.E.M.

Viorica MOLEA, lector universitar la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova.

Claudia PARTOLE, ziaristă, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Viorica POPA, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

Spiridon POPESCU, poet, România.

Elena PRUS, doctor în filologie, U.P.S. „I. Creangă”.

Rita RĂILEANU, lector, U.S.T.

Vasile ROMANCIUC, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Sofia SULAC, doctorandă, A.Ș.M.

Diana VRABIE, lector, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

